

Alexandru Vlahuță

CLIPPE DE LINIȘTE

NUVELE

BUCUREȘTI

Editura „CARTEA ROMÂNEASCĂ”

PREDARE

Balteș tăcu. Pe chipul lui palid, ostenit, părea că se oprise o cugetare ascunsă, pe care ezita s-o spună. În ochi, în frumosi lui ochi, atât de vii odinioară și plini de hotărâre, avea acum o jenă de copil vinovat, o expresie de sfială și de grijă care-mi făcea rău.

Aleea era pustie. Soarele ardea, și-n aerul dogorit, ce părea că fierbe în jurul nostru, plutea, îmbătător de dulce, mirosul teilor înfloriți. Ne așezarăm pe o bancă, la umbră. Mă simțeam și eu abătut, molipsit parcă de tristețea aceea adâncă, apăsătoare, ce se împrăștia din gesturile, de pe figura și din toată ființa lui. Aș fi vrut să găsesc o vorbă, o mângâiere, un mijloc de a risipi pentru moment atmosfera aceasta grea, și de a da alt șir gândurilor noastre.

— Și ceea ce e mai ciudat - reluă Balteș dându-și pălăria pe ceafă - în orice caz, nespus de dureros, în starea asta a mea, e că mă observ încă, îmi dau perfect seama de tot ce se petrece în mine. Nu știi ce rol mare a jucat în viața mea setea asta bolnavă de a mă pânde, de a mă spiona la tot pasul, în bucuriile, în durerile, în frigurile patimilor și în cele mai ascunse vanități, care încercau să mă stăpânească. Zic *încercau*, pentru că eu n-am cunoscut pasiune care să mă supună și să mă orbească, așa ca să nu mă pot observa și judeca sub imperiul ei. Uneori mi se pare că toată viața mi-am petrecut-o în gând. Acasă, când eram mic, îmi ziceau „mutu”... Eu am avut o copilărie foarte tristă. Părinții mei mă credeau rău, și prost, pentru că-mi scoteau vorba cu cleștele, și pentru că nu voiam să

spun poezii, când țineau ei să se grozăvească la lume cu învățătura mea. Frații mei, și camarazii mei de școală mă urau, pentru că nu voiam să mă întovărășesc cu ei la ștregării. De câte ori nu mâncam bătați până la sânge pentru lucruri de nimic, pentru că nu voiam să spun o minciună, sau să fur o mână de tutun din chiseaua tatii! Până-n clasa a patra gimnazială am fost rob, rob în toată puterea cuvântului. Stăteam în gazdă la o mătușă - țăta Elenca. Mult m-a mai chinuit, săraca, Dumnezeu s-o ierte. În fiecare dimineață mă duceam în piață de-i făceam târguielile, pe urmă-i aduceam două cofe cu apă, - iarna, pe ger, mi se lipeau degetele de toarta ciuturii, pe care de-abia o scoteam din fântâna adâncă de nu-i vedeam fundul, - apoi trebuia să mătur, să-i fac focul, să îngrijesc să aibă lemne tăiate și surcelușe așezate frumos lângă vatră, și numai după ce-i puneam toate la cale plecam la școală, zgrebuit, într-o haină de căpătat, citindu-mi lecțiile pe drum, și zicându-mi mereu în gând, că *trebuie* să vie și pentru mine o zi în care să răsuflu și să-i fac să-nțeleagă pe toți acei care mă umileau și-și băteau joc de mine, că nu pentru asta am fost născut pe lume. Veneau des pe la mătușa mea rude, prieteni de la țară, și se așterneau pe chef, se-ntindeau beții la toartă, și eu le căram vin până la trei din noapte de la o cârciumă depărtată. Plângeam adesea pe drum, de frică și de osteneală; și când mă întorceam, mă opream în poartă și-mi ștergeam bine ochii și fața, ca să nu mă cunoască. Și ce vorbe auzeam! În ce atmosferă stricată am trăit!... Mă întreb adesea, cum a putut scăpa sufletul meu teafăr și curat, din lumea aceea ordinară, stupidă și nesimțitoare! Ceea ce m-a întărit și m-a susținut de nu m-am sfărâmat în robia aceea crudă și ticăloasă, a fost mai ales mândria, o mândrie neîmpăcată, bolnavă, care gemea de durere în fundul cel mai ascuns al inimii mele disprețuite, și care mă făcea uneori să masămăn în gând unui copil de împărat svârlit între

sălbatici. Nimeni nu mă-nțelegea... Ah, și ce sete mi-era de un suflet de care să mă lipesc, de o ființă bună la sânul căreia să mă strâng ca un copil speriat... Ce milă mi-era de mine, când mă gândeam că poate am să mor, și n-are să știe nimeni ce s-a petrecut în mintea și-n inima mea atât de chinuită! Aveam câteodată momente de revoltă, de ură, de cruzime; momente în care ucideam oameni, dam foc caselor, orașe întregi le dăream la pământ... Dramele și grozăviile acestea se petreceau în sufletul meu, în larga împărăție a închipuirii mele, unde *eu*, eram mare și tare, și nimeni nu crâcnea înaintea mea! Acolo, în lumea aceea frumoasă și plină de lumină, mă închideam în fiecare seară, după stinsul luminării, și mă dezbrăcam iute de viața mea chinuită ca de niște zdrențe murdare în care aș fi fost deghizat, mă desfăceam din realitatea urâtă și umilitoare în care-mi trăiam zilele și îmi alcătuiam viața așa cum o înțelegeam și-o doream eu. Eram cel dintâiu în clasă. Dar nu-mi făceam din asta un merit. Era mai mult un necaz... o vanitate copilărească de a bate cu notele pe cei care mă băteau cu hainele lor frumoase, cu veselia lor zgomotoasă, cu spiritul și cu îndrăzneala lor. Ceea ce mă ridica în adevăr în stima mea, era felul meu de a gândi și de a simți, cu totul deosebit de al celorlalți băieți, liniștea cu care-mi duceam greutatea și asprimile micii mele vieți, întreaga stăpânire și putere critică pe care o aveam asupra firii și apucăturilor mele, și mai ales un fel de bun simț precoce care mă ferea de nătângiile vârstei, și la lumina căruia vedeam limpede o mulțime de lucruri de care habar n-aveau băieții de seama mea. Probabil că intra și oarecare exagerare, multă dacă vrei, în judecata pe care mi-o făceam despre mine. Dar îmi făcea bine să cuget așa. Cum eram de părăsit și de singur și de neînțeles în lumea aceea rea - inconștient rea și asupritoare - aveam nevoie de toată încrederea, de cea mai mare încredere în mine, în valoarea mea personală, ca să pot merge înainte. Altfel aș fi rămas

pe drum, un dascăl într-un sat, un notar la vreo comună, cum de atâtea ori mă îndemnau să rămăiu frații, și mai ales părinții mei bătrâni, scăpătați bietii, și nerăbdători de a avea în mine un sprijin cât mai curând... Ah, ce roman sfâșietor ar fi făcut Dickens din copilăria mea!

Mi-aduc aminte, în clasa a treia gimnazială, când m-am văzut pentru întâia oară nevoit să mă duc desculț la școală, după ce-mi tot cârpisem ghetele până când nu se mai putea ținea nici talpă, nici petec, de putrede ce erau... Mi se părea că în ziua aceea are să se întâmple o nenorocire, de-are să rămâe lumea înmărmurită, - mi se părea că asta are să fie cea mai mare rușine și cea mai cumplită nedreptate din câte s-au văzut vr'odată pe pământ; și eram în capul băncii întâi, și banca desfundată... când a intrat profesorul s-a uitat repede la picioarele mele, apoi la mine, și n-a zis nimic, iar eu, ghemuit în bancă, cu tot sângele în obraz, m-așteptam din clipă în clipă să se deschidă pământul și să mă înghită. În urmă m-am deprins și cu asta, și mi-am zis iarăși, ca să-mi fac curaj: „umblu eu acum desculț, rabd eu acum foamea, și frigul, și tot felul de umilinți, dar are să vie și pentru mine o vreme, când are să se vadă cine sunt și ce pot! Îmi închipuiam soarta mea, ca pe o bunică bogată și avară, care înadins mă lăsa să sufăr, și strângea ban cu ban, pentru ca într-o bună dimineață să-mi arunce toată comoara la picioare și să-mi zică: iată, pentru tine am adunat-o! Ș-adevărat c-așa a fost.

Când am ieșit din Universitate, unde din primul an izbutisem să atrag atenția profesorilor asupra mea, când am văzut ce zgomot se face în jurul succesorilor mei de avocat, de scriitor și de conferențiar, când am văzut cu câtă dragoste mă întâmpină oamenii politici, oameni mari, conducători ai destinului țării, și mă cheamă să lucrez în mijlocul lor, - mi-am zis surâzător: în sfârșit „bunica” s-a hotărât să-și dezlege sacul! Și tot trecutul, toate chinurile și umilințele copilăriei mele, îmi apăreau acum ca într-un

vis depărtat, care nu mai ținea de viața mea. Înțelegeți cu ce sete, cu ce lăcomie tremurătoare am apropiat de buzele mele uscate paharul acesta fermecător, pe care de atâtea ori l-am întrevăzut în nopțile mele de friguri și de insomnie. Cât le dorisem, de când, de când așteptam eu fericirile acestea, care au fascinat anii mei de muncă și de suferințe, și după care de atâtea ori, bolnav, plângând, întindeam rugător mâinile și nu le puteam atinge!

Balțeș avea ochii în lacrimi. Un moment se opri gânditor, și oftă din adânc. Apoi, ca și cum ar fi răspuns unor socoteli făcute în gând, urmă, clătinând ușor din cap:

— Nu, nu pot să mă plâng - am fost fericit, douăzeci de ani am fost foarte fericit. Visul meu de a însemna ceva, de a fi *cineva* în țara asta, mi l-am izbândit. Am muncit mult și am muncit cu drag, cu pasiune, ș-am fost răsplătit, poate, peste meritele mele. Pot zice c-am trăit, am trăit întocmai cum îmi zugrăveam eu viața în planurile pe care mi le făceam, când eram la școală. Tot ce-am dorit am avut. Ș-am știut întotdeauna să prețuiesc viața și darurile ei.

Adesea lucruri mici, neînsemnate, îmi umpleau sufletul de o fericire luminoasă, înălțătoare, care mă-ntinerea, îmi împrăști mereu dorul și puterea mea de muncă. Din ochii celor cu care vorbeam, din șoaptele măgulitoare pe care le auzeam în adunări, din curiozitatea simpatice cu care se uitau la mine trecătorii pe stradă, din furtunile de aplauze pe care le stârneau la Ateneu, la întruniri publice, eu sorbeam cu lăcomie *gloria*, o simțeam cum mă străbate și mă încălzește ca o băutură binefăcătoare, sub farmecul căreia gândurile mele căpătau uneori o mlădiere și o strălucire, de care eu însumi mă miram. Să nu te surprindă că-ți vorbesc astfel despre mine. Cugetă că toate acestea ți le spun despre un om care-a murit, care nu mai face umbră nimănui... Curios fenomen se petrece cu mine de câțva timp. Închipuie-ți un om căruia i-a rămas nevătămată o parte din minte, și cu aceasta își observă clipă cu clipă

ruinarea, distrugerea completă și iremediabilă a celeilalte părți. În totdeauna am simțit clar și distinct în mirte prezența acestor două ființe; una care produce, și alta care critică. Probabil, cea dintâi a muncit mai mult, mai din greu, și a căzut, s-a stins mai iute. Primul semn, primul avertisment al nenorocirii l-am avut acum doi ani. Pledam într-un proces mare la Casație. În sală era îmbulzeală, și o căldură nesuferită. Vorbisem ca vreun ceas, - eram pe la jumătatea cuvântării mele, când deodată, în mijlocul unei fraze, pe care cu o clipă mai înainte o văzusem cu gândul întreagă, simt că mi se face gol... întuneric în minte, și mă opresc, ș-aștept. Nu știu cât a ținut. Mi s-au părut lungi... o viață întreagă de groază, de durere și de rușine am trăit în minutele acelea, nespuse de cumplite, în care nu mai auzeam decât glasul „criticului” strigându-mi mereu, alarmat ca în dezastrul unui incendiu: „Ce faci, nenorocitul? Deșteaptă-te și vorbește. Nu vezi cum se uită toți la tine cu ochii îngrijați și compătimitori, și așteaptă să-ți regăsești firul pierdut! Haide, mai iute, mai iute, deșteaptă-te odată!” Și, zorul pe care mi-l dădea strigătul acesta neîndurat, ce se repercuta în sufletul meu ca-n niște bolți pustii, mă încurca și mai mult, făcea și mai mare confuzia și întunericul din mine. Mi-am regăsit cu greu firul, și am isprăvit. Am venit acasă ostenit, abătut, și dureros preocupat de ce mi se întâmplase. Mă simțeam slab, ca după o boală îndelungată. De-atunci n-am mai vorbit în public. M-am încercat însă de multe ori să scriu. Aveam ambiția să dovedesc lumii că n-am murit. Migăleam nopți întregi la câte-o pagină și când o citeam, mi se făcea jale de mine. Nimic nu-mi mai amintea căldura, avântul și tinerețea gândurilor mele de altă dată. Frazele nu mai aveau decât sunet, și o corectitudine rece și-nțepată, de manechin. Între ele erau întreruperi de circulație, pauze de întuneric, care le izola ca pe niște teme de prin cărțile de traduceri școlare. Vorbele, aceleași vorbe, care altă

dată, păreau că tresar de surpriză și se îmbrățișează cu frenezie când se întâlneau sub condeii mei, acum erau ostenite, străine unele de altele, și se priveau cu indiferență, având aerul de a se întreba prin ce împrejurare bizară se găsesc adunate la un loc... În sfârșit nu mai eram eu.

Am renunțat, a trebuit să renunț și la ambiția asta. Am plecat în străinătate, am consultat doctori, am încercat fel de fel de mijloace ca să mă mai regăsesc, și toate au fost în zadar. Îți închipui tu tortura aceasta nemaiauzită a unei jumătăți de om, care umblă de doi ani de zile în căutarea celeilalte jumătăți? Îți închipui tu durerea, tristețea sfâșietoare a acestui fragment dintr-un suflet mutilat, care simte totuși, care gândește, care păstrează toate amintirile de pe vremea când era întreg, și se observă mereu, și știe ce-a fost, și se vede ce-a rămas... vultur cu aripile tăiate! O, nu, trebuie să se sfârșească odată toată istoria asta. Uneori cuget, ceasuri întregi, la ce-are să se întâmple după moartea mea.

Alaltăseară era sindrofie mare la noi. - Neveste-mi îi place lume, zgomot. Eu ședeam într-un colț și mă gândeam: Oare, cine va veni să-mi ia locul aici în casă? Poate că lucrurile sunt deja hotărâte. Poate că vreunul din tinerii aceștia care se uită la tablourile de pe pereți, la mobile și la cărțile din bibliotecă, mă consideră deja ca o belea care-l întârzie, ca o clauză supărătoare în contractul fericirii lui... Îl căutam, și-l vedeam.. îl vedeam instalându-se la masa mea, culcându-se în patul meu, zicând *tu* nevastei mele, aruncând afară portretele care amintesc chipul meu, răscolindu-mi prin hârtii, și găsim, poate, c-am scris prea multe prostii, și c-ar fi fost mai bine și pentru el, și pentru mine, dacă-mi luam catrafusele cu vreo doi ani mai curând. Și-i dam dreptate.

În definitiv, viața, porția ta de viață, își are farmecul și înțelesul ei numai întrucât poți s-o trăiești întreg, sănătos,

vesel și folositor ție și lumii în care te găsești. Când nu mai poți întruni condițiile acestea, când ai pierdut orice speranță de a le mai întruni vreodată, la ce să mai trăiești? La ce să mai porți printre oameni priveliștea penibilă a ruinei tale, mizeria tristă și dezgustătoare a vieții tale distruse? Nu sunt oare destule dureri, și destule lucruri urâte-n lumea asta? De ce să mai vii și tu să sporești numărul lor cu rănilile tale, care, nu se mai pot vindeca, cu boala ta care te roade, te ticăloșește zi cu zi, și cu care-ți amărăști prietenii și faci pe cei care te-au iubit și te-au admirat odinioară să sufere și să-și întoarcă fața de la tine cu milă! Eu înțeleg și știu să prețuiesc viața. Și tocmai de-aceea nu vreau s-o înjosesc. Nu vreau să-mi dau până la sfârșit spectacolul unui rege detronat, căzut în mizerie și expus la mila și batjocura supușilor de ieri. N-am spus nimănui lucrurile acestea, dar le gândesc și le cântăresc în mine de mult. Am ținut să ți le spun acum ție, pentru că știu cât de sucit judecă lumea faptele noastre și cât de greu îi este chiar unui om inteligent, care ne-a cunoscut de-aproape, să se oprească cu mintea la adevăratele cauze ale hotărârilor noastre și să vadă c-am avut dreptate să facem ceea ce-am făcut. Nu știu dacă înțelegi bine ceea ce vreau să-ți spun, și-mi pare rău că nu pot să-ți explic așa de lămurit cum e la mine-n cap.

De câțva timp îmi lipsesc vorbele, uit unele expresii, mă încurc în unele fraze a căroră gândire corespunzătoare o am totuși clară, dar nu pot s-o dau, și asta mă doare, mă tortură cum nu poți să-ți faci idee. Aș vrea să te fac să înțelegi bine, bine, și să vezi tot așa de liniștit și de limpede, cum văd eu, necesitatea hotărârii mele... Eu, în astă seară, mă sinucid... De ce te uiți așa speriat la mine?.. Ce vrei să fac? Să-mi ostenesc mintea, ceea ce-a mai rămas din sărmana mea minte, căutând ca Faust o a doua tinerețe? Ar fi o nebunie, nu-i așa? Să mai târăsc înainte leșul acesta, glorios dacă vrei, pe care de doi ani îl port cu

mine și-l observ zi cu zi cum se descompune.... mărturisește că și pentru mine, și pentru lume, e tot ce poate fi mai trist și mai dezgustător. Măine, poate că și această oază de lumină și de voință, care-a mai rămas în îngrozitoarea pustietate a sufletului meu, va dispărea, cotropită de același întuneric, și nu voi mai fi în stare să cuget, să mă simt, să iau o hotărâre, pentru a cărei înfăptuire am astăzi tot curajul și toată liniștea cerută. Sunt așa de bine pregătit... Văd moartea venind spre mine zâmbitoare, ca o prietenă dulce...

Nu dătoresc nimănui nimic. Am făcut tot binele pe care l-am putut face. Și crede-mă dragă, viața, dacă nu mai poți face bine, nu mai are nici un preț, și nici un sens. Misiunea mea, în lumea aceasta, este terminată... Ce vorbă frumoasă și demnă aveau Romanii, pentru noțiunea „mort”! „*Defunctus*”... scos din slujbă... Știau, nu-i vorbă, să și moară strămoșii noștri, - ei, care știau așa de bine să trăiască! Și acum, încheie Balteș sculându-se, surâzător și-nseninat la față, acum cea din urmă strângere de mână... Ne despărțim aci. Nu spune nimănui... cel puțin astăzi să nu vorbești cu nimeni despre mine! Și nu fi trist. Vezi, eu ce liniștit sunt... și parcă mă umplu de-o simțire nouă, de-o mulțumire cerească, numai cât cuget la... *demnitatea morții*. Ochii tăi îmi spun că m-ai înțeles, și-ți mulțumesc. Adio!

Îmi strânse mâna, și se depărtă cu capul plecat, sub greutatea acelei hotărâri mari, de la care n-aveam dreptul, nici putința de a-l mai întoarce.

Soarele scăpăta spre sfințit. Șirurile de trăsurile umpleau aleea principală. Strigăte voioase și hohote de râs se amestecau cu tropotul cailor. Teii miroseau din ce în ce mai dulce. La pavilion cântă muzica, în toate părțile era mișcare, veselie. Viața curgea zgomotoasă și îmbelșugată din izvoarele-i eterne.

M-am întors trudit, aiurit, acasă. Aveam sentimentul că

iau parte la o nelegiuire misterioasă și fatală, la un păcat mare, care *trebuie* să se întâmple.

A doua zi l-am văzut, acoperit de flori, între făclii aprinse, cu fața senină, aproape zâmbitoare. Pe buzele, lui albe, așa de expresive acum când ochii nu mai erau, părea c-a mai rămas ceva din respectul și impunătoarea solemnitate cu care-mi vorbea în ajun despre ceea ce numea el „demnitatea morții”.

FRAȚI DE CRUCE

Prezidentul sună clopoțelul.

— Acum... ia spune, acuzatule, ce te-a împins să faci fapta asta? Întoarce-te cu fața la d-nii jurați, și povestește tot, așa cum s-a întâmplat.

În sală se făcu tăcere. Toate privirile se ațintiră spre un singur punct. Razele soarelui străbăteau prin fereastra de sus și cădeau ca o ploaie de lumină pe capul blond, cu chica retezată, ce sta neclintit, cu ochii în jos, ca și cum ar fi căutat să-și adune gândurile risipite. Și un fior de milă, de simpatie, trecu prin toate inimile, când Ion - hotărât să înceapă - își ridică fața blândă, palidă, în bătaia soarelui, și privi ostenit, cu ochii pe jumătate închiși spre banca pe care stau înșirați, atenți, nerăbdători să-l asculte, jurații. Un moment ezită, glasul îi tremură pe cele dintâi cuvinte.

— Apoi... ce să spui... a fost se vede un păcat... noi ne-am fost prins de mici frați de cruce... cu el... cu Vasile al Mărandei. Eram băetani așa tot cam de-o vârstă... umblam cu vitele pe imaș...

Unul din jurați întreabă ce-i aia „frați de cruce”. Prezidentul invită pe acuzat să explice.

— Apoi... cum să fie? iaca trăiam bine amândoi, unde mă duceam eu venea și el, ne jucam împreună, și într-o zi la adăpat, eram numai noi la fântâna babei, din vale de sat... Vasile zice: „hai mă Ioane și ne-om prinde frați de cruce”. Hai, zic și eu. Și scoate el briceagul din cingătoare, și-l scot și eu, suflecăm mâneca la brațul stâng, și ne facem o creștătură în cruce... coala sus... nici nu se mai cunoaște

semnul... și doar a ieșit așa, ca o gămălie de chibrit, o picătură de sânge, și Vasile a pus gura s-a supt-o de la mine, și eu de la el - și ne-am jurat de trei ori să rămânem frați până la moarte, și-apoi ne-am luat de mână și-am venit așa, încet, fără să vorbim, până acasă... Și n-am spus nimănui de asta... da oamenii știau - pentru că trăiam mai bine decât frații de sânge... Pe urmă ne-a luat la sorti, și Vasile a făcut ce-a făcut și s-a tras tot la compania unde eram eu... Și-ntr-o zi, când m-a bătut pe mine 'ntăi sergentul Ifrim, Vasile a început să tremure ca varga și numa ce-l văd că vine plângând la sergent și zice: Domnule sergent, bate-mă și pe mine - da sergentul, nu pricepea ce vrea... și... i-a tras și lui vr'o două palme, chipurile să-l zdrăvenească... zicea că-i nebun... Ei și-apoi ne-am liberat noi, tot într-o zi, și dac-am venit în sat, am mai stat noi așa ca flăcăi, chip vr'o două luni, și prin săptămâna luminată, vine Vasile la mine și-mi spune: Iaca, Ioane, eu m-am înțeles cu Ilinca, și cu părinții, - tu ce faci cu Tudora? Voi ați pus ceva la cale? Pentru că eu... de... chitesc c-așa ar fi frumos, să pornim amândouă nunțile odată... ce zici? - Bine, zic... Și... așa a fost. Ne-am cununat în aceeași zi, și-am mâncat la o masă cu toții. Venise lume și din alte sate să ne vadă. Plângeau bătrânii de dragul nostru și spuneau că multe au văzut ei de când trăesc, dar, și-așa potriveală de oameni ca la noi, încă n-au pomenit.

Ion Dascălul, se opri, clipi din ochi ca și cum ar fi căutat să-și aduc aminte de ceva. O suflare nu s-auzea în sală, își șterse cu mâneca fruntea brobonită de sudoare. Umerii lui largi, osoși, de om voinic, tresăriră sub creții cămășii de un fior, de-o tremurare ușoară. Se scărpină la ceafă, și urmă.

— Aveam gospodăria alături... Nevestele noastre trăiau ca surorile, își ziceau *surată* și nouă *bădică*. Eram săritori unii pentru alții la orice nevoie. Dumineca nu ne aninam în horă decât toți patru la rând. Ogoarele noastre erau în hotar, și vara, când ne prindeam la muncă, pe-nvoială, ne

alegeam lanurile la un loc ca să ne ajutăm unii pe alții; și zece oameni nu lucrau cât lucram noi patru. În toamnă ne-am cumpărat boi, și cal și căruță, fiecare.

Se uita lumea de-a mai mare dragul la noi, cum trăiam de bine; gurile rele umblau ele să vâre zăzanie, da nu se lovea... și așa a trecut vremea, de nici n-am simțit când ne-am pomenit în iarnă. Mi-aduc aminte, într-o noapte a nins de s-a ridicat troianul cât gardul; în zori cea dintâi cărare a fost din ușa noastră în ușa lor... Și-n postul Crăciunului ne sfătuim noi să mergem cu ele în târg să ne luăm câte ceva de ale îmbrăcăminței. Ba azi, ba mâine, ba să lăsăm să se mai facă pârtie, ne trezim că nu mai era decât o săptămână până-n Crăciun. Hotărâm noi, în sfârșit să mergem Duminecă de mânecate, ca s-apucăm vreme să târguim până-n seară, ș-a doua zi să ne întoarcem, - că e de la noi până târg i-o bucată bună... Asta era într-o vineri.

A doua zi, nevasta îmi spune că nu-i e tocmai îndemână, zicea c-o dor șelele și c-ar fi mai bine să rămâe acasă, să mă duc numai eu cu Vasile. Mă duc și-i spun lui. El zice: bine, să mergem numai noi... și rămâne vorba așa. Seara ne chibzuim noi cu ele ce să cumpărăm. A doua zi, când se crăpa de ziuă, înham eu, cum ne-nțelesesem, amândoi strâjnicii¹ la târlia mea, că era mai încăpătoare, și când era gata tot, ce să mă pomenesc cu Ilinca îmbodolită de drum, și iacă și Vasile la spatele ei... „Știi ce m-am gândit, Ioane? Eu rămâi să taiu porcul, să-l grijesc frumos, - și merge Ilinca cu tine, trageți la cumătru Mihalachi, târguiți tot și mâine vă-ntoarceți. Nu-i așa Ilincuț?” „- Așa-i...” Văzui eu că ea se cam codește, nu prea-i venea să spue cu gura toată, da de unde să-mi dea mie-n gând ce era la mijloc?... În sfârșit, plecăm. Viscolea puțin și ne sufla vântu' în față la dus, dar aveam sumane groase, nu duceam grijă de asta. Când am ieșit din sat, așa la o sburătură de noi, tuști un epure 'naintea noastră și ne tae drumu-n curmeziș. Eu

¹ Cal de la unu până la trei ani, neînvățat cu tracțiunea; mânzoc.

prind a chiui, da Ilinca de colo: „Să știi bădică Ioane, că nu ne merge bine...” „Ei, ba că chiar, astea-s vorbe...” ș-am început să râd... zic: „dacă de-un biet vătui îți faci tu frică, - da'ncă să ne iasă o haită de lupi înainte... uite că chiar mi se pare că văd ceva colo pe tăpșan! „Ira bădică, zău taci, că-i vorbi 'ntr-un ceas rău”. Și tot așa, mai cu una, mai cu alta, ne-am pomenit pe la o amiază la hanul Grecilor, făcusem mai bine de jumătate de cale. Ne dăm jos, să ne mai încălzim și să îmbucăm ceva pe fugă.... Scot eu mălaiul din traistă, zic să ne aduc' o garafă de vin, da Ilinca stă cu mâna la gură și se uita dusă la mine... parcă nu mă mai văzuse. O îndemn să mănânce, să bea - ea, pace... „Da ce ai tu, Ilinco, de stai așa-nlemnită? Ți-i frig?” Ea prinde a ofta, și nu spune nimic. O întreb eu cu binișorul, ca pe un copil - ea, parcă vroia să spue ceva, da nu putea... Ș-odată o văd că 'ncepe să plângă, și zice... „Bădică Ioane... mă tem că surata Tudora... e-n dragoste cu Vasile al meu...” Parcă mi-a dat c-un cuțit în inimă. Nici nu știu cum am plecat...

În sanie, o întreb, și-mi spune că ea mai de mult bănuiește pe Vasile... și ea crede că 'nadins a făcut el așa, ca să rămâe amândoi acasă, și... nu știu ce mi-a mai spus... că-mi vâjiiau urechile ca la scocul morii, și nu mai vedeam înaintea ochilor decât o vâlvătae mare de foc, parcă tot pământul ardea. Și băteam caii de-i rupeam... ziua mică, drumul greu, astupat de vifor, când am ajuns în sat se-ntunecase de nu-ți vedeai mâna. Am oprit sania în colțul livezii, ne-am dat jos, ș-am venit tiptil pe lângă gard. La amândouă casele era 'ntuneric. Ușa de la tinda noastră nu era prinsă, o împing binișor, și dau să intru-n casă... zăvorul pus... strig: „Tudoro deschide!” Aud eu o foșneală 'nuntru.... da pe urmă nu mai aud nimic. Sgâlțâiu de clanță, și iar strig: „Deschide Tudoro”... A oftat cineva... ori mi s-a părut? nu știu... știu că-mi bătea inima de nu puteam răsufla. Atunci m-am hotărât să stric ușa... Mă plec, bâjbâiu în colț, sub râșniță și găsesc barda... barda aceea

care-i la D-voastră pe masă... și izbesc odată cu muchea-n uşă... „Stai, că-ți deschid” îmi strigă Tudora dinuntru, ș-o aud hârșcâind un chibrit...

Când mi-a deschis... ea era sfârșită... galbenă cum îi turta de ceară, tremura și clănțănea din dinți, ca luată de rusalii... și când a văzut barda-n mâna mea, a căzut în genunchi ș-a început să plângă și să se roage: „Iartă-mă bădicuță, nu mă omorî... îți spui tot... nu-s eu vinovată... El m-a nenorocit...” Și numa ce mă și pomenesc cu Vasile că ese de sub pat... doar cât l-am văzut în picioare... *una* i-am dat în moalele capului și... l-am omorât... Și iacă așa a fost... să trag un păcat.

Ion oftă, și se însenină la față, parcă i s-ar fi luat o greutate de pe piept.

— Și nu-ți pare acu rău de ce-ai făcut? îl întrebă prezidentul. Nu te mustră cugetul?

— De, știu și eu ce să mai zic?... Trebuia să se sfârșească așa...

A, momentul acesta de francheță, numai vorba asta din urmă, l-a osândit... Zece ani de-nchisoare! Și Ion a primit verdictul cu o nepăsare de nebun.

MOȘ MARIN

Avea dreptate satul să spună că pe vorba lui Moș Marin poți zidi biserică. Așa om de ispravă, și vrednic, și priceput la toate, și săritor la nevoile altora, mai rar trimete Dumnezeu,- da și când îl trimete undeva, apoi acolo curat că se împlinește vorba românului: omul sfințește locul. Ce erau Tunseștii cu douăzeci de ani în urmă, pân-a nu veni Moș Marin? Un cătun de vreo treizeci de cocioabe, nici un gospodar ca lumea, femeile se ciondăneau toată ziua, bărbații se-mbătau și-și stâlceau nevestele-n bătaii, copiii flămânzi ofiliți și plini de toate cele, plângeau pe sub lăviți, și vită-n bătătură nu se pomenea, nici popușoi în pătul; ciulini pe curături, pe islazuri bozii și dudău, în sat sărăcie lucie. Nici horă dinaintea crâșmei nu se mai știa, nici jocuri de copii, nici plug la Sân Vasile. Până și doina, strămoșeasca doină, speriată de așa ticăloșie, fugise-n lumea toată din locurile astea blestemate.

Ba nu cumva că era să plângă după ea kir Mihali posesorul, ori Șmil orândarul, stăpânii fără pic de îndurare peste toată ceata asta de robi vlăguți și păcătoși!

...Unde mai e Mihali? Pe unde-o mai fi Șmil acum? Țăranii, înstăriți, își muncesc astăzi pământul lor, căsuțe vesele s-au ridicat pe unde erau bordeie triste și afumate, drept dragul să le privești cum strălucesc în bătaia soarelui, cu pereții lor drepecți și albi, cu prispa netedă și largă, cu brâie de lutișor la îmbinarea prispei și-n jurul ferestrelor. S-au deșteptat din amortire robii dinainte vreme, ș-au prins puteri, s-au prins îndemn unul de la altul,

și 'ncetul cu 'ncetul s-a sădit s-a crescut pom lângă pom, s-a ridicat și s-a întins gospodărie lângă gospodărie.

E altă lume de când a dejugat Moș Marin aici. Toate s-au prefăcut și s-au înfrumusețat. Și anii sunt mai buni de-atunci, și pământul, și oamenii. Ia priviți mândrețe de horă în băătura crâșmei. Și ce de voinici și ce de fete frumoase! Încai, când e vorba de Mitrana, crezi că-i zână de prin basme, nu mai e chip și făptură omenească. Râd flăcăii pe sub mustață și-și dau coate privind-o; iar ochii li se fac mici, și umezi, și strălucesc, cum strălucesc fluturii de pe cămașa ei în bătaia soarelui.

— Tu nu mai poți când o vezi, Ancuțo... parcă nu te-ncrezi că-i a ta.

— Că Dumitale, Tătucă, nu ți-o fi dragă, ha?

Și Anca râde și face cu ochiul la lumea strânsă ca de obicei, împrejurul lui Moș Marin, pe tăpșanul de sub nuc.

— Hm, da ia întrebați-o dragii mei, pe Dumneaei, care vă face cu ochiul, are la știință cu ce greutăți și cu ce primejdii îi îngrădită o frumusețe ca asta pe lume? Pe câți nu-i ispitește bogăția asta scumpă... Trebuie să fii *om* ca s-o știi păzi...

...Voi, mai duceți-vă încolo, copii, de vă jucați - ce-ascultați la vorbele oamenilor, mari!.. Apoi, eu știu focul frumuseții, că doar am avut și eu o minune de fată, de veneau Duminica flăcăii, ca la comédie, de peste dealuri și coclauri, s-o vadă la horă; și nu se mai dau duși nici morți, de pe la noi. Ce-i Mitrana acu? Mai grozavă era Ancuța... pune-ți tulpanul la ochi că-i vorba de tine....

— Hei, fost-ai leleo când ai fost...

— Poi dă, fata mea, fiecare la vremea lui. Acu se cheamă vorba că-i rândul Mitranei. Și cum vă spuneam se face Ancuța mea așa... de seama Mitranei... șaptesprezece... optsprezece ani... pe-aicea; și naltă, și rumână, și voinică, de ți se lumina sufletul când te uitai la ea. Biata mă-sa, biată să fie de păcate, - ce vreți? cap de femeie - las' c-o

pierdea din ochi, nu altăceva, da câte năzdrăvănii toate i-ar fi trecut fetei prin gând - ea, de cuvânt, să-i ție hangu. Da în vremea asta, pețitorii își făcuseră vad la noi. La început eu nu mă prea amestecam, le lăsam pe ele să aleagă, și să hotărască; și ele se lăsau pe tânjală. Ba că unu-i sărac? ba că altuia-i bate coliva în piept, ba că nu-i încă vremea și să mai așteptăm. În sfârșit, bag eu de seamă că toate astea-s vorbe de clacă, și într-o zi numai ce-o apuc pe nevastă din scurt.

— Ia ascultă, Mărando, da de Paraschiv ce zici?

— Care Paraschiv?

Se făcea moartă-n popușoi.

— Cum *care*? Că nu-i decât unu-n sat: Paraschiv a Saftei Morarului, îi flăcău cu minte, singur la părinți, muncitor, gospodar; de voinic și de frumos slavă Domnului... ha? Ce zici?

— Doamne, zău, Marine, cât nu vrei tu să ne mai ridicăm și noi oleacă din ce suntem. Cum ții tu să rămâi tot în teapa ta!... Nu vezi ce fată avem? Să stea alături cu boierii de seamă, da nu...

— Ce bâigui tu, Mărando? Se vede că nu ți-s mințile acasă.

— Ba nu bâigui de fel. Știe ea Măranda săraca ce spune. Da ai cu cine te-nțelege?

Ș-atunci, parcă de-odată mi s-a luat o perdea de pe minte.

— Bine, muiere nebună, că mai bine nu ți-aș zice - vra să zică de asta se tot învârtește pe-aici clăpăugul ciocoiului... Ei, taci tu coane Nicușor, că-ți găsește el badea ac de cojoc. Auzi tu ocara dracului!..

Și unde mi-am luat, până una alta, pe lelița Măranda la rapanghel, și dă-i, și discoas-o și descânt-o - până i-am pus mințile la loc. Norocire că nu se întâmplase nimic cu fata; putea să-mi dogorească obrazul, de nu deschideam ochii la vreme. Și m-am pus pe pază strașnică. Un pas nu mai făcea

Ancuța de lângă mine. Noaptea cât auzeam cel mai mic zgomot, - eram în picioare. Încărcasem pușca cu sfărâmături de ceaun, ș-o țineam în cuiu deasupra patului. Acu, zic, să poftească puiul de ciocoiu prin bătătură pe la mine, că l-a văzut Aghiută! Dimineăta - Ancuța cu mine la câmp - și muncea fata mea cât patru bărbați. În vremea asta, cioclovina se pârpoalea pe jăratec, s-o vadă. Și într-o zi, numai ce să mă pomenesc cu el la ogor... Bade Marine, c-am auzit c-ai fi supărat pe mine, că eu... așa, și pe dincolo. Și unde las lucrul și mă întorc răstit la el.

— Ia'n ascultă, Domnișorul - lui acolo, - să faci bine să-ți cauți de treabă, și vorbă cu fata mea să nu mai faci. Caută-ți fete de seama D-tale. D-ta ești boier, noi suntem țărani, și n-avem nimic de împărțit cu de-al de D-ta. M-ai înțeles?... Cu mine - scurtă vorbă.

Ș-a plecat, ca un cățel cu coada între picioare. Se făcuse vorbă în sat și la curte despre asta. În sfârșit, eu nu eram în boii mei. Mă tot gândeam în fel și chip. Ciocoiul, pe cât înțelesesem, legase școala la gard. Cum s-o scot la capăt? Zi că-i dă dracul în gând să vie într-o noapte să horbăcăiască prin ograda noastră. Doamne ferește, intri într-un păcat. Nu mai aveam tihnă, nu mai aveam somn, fata plângea, muierea mă boscorodea într-una. Ca să curm - ce-mi zic? Am doi băieți mari însurați, la casa lor. Stau să-mi strâng tot de pe câmp. Mă răfuiesc cu boierul. Las casa și pământul pe seama băieților. Îmi încarc tot, îmi iau frumușel nevasta și fata, și mă duc - unde m-a îndrepta Dumnezeu, că lumea-i largă...

Ei, și iacă așa au venit lucrurile de-am poposit aici la cumătru Vasile, tovarăș vechiu de cărăușie - Dumnezeu să-l ierte - ș-apoi încetul cu încetul mi-am înfiripat iar gospodăria, că dacă-i sănătate și omu-i vrednic toate se fac. Și nu mi-a părut rău, și nici azi nu-mi pare, că mi-am lăsat casa și pământul, pentru că cinstea-i mai scumpă și decât casa și decât pământul. Ș-au fost se vede, toate pe

voia Celui de sus, că iacă toate-au ieșit la bun sfârșit...

INCONSOLABILII

E o dimineată limpede de toamnă.

Paznicul cimitirului mătură de pe morminte stratul de frunze scuturate peste noapte. Bătrânul își are morții lui, pe care-i iubește; el poartă grijă de odihna lor; și când cei vii uită să mai aducă la un mormânt cununi de flori și untdelemn pentru candelă, moș Simion s-apropie trist de locașul celui părăsit, se uită lung, compătimator, la florile uscate și la candela stinsă, și, dând din cap, prinde a vorbi mortului și a-l căina...

— Vezi, știam eu c-or să te uite... Nimeni nu mai vine să te vadă... Ce le pasă? Beau și mănâncă, și chefuiesc... lasă c-o să le vie și lor rândul... parcă-i văd - mâine unul, poimâine altul - intrând coala, pe poartă, cu tălpile înainte, și i-or boci și pe ei feciorii o zi două, și apoi vor rămânea și ei pe întuneric, fără pic de untdelemn în candelă, c-așa-i lumea dragă... n-ai cei face...

Dar astăzi moș Simion n-are poftă de vorbă.

E proaspăt mormântul de pe care mătură frunzele, și marmura e numai de două zile așezată; slovele aurite tremură în bătaia soarelui: „*Alexandru Cornea, născut la 1849, Martie în 6 - adormit la 1884 Septembrie în 2*”. E liniște. Nu s-aude decât târșăitul măturii și foșnetul uscat al frunzelor; stoluri de ciori înnegresc ramurile copacilor. Cerul e senin, pământul doarme.

Moș Simion știe cine are să se dea jos din trăsura închisă, care s-a oprit acum în poartă. E doamna Cornea. Înaltă, palidă, ea pășește încet, cu ochii aiuriți și stinși de

durere; în urma ei ondulează ușor lungul crep de doliu care-i atârnă din creștet până-n pământ. Ea nu vede nimic. Bătrânul se retrage de-o parte; el înțelege și respectă prinosul de lacrimi ce se aduc mormintelor.

— Sărmana femeie!.. Vezi, e tânără, și frumoasă, și bogată... Uite-o cum stă în genunchi și se bocește... așa-i, tot omul are câte un vierme care-l roade! Dar o să-i treacă, ș-atunci o să-i vie alta, și tot așa pân' o intra și ea în pământ.

În patruzeci de ani, moș Simion văzuse atâția morți, în cât ajunsese să creadă că el e nemuritor. De ce-l preocupau așa vizitele Doamnei Cornea? El se gândea mereu la mormintele uitate, și de câțva timp își zicea în fiecare dimineață: „Azi nu cred să mai vie...” Sta s-asculte: cunoștea acum de departe hurea trăsorii; trapul cailor... „Vine!” Atâta statornicie începea să-l contrarieze.

A sosit iarna. E alb tot cimitirul. Cine lasă primele urme în stratul proaspăt de zăpadă?... Vezi, moș Simioane, că sunt și inimi care nu uită așa lesne?... Privește-o cum a slăbit; ea pare o umbră, ușoară și tremurătoare ca și vâlul cernit care-i atârnă din creștet... aceleași prosternare pioasă, aceleași neistovite lacrimi pe mormântul care închide iubirea și norocul acestei inconsolabile soții! De ce clatini din cap cu atâta neîncredere? Moș Simioane, straja morților ți-a înăsprit sufletul pentru cei vii.

*

* *

Se desprimăvărează. Copacii dau în mugur; din pământul morților crește o vegetație puternică; în aer e un parfum de tinerețe, un fior indefinit care cheamă la iubire. Porțile cimitirului se deschid, lumea se îmbulzește, e un amestec asurzitor de strigăte, de vaete; convoiul s-apropie de groapă, bocetele devin din ce în ce mai sfâșietoare, mai

desperate. Preoții prohodesc, făcliile ard liniștit, din cădelnițe se înalță în rotocoale albastre fumul de tămâie...

— Nu mi-o luați, lăsați-mă s-o mai văd...

Ce glas straniu, înfiorător! Un tânăr îmbrăcat în negru, desfigurat, nebun, se zbate, cearcă să se smulgă din brațele prietenilor... „Veșnica ei pomenire”... și muzica înecă bocetele. Alaiul se împrăstie; domnia morții, reîntră în tăcere. Soarele apune cu aceeași liniște imperială.

Încă un nenorocit, care vine în fiecare dimineată... Moș Simion se plimbă încet printre grilajuri; trage cu coada ochiului și bombănește singur. „Cică nu se văd... vorbă să fie!”

Adevărul e că între cei doi inconsolabili distanța era așa de mică, încât lesne s-ar fi putut vedea și auzi unul pe altul, dacă sufletele lor ar mai fi fost în stare să primească vr'o impresie din lumea de afară.

*

* *

Au sosit frumoasele zile de Mai. Sunt încărcăți pomii de floare. Ce dulce e viața!

Ai cui sunt copilașii care se joacă, așa de drăgălași, așa de veseli, în tăcuta împărăție a Morții? Moș Simion se dă binișor pe lângă ei, ca și cum ar vrea să mai apuce și el o rază din atâta risipă de copilărie... Sunt numai trei, și ce gălăgie fac! Fetița cea bălaie, cea mai mărișoară, e a doamnei Cornea, băiețașul și cu fetița cea brună sunt ai răposatei. Uite tatăl lor cum plânge, plânge ca o femeie, de ți se rupe inima.

Ce te uiți așa șiret, moșule? Copiii s-au împrietenit, firește, din prima zi – c-așa sunt copiii. Știu ce gândești. Dar între cele două suflete, întunecate de jale, ar fi o nebunie să-ți închipui c-ar putea miji... Ce dai din cap! Nu vezi că nici nu se cunosc măcar? Nici nu se văd. Pentru ei

nu mai e lume, nici viață. Și zi că s-ar vedea, că s-ar cunoaște, că și-ar vorbi unul altuia... Ce și-ar putea spune? Sunt două morminte între inimile lor...

*
* *

Soarele, soarele dimineților de vară revarsă torente de viață; o lumină caldă, binefăcătoare se lasă din cer; pământul aburește. Copacii se scutură de floare, în aer e iubire.

— Scuzați-mă, doamnă... e umbrela dumneavoastră, dacă nu mă-nșel.

— Mulțumesc.

Amândoi își pleacă ochii în pământ, o înceată înclinare din cap, dar doamna s-a roșit puțin. Copiii își duc degetele la gură și-și trimet sărutări. Moș Simion se uită după ei și zâmbeste cu aerul omului șiret, care pricepe tot și tace.

Într-o zi de toamnă, copiii au ieșit tustrei pe poartă, țiindu-se frumușel de mână. La câțiva pași în urma lor, mergeau încet, alături, cu ochii plânși... părinții celor trei copii.

S-aștern nămeți de frunze peste cele două morminte, și moș Simion nu le mai mătură. Numai când trece pe-acolo, dă din cap și bombănește: „Vezi, știam eu c-or să vă uite”.

TREI BANI

Eram la al cincilea ceai și vorbeam de visuri, de presimțiri, de sugestie.

— Da să vedeți ce mi se întâmplă mie, acum vr'o patru ani.

Și Ghenciu își aprinse o țigară și-și dete paharul cu ceaiul la o parte.

Eram procuror la Fălticeni. Într-o seară pe când mâncam la birt, cu mai mulți prieteni, din vorbă, din veselie, mă pomenesc de odată abătut, neliniștit, c-o greutate pe suflet, venită așa din senin. În nici un chip nu-mi puteam explica ce e. Și se vede că eram palid. „Ți-e rău?” mă întreabă un prieten. Nu știu ce i-oi fi răspuns; am lăsat furculița din mână, mi-am luat pălăria ș-am plecat, ca și cum m-ar fi chemat cineva grabnic. M-am dus întins acasă, și, cum am ajuns, am întrebat dacă nu cumva m-a căutat cineva, deși nu așteptam pe nimeni. Fără să știu de ce, mi s-a părut ciudat când mi-a spus că n-a întrebat nimeni de mine. În casă n-aveam liniște, mă plimbam prin odaie și-mi făceam fel de fel de gânduri. Nu cred să fi trecut o jumătate de ceas, și mă pomenesc cu o depeșă. Cum am văzut-o, mi-a înghețat inima. O deschid tremurând. Era de la frate-meu din București. „Vino imediat Zincuța a murit”. Am rămas trăsnit.

Frate-meu era un om meschin, prozaic și grosolan. Și la vârsta de patruzeci de ani se însurase cu o fată de șaisprezece ani, bine crescută, instruită, dar naivă și vapoasă, cum n-am mai văzut. Vă închipuiți ce-a trebuit

să sufere o asemenea ființă, blândă, delicată, visătoare, în societatea unui om care nu credea decât în bani și-n mâncare. Era o frumusețe de fată când s-a măritat, și în mai puțin de un an rămăsese o umbră, s-o suflă și s-o dai jos. Totuși nu mă așteptam să se prăpădească așa curând. Am plecat cu cel dintâi tren, ș-am ajuns zdrobit de osteneală și de gânduri urâte. Poarta era cernită. Biata cumnată-mea eră întinsă în salon, pe un catafalc alb; două făclii îi ardeau la cap. O babă îi apăra fața de muște; când m-a văzut, a început să plângă. Cum credeți c-am găsit pe frate-meu? Nimic schimbat în figura lui; pe la nouă ceasuri dimineața era în sufragerie la dejun... și mânca, da mânca, nene, c-o poftă revoltătoare. Mi-a spus foarte liniștit că m-a chemat să-i dau ajutor... „Sunt atâtea belele cu înmormântarea asta, și, toți lacomi, caută să te înșele, să te fure: fă-ți ideie... biata Zincuța nici nu închisese ochii și m-am și pomenit cu dricarii,- opt mi-au venit... cel dintâi mi-a cerut trei mii de franci, l-am dat afară... Și știi cât mi-a lăsat unul în cele din urmă? *Patru sute de lei*, înmormântare de clasa întâi! Ce concurență!...

Am făcut împreună lista de persoanele cărora trebuia să le trimetem invitații. Erau trei sute. Am cumpărat plicuri cernite și până-n seară am scris eu singur cele trei sute de adrese, am lipit timbre pe plicuri; seara mi-au adus invitațiile de la tipografie, le-am îndoit și le-am pus în plicuri, am făcut trei pachete, le-am luat la subțioară, ș-am plecat; jumătate le-am pus în cutia din colțul străzii Dionisie, și fiindcă nu mai încăpeau, am venit cu celelalte în calea Victoriei și le-am pus în cutia din fața palatului. Vă mirați pentru ce vă spun toate aceste detalii? O să vedeți acuș pentru ce... Viu acasă, mai stau vreun ceas de vorbă cu frate-meu, și pe la zece mă duc să mă culc. Odaia mea venea chiar lângă salonul în care era moarta. N-am nici o superstiție și nu-s fricos de felul meu. Dar în noaptea aceea îmi părea rău că sunt singur; nu știu cum în aerul odăii

parcă simțeam ceva misterios, și fioros, care îmi producea o răceală pe șira spinării, ceva din senzația pe care o ai în tot timpul când atingi mâna unui mort. Masa pe care scrisesem adresele era lângă pat. Nu era pe ea decât sfeșnicul, călimara, o sticlă cu apă și un plic mototolit, cu adresa greșită. Mi-am tras iute plapoma peste cap. Aveam credința că dacă aș fi deschis atunci ochii și m-aș fi uitat în întunericul odăii, aș fi văzut ceva oribil. Cu toată osteneala, am adormit anevoie. O, ce vis am visat! Și nu vă puteți închipui ce lămurit, ce convingător mi se înfățișau toate. Părea că moarta înviase și venise la mine în odaie. Eu eram culcat în pat. Ea sta în picioare, rezemată de masă, se uita țintă în ochii mei, și-mi spunea cum a râs ea de noi, s-a făcut moartă, și noi am crezut. Era veselă și mie-mi părea așa de bine că a înviat! În tâmpla stângă avea o pată roșie,

— Frate-meu știe? întrebai, fără să-mi aud glasul, cum nici pe al ei nu-l auzeam.

— Nu, el doarme...

Și deodată figura ei luă o expresie de profundă melancolie.

— Ceea ce îmi pare rău, zise ea oftând, e că te-ai apucat ș-ai trimes la toată lumea invitații. Ce-o să zică mama când o vedea?..

Ea netezi plicul mototolit, și rămase cu ochii pironiți pe adresă. O fi ținut o clipă visul acesta, ori s-o fi repetat mereu în timpul cât am dormit, nu știu. Ceea ce știu e că m-am trezit cu impresia că moarta a înviat. Iluzia aceasta însă s-a șters imediat. Mă uitai la fereastră, - bătea soarele, toată realitatea mi se înfățișă. Și curios, parcă nu mă puteam obișnui cu ideea că a fost numai un vis. Îmi adusei aminte că frate-meu îmi spusese de cu seară, că îngroparea are să fie la 1, deși biletele invitau lumea pentru ora 2 p.m.

Mă ridic să văd câte ceasuri sunt și... rămân încremenit. Teancurile de invitații pe care le pusesem la cutie, cu mâna

mea, erau pe masă. Un moment am crezut că înnebunesc. Mă frec la ochii, și caut să-mi dau seama de ce-am făcut, de ce-am visat, de ce văd.

Poate c-or fi alte plicuri... mă scol și nu-mi mai rămâne nici o îndoială, sunt adresele scrise de mine, sunt plicurile pe care le-am pus eu, cu mâna mea la cutie. Ce Dumnezeu, că doar n-am fost beat. Stau eu și mă gândesc... Îmi aduc bine aminte de unele adrese pe care le-am citit chiar în momentul în care am vârât plicul în cutie... uite, uite și plicul căruia i-am îndoit colțul îndesându-l, fiindcă nu mai încăpea... Dar ce-i asta? Și îngrozit, mă reped și deschid ușa de la salon. Făcliile ardeau la căpătâiul moartei. Baba dormea pe un scaun cu capul rezemat de catafalc. Ea tresări și se uită la mine speriată.

— A intrat cineva aici... la mine, astă noapte?

— Nu, domnișorule, n-am văzut pe nimeni...

Desigur aș fi înnebunit, dacă în momentul acela nu venea servitoarea să-mi spună:

— Adus poștași scrisor ala multe. Spus trebui trei bani...

Le francasem, ca imprimate, cu un ban și jumătate; - frate-meu... voise să facă economie și aici.

DE LA ȚARĂ

Ningea, și viscolul ridica omățul în valuri și-l spulbera în văzduh, de nu se mai vedea nici cer, nici pământ. Vizitiul răgușise strigând; până-n piept se îngropau bieții cai în troiene grămadite de vijelie de-a curmezișul drumului. Cu chiu, cu vai, am ajuns în satul Pătrășcani, calea jumătate între Bârlad și Poenești. Nu mai era chip de mers înainte. Cu tot dorul și nerăbdarea mea de a mă vedea acasă, trebuia să poposesc o noapte, mai ales că însera și aveam înaintea noastră dealul de la Florești, deal mare, și, chiar pe vreme bună, greu de suit. Cunoșteam pe popa din sat, și am tras în gazdă la el.

S-a minunat părintele Vasile, când m-a văzut. „Doamne ferește, puteai să te prăpădești pe vifornița asta”. ‘Focul duduia în sobă. De la ușă îmi miroșise a azimă caldă. „Îți trăiește soacra”, zice mama preoteasa, așezând al treilea tacâm pe masă. Numai acum simțeam eu cât frig îndurasem. Foc îmi ieșea din sfârcurile urechilor, și mâinile îmi erau înghețate bocnă, că nu-mi puteam împreuna degetele. Vântul șuiera pe sub streșini, în răstimpuri veneau vârtejuri repezi care zgâlțâiau ferestrele.

— Ia-auzi ce-i afară...

— Mânia lui Dumnezeu!

Și preoteasa la fiecare zguduială de geamuri, își făcea cruce, și ofta. Eram ametit de drum, de frig. Vorbele, gesturile lor, aspectul lucrurilor din odaie, îmi produceau impresii confuze, care mă făceau să tresar, ca din

buimăceala unui somn greu.

— Bea iute.

Un abur tare, îmbătător îmi înecă respirarea.

— Dă-l de dușcă, iute, cât îi ferbinte...

Eră vin fiert cu scortişoară și cu boabe de piper.

Ce-a mai urmat după asta, nu știu.

M-am deșteptat, într-un întuneric cu atât mai îngrozitor, cu cât nu-mi puteam da seama unde mă aflu. Îmi bătea cineva în geam. Aiurit, îmi ridic capul de pe pernă, și, cu un glas alterat de spaimă, întreb tare:

— Cine-i?

— Hai degrabă, părinte, că moare tata!...

Atunci îmi adusei aminte că de mult auzeam prin somn strigătul, vorbele acestea desperate, le auzeam mereu și parcă voiam să mă trezesc și nu puteam.

— Îndată, îndată...

Și, buimăcit, speriat, bâjbâii o toană cu mâinile pe pereți până să găsesc ușa.

Popa Vasile se sculă, aprinse o lumânărică de ceară lipită de buza unui sfeșnic de alamă. Până să-și găsească el molitfelnicul eu mă și îmbrăcasem.

— D-apoi, mai ai până la ziuă... ce te-ai sculat?

— ...

— Merg și eu.

Afară se potolise viscolul; era ger; dinaintea ușii un morman de zăpadă adunat de vâртеj troienise scara.

— Tu ești, Safto?

— Eu, părinte Vasile.

O momăie, ce d-abia se zărea în albul zăpezii, se apropie de noi.

— Ieri, după ce l-ai împărtaşit, a mai ațipit puțin... da de-aseară-i rău... într-una se zvârcolește, spune că-l arde pe piept, și cere apă.

Satul părea un cimitir. Nu se auzea un lătrat de câine. Când am intrat în bordei, am rămas câteva minute amețit,

orbit de fum; un miros greu, bolnav, îmi înecă respirarea.

— Nu mă mai cunoști Ioane? Întrebă popa, tare, aplecându-se pe fața bolnavului.

Se face tăcere. Nu s-auzea decât suflarea trudită a bolnavului, care sta neclintit, lungit pe spate, cu gura căscată, cu ochii pironiți în tavan, holbați ca de spaima unui spectru. O barbă sălbatică îi acoperea figura scofâlcită, hidoasă; vițe de păr încâlcite, asudate îi stau lipite pe tâmpile, ochii uscați, sticloși, aveau o căutătură de nebun. În viața mea n-am văzut ceva mai îngrozitor.

— Lungă zăcere, Tudoro, zise încet popa clătinând din cap.

— Vinerea asta ce vine se-implinesc paisprezece săptămâni... să vedeți ce și-a făcut pe trup, tot scărpinându-se... a putrezit pielea pe el...

Tudora dete țolul la o parte. Tot pieptul lui era o rană.

— Da ce are? Întrebai eu, înfiorat.

— Poi de, parcă noi știm? Întâiu i-a ieșit așa ca o plescaghiță, era cât un pitac, și de ce o scărpina de ce se lățea... Ce nu i-am făcut păcatele mele, și degeaba... Așa a fost de la Dumnezeu...

Ion tresări, scoase un gemăt adânc, ca și cum s-ar fi opintit să ridice o greutate mare, se-ntinse, și-și zgârci degetele de la mâini.

Popa rosti de trei ori „Doamne, miluiește” și începu să citească; Tudora și Safta, în picioare, lângă patul bolnavului, își făceau cruce și oftau.

— Dormi acolo Nică, dormi puiu mamei, că nu s-a făcut ziuă, șopti duios Tudora,

Unul din cei trei copii care dormeau pe cuptor auzind zgomot, se deșteptase și ridicase capul să vadă ce e. Safta, pășind în vârful picioarelor se apropie de el, îl culcă, și-l înveli binișor pe cap. Apoi se plecă la vatră și mai puse câteva găteje pe foc.

De-odată se auzi un horcăit, un gemăt cavernos, oribil.

— Moare, țipă Tudora, frângându-și mâinile.

Cei trei copii se deșteptară și începură să plângă, speriați, neștiind ce s-a întâmplat.

Popa, zăpăcit, tremurând, cercă să pună lumânarea de ceară în mâna bolnavului. Acesta își încleștă degetele uscate în țolul cu care era învălit, făcu o sforțare ca și cum ar fi vrut să se scoale, dar căzu, își dete ochii peste cap, și oftă. Trupul lui, înțepenit, scăpat de dureri, în răceala fioroasă a morții, părea acum mult mai lung.

Se luminează de ziuă. Tudora ieși, disperată după noi.

— Ce să mă fac, părinte Vasile, cu ce să-l îngrop, că n-am o lescaie-n casă, învață-mă ce e de făcut?...

— Lasă, că poartă Dumnezeu de grijă.

Nenorocita rămase bocindu-se în prag.

Satul se deșteptă. Fumuri groase se înălțau în aerul liniștit al dimineții. Casele, arborii, dealurile, cerul, toate erau albe, scăldate într-o lumină lăptoasă.

— Cum se prăpădi podoabă de om! zise popa oftând.

Eu tăceam, mi se părea un vis îngrozitor tot ce văzusem.

Peste câteva minute adăugă încet, ca și cum și-ar fi răspuns gândurilor lui bune și miloase: „Săracii țărani, multe mai trag, și nimeni nu-i știe, nimeni nu-i crede!”...

MOȘ PEIU

Da, cetatea Basarabilor, vechea capitală a țării - firește că e de ce să ne mândrim...

Pe ulițele astea, așa înguste și prăfuite cum le vezi, s-au plimbat pe vremuri voievozii cu domnițele lor... Iată Chindia, acolo sus cânta meterhaneaua, când s-așeza Domnul la masă. Biserica asta a fost în două rânduri jefuită de Turci. În partea cealaltă venea paraclisul Domniței... Acolo a fost palatul. Vezi D-ta grosime de zid. Pe aici era intrarea; ia privește boltă! Apoi de aci se face o hrubă care trece pe sub matca Ialomiței și răspunde tocmai sus, la Mănăstirea Dealului. Uite, asta era sala tronului...

Și Moș Peiu taie în aer cu gesturi largi arhitectura palatului de odinioară, ca și cum el ar fi apucat vechea clădire, care de o sută de ani nu mai avea ființă. Din când în când ochii lui mici caută efectul vorbelor pe figura mea. Eu tac și-l ascult. Caut să-mi explic pentru ce-l găsesc oamenii nebun.

— Hei, Domnule, tinerii de azi nu se mai uită în urmă. D-voastră v-ați rupt cu totul de noi, și de credințele strămoșești, și de țară... Vezi D-ta asta? mă întrebă, luând de jos o bucată de cărămidă, e un nimic, nu-i așa? Un bulgăre de lut ars, ce vrei să fie? D-tale nu-ți spune nimic, dar, uite, pentru mine, bucățica asta de cărămidă e ceva sfânt, ea știe să vorbească, pentru cine știe s-o înțeleagă... pământul pe care călcăm noi acum, ruinele astea, toate sunt sfinte, și eu nu pot trece pe-aicea fluierând. Poți D-ta să râzi, și să zici în gândul. D-tale că sunt un moșneag

maniac... Așa e, noi am rămas naivi... dar noi ne iubim Țara... ș-avem un ideal...

Moș Peiu tăcu, și clipi din ochi ca un om gata să plângă.

Soarele asfințea. Umbra ruinelor se lungise până în malul Ialomiței. Din vale venea un miros îmbătător de sulcină. Nespus de dulce sună în liniștea acelei seri talanga de la oi.

— Eu știu la ce te gândești D-ta acu. Vrei să-ți spun?

Mi se păru stranie întrebarea; tresării ca un vinovat, surprins asupra unei fapte rele.

— Te gândești la lumea care zice că-s nebun, și te-ntrebi dacă... uite cum te-ai roșit, probă c-am ghicit...

În adevăr, mă cam jena privirea lui fixă, iscoditoare. Zâmbi șiret, și-mi puse mâna pe umăr:

— Vrei să vii nițel la mine-acasă?... numai cinci minute... să-ți arăt ceva.

În mijlocul unei curți largi, îngrădită, ca la țară, cu gard de nuiiele, văd o casă mare, veche, cu cerdac înalt, cu stâlpi văruiți. Ușile, obloanele de la ferestre sunt date c-o vopsea verzuie.

O cocoană naltă, palidă, cu părul alb pe la tâmple, ne-n tâmpină în prag. E d-na Peiu.

— Stăm afară, că-i mai lumină...

Doamna Peiu să uită mirată la mine. În toată casa e o tăcere misterioasă. Parcă visez. Bătrânul aduce o cutie, din care scoate, cu mare pază, un..., cupeu de lemn, o jucărie lucrată cu multă artă.

— Foarte frumos... admirabil...

Dar ce emoționat e Moș Peiu! Și glasul, și mâinile-i tremură. Începe să-mi arate fiecare „piesă”, fiecare șurup, cum îs lucrate, toate, *numai* din lemn. Sunt 643 de bucăți. Numai în broasca de la o ușă, intră 21 de piese. Coșul, pernele din lăuntru, arcurile, roțile, toate sunt perfect lucrate, cu o finețe în adevăr uimitoare.

— E opera mea... sunt *patruzeci de ani* de munc' aici, dragă Domnule...

Fac ochii mari, uimit, neștiind ce să cred, ce să zic...

— Da, da, *patruzeci de ani*... să-ți spună Luxița câtă muncă-i aici...

— O, Domnule, am crezut că n-are să-l mai sfârșească... să vezi ce-i în cămara noastră.

— Piese stricate... o mulțime. Munceam la unele câte o lună, ș-odată, te miri cum îmi lunecă, de-un milimetru, cuțitașul... haiti, trebuia să încep alta. Arcurile au fost mai grele, și șleaurile astea care leagă orcicurile... vezi, a trebuit să dau lemnului flexibilitatea pielei... uite, asta se desface din cataramă ca o curea... Am sperat dintăiu să-l gătesc pentru expoziția din Viena de la 67, și nu s-a putut. Ș-am dus-o tot așa cu amânările, până i-am dat de căpătâi. Acu s-a hotărât, mergem la Paris anul viitor, la expoziție, să vadă și străinii ce-a putut să facă un român...

— Și-l vindeți?

— Dacă s-o prezinta un amator să-mi dea șaizeci de mii de franci, îl dau... dacă nu, îl ofer statului nostru, pentru muzeu. Dar tot nu-i gata, - ghici ce-i mai trebuie...

Caut, și nu mă dumeresc. Coana Luxița îmi face semne dar nu pricep nimic.

— Geamurile, geamurile de la uși și de la felinare...

— Bine, astea or să fie de sticlă cred.

— Vai de mine, dar atunci n-am făcut nimic. Nu-nțelegi d-ta că tot, absolut tot trebuie să fie de lemn? Ce? Ți se pare imposibil ca o foaie subțire de arin sau de paltin să aibă transparența sticlei? A, am învins eu alte greutăți, mai mari decât asta.

Se-ntunecă. De-abia se mai deslușesc spițele de la roțile cupeului. Îmi iau pălăria să plec. Peiu stă drept și mă privește fix.

— Ai văzut acu de ce zice lumea că-s nebun? Pentru că nu m-am dus prin cafenele să joc cărți, pentru că nu mi-am

pierdut zilele și nopțile în ticăloșii, pentru că nu m-am amestecat în intrigi și-n politică, și n-am făcut rău nimănui... Iacă pentru ce trec de nebun. Noi n-am avut copii, ș-am dus totdeauna o viață retrasă, și niciodată nu ni s-a urât... Luxița făcea pasențe, eu ciopleam, meșteream la cărucioara mea, și nici n-am simțit cum a trecut vremea. Am muncit ce-i dreptul, patruzeci de ani, dar mi-am atins ținta... acum pot muri liniștit.

Am plecat mulțumit, - văzusem și eu în sfârșit cupeul lui Moș Peiu, de care auzisem pe mulți vorbind. Pe-atunci eram tânăr, și nu-mi dădeam seamă nici de prețul vieții, nici de însemnătatea și sfințenia datoriilor unui om. Eram convins că Moș Peiu avea tot dreptul să se creadă fericit, că fusese un model de cinste și înțelepciune, și că nimic nu i se putea imputa. Din moment ce nu făcuse nimănui nici un rău...

Într-un ziar de-aseară citesc că amândoi soții au murit în aceeași zi. Sunt doisprezece ani de când i-am cunoscut, și tot atâta timp e de când îi uitasem. În momentul acesta revăd figura solemnă, radioasă, a bătrânului în fața jucăriei lui, și-i aud glasul mișcat de-o bucurie copilărească, exagerată, pe care nu știam cum s-o judec atunci: „*E opera mea.... sunt patruzeci de ani de muncă aici!*”

ÎN STRĂINI

I

Mândreță de fată era Ilinca lui Vasile Ispas din Pleșăști! Nu numai părinții ei, dar tot satul se fălea cu ea când o vedea Duminica la horă, naltă, mlădioasă, curată la port și albă la față; ca o haină împărătească strălucea la soare cămașa ei de borangic cusută cu fluturi, și florile pe care le purta ea în păr erau mai frumoase decât toate florile din câmp; și vorba ei era așezată, căutătura ei era blândă și plină de cumințenie; iar când mergea parcă nici nu se atingea de pământ, așa de ușor și potolit călca. Duminica veneau flăcăi din alte sate s-o vadă, și tot pe lângă ea căutau să se prindă în horă, iar Ghiță al Popii „năzdrăvanul satului” își da pe ceafă pălăria cu cordele, și surâdea fudul pe sub mustață, că el purta hora, și el zicea chiotele jocului de-ți era drag să-l ascuți și când striga:

«Hei! Mult e mândru satul meu
«Hei! mă iubesc cu cine vreau...»

numai se uita duios la Ilinca, apoi la flăcăii străini, și parcă le spunea din ochi: „degeaba vă rupeți ciobotele pe-aici, că Ilinca-i a mea, și pe voi nici nu vă bagă-n seamă!” De umbletul ei și de pieptănătura ei vorbeau femeile înșirate pe prispa cârciumii; iar când, între gospodarii satului, care se cinsteau la umbra nukului se-ntetea gâlceava, odată auzeai strigând: „Ilinco! ia dă-te încoace...” Și Ilinca se

desprindea din joc; în ochii ei mari și blânzi ca de căprioară era atâta farmec, și-n toată făptura ei atâta lumină și veselie, că-ți treceau parcă toate necazurile numai cât te uitai la ea.

— Ia lăsați-mi fata-n pace, să nu mi-o deochiați, striga de pe prispă Smaranda lui Ispas, înălțându-se dintre celelalte femei și potrivindu-și tulpanul pe la tâmple.

Atâta odor avea, și când se gândea, că mâine poimâine va trebui s-o mărite, i se făcea întuneric înaintea ochilor. S-a încercat de câteva ori să afle cam încotro i-ar bate gândul fetei, dar Ilinca nu i-a priceput întrebările: ea se întorcea de la horă ca de la biserică, cu aceeași inimă curată și liniștită; ochii ei limpezi zâmbeau tuturor cu aceeași nevinovăție; niciodată nu-i trecea prin minte c-ar fi de făcut vreo deosebire între flăcăii cu care juca.

Într-o zi, la scrânciob, Ghiță al Popii, pe când juca de brâu cu ea, nu s-a mai putut stăpâni, și a sărutat-o. Ca o leoaică s-a repezit Smaranda.

— Îți scot ochii, afurisitule!...

— De, cloșcă, ce te sborșești așa, că doar nu ți-am mâncat-o?

Smaranda nu l-a auzit. Ea-și smuncise fata de mână și-o ducea acasă ca pe un copil hoinar. Din ziua aceea n-a mai scos-o la horă. Ș-o păzea ca pe ochii din cap; noaptea nu putea să doarmă liniștită, i se părea că tot aude șoapte și pași pe la ferestre; își făcea fel de fel de idei; răsuflarea vitelor din bățatură, fâșâitul frunzelor, cel mai mic zgomot de-afară trezeau în sufletul ei bolnav vedenii spăimântătoare; auzea glasuri în podul casei, vedea pe tâlharii dați cu funingine pe obraz, întinzând puștile în dreptul ferestrelor, gata să tragă, - și ea aștepta groaznica detunătură țiindu-și răsuflarea.

În postul Sân-Pietrului a venit Catrina sora lui Vasile din Mânzați, și cum era ea femeie deșteaptă și bună de gură a pus iute-iute lucrurile la cale.

— Lasă, cumnată nu-ți mai strica inima, fă cum îți spun eu, ș-ai să vezi c-are să fie bine. Și el e singur la părinți, și n-are nici un cusur... oameni cuprinși... Fruntea satului...

— De, dacă zici tu...

Și Smaranda nu mai putu vorbi. Simți că i se pune un nod în gât. Lacrimile o podidiră.

II

— ...Poi cum să nu-l știm? că doar a venit cam desișor în vara asta la horă la noi, da se ținea tot razna...

— Ei, ca omu străin... Dinule mamă, spune și tu ceva c-or crede oamenii că ești mut... Or poate nu ți-i dragă fata, ei fi zicând că-i urâtă... mai știi?

Dinu ședea mai de-o parte, pe capătul laviței se uita în jos și-și învârtea pălăria în mâini. Ilinca mângâia un piseu, care torcea ș-o tot îmboldea cu capul. Pe Catrina o umfla râsul. Îi venise în minte vr'o ghidușie, că făcu semn celorlalte două femei, - tustrele se dădură lângă ușă, șoptiră ceva, se auzi un chicotit de râs înfundat; apoi Smaranda, dregându-și glasul:

— Ei, ia sărutați-vă copii, să vă vedem...

Dinu se făcu roșu ca sfecla, Ilinca își ridică ochii și privi îngrijată la mă-sa.

— Hai, Dinule mamă, mișcă-te - ce, vrei să vie fata la tine? Mai lasă focului pălăria ceea c-ai învârtit-o destul.

Flăcăul rușinat, făcu, șovăind, câțiva pași, netezindu-și cu dosul mâinii mustăcioara lui bălaie.

Se opri sastisit înaintea fetei, și întorcându-și capul spre cele trei femei, zise c-un aer nenorocit, disperat:

— Dacă nu vrea....

— Ilinco, sărută-l tu fată, că lui i-e rușine.

Sficiioși, stângaci amândoi, se iau de mână și se sărută. Smarandei i se umplură ochii de lacrimi.

— Noroc să vă dea Dumnezeu... să fiți cuminți... să vă

iubiți, și să trăiți bine.

Dar ei nu mai aud, nu mai văd, nu mai pricep nimic. Cu ochii în pământ, tăcuți, șed amândoi pe pat, lângă teancul de lăvicere și straie, înalt până-n podele; pisioul între ei toarce și se răsfață, mâinile lor îl netezesc în neștire.

Ilinca își aduce-acum aminte de flăcăul acesta voinic și frumos, care venea în toate Duminicile la horă și care sta deoparte, rezemat în bățul lui de corn lustruit, și se uita toată vremea la ea; nu bea, nu vorbea cu nimeni, și niciodată nu s-a prins în joc. Părea așa de trist, în cât Ilinca își închipuia că trebuie să-i fi murit mama, și se uita la el cu milă.

— Ți-i drag? o întrebă Smaranda, când rămase numai cu ea.

Ilinca privi galeș în ochii mă-sei, vru să spună ceva, buzele îi tremurară, ș-o podidi plânsul.

Smaranda o apucă în brațe speriată.

— Ce ai? Spune, drăguța mamei... spune-mi mie tot... Și cum îi vrea tu, așa are să se facă.

Cu glasul înăbușit de plâns, Ilinca bâlbâi:

— Mămucă, nu vreau să mă duc în străini... nu vreau să plec de lângă tine.

— Da taci, fată hăi, parcă Mânzații îs peste lume? Ce-i a trece dealul? N-ai să fii bucuroasă de noi... în toate zilele avem să ne vedem. De asta să nu duci tu grijă, Ilincuțo...

Și bieteii mame, i se rupea inima când se gândea că peste-o lună are să-i rămâie casa pustie; dar când avem nevoie să mângâiem pe alții, pare că uităm propria noastră durere.

— Tu spune-mi mie atâta... dacă ți-i drag,...

— Mi-i drag, mămucă, dar când mă gândesc...

— Ei, lasă, nu te mai gândi și tu acu. Ia'n auzi, vine vaca, fugi repede de-nchide vițelul...

Soarele asfințea. Dumana întindea gâtul la poartă și mugea, era așa de duios mugetul ei!... Din fundul livezii

vițelul o auzise, îi răspunsese, și venea, venea în goană, gemând a răsfăț, cu coada îmbârligată, cu botul întins.

— O, sărăcuțul, cum trage la mama lui!

Și Ilinca îl duse-n ocol, aproape pe sus, ca să nu-i facă dureri. Vițelul se zbătea în brațele ei. Așa or s-o răpească și pe ea de lângă mă-sa!

III

E toamnă. De mânecate¹ Dinu a înjugat s-a pornit la târg cu două chile de grâu. La „Crucea Tătarului”, unde cotește drumul, el își mai întoarce odată capul și se uită lung spre căsuța albă din dreptul bisericii, și pe când ceilalți cărăuși fluieră de răsună valea, gândul lui măsoară depărtarea până la târg, și înapoi, și i se pare un vac de om până s-o vedea iar acasă.

Ilinca a ieșit c-un căuș de grăunțe să dea de mâncare la păsări, dar în prag a simțit ca un fel de amețeală: i se muiră picioarele de pe la genunchi și fața îi asudă deodată.

Se așeză jos pe prispă; păsările flămânde dădură buzna la căuș. Ea le goni, luă cu pumnul grăunțele și le aruncă în bătătură; într-o clipă nu se mai zări fir de popușoiu.

Soarele se înalță încet dintre copaci. Ilinca stă nemișcată pe prispă. Ochii ei cată uititi în spre pădurea arămie care îmbracă dealul din față. Pe acolo a venit ea acum două luni, în car împodobit cu scule, cu alaiu mare, în cântece de lăutari, în chiuit vesel și pocnete de pistoale...

O, cum i se rupea inima de jale, cum se bocea, și cum ar fi vrut să moară în ceasurile acelea; și nimenea n-o pricepea! Gândul ei dornic străbate pădurea și iese la lumină, în valea Pleșăștilor, vede cărăruia albă care taie de-a dreptul prin curătură și duce la căsuța lor, vede salcia

¹ foarte de dimineată, dis-de-dimineată.

din poartă, coșerul din fundul ogrăzii, ciulinii și nalba de pe lângă gard, câinele culcat în pragul ușii, stâlpul lustruit din mijlocul tinzii, râșnița din colț, vatra de care se ținea când era mică; și toate lucrurile de acolo i se par vii, sfinte, pline de farmecul unei povești frumoase, pe care-a trăit-o și în veci n-are s-o mai uita.

Mereu se întreabă: Oare ce face mama în vremea asta? Și în mintea ei se deșteaptă, cu toate amănunțimile, viața, obiceiurile de acasă. Ce deosebiți i se par oamenii de aici, și locurile, și copacii și aerul.

În casă i-e urât, afară i-e urât. Satul e pus într-o vale umedă și întunecoasă, oamenii sunt urâți și răi, vitele slabe, pomii strâmbi și chirciți, apa sălcie.

— Bună dimineața, Ilinco!

— Da... când ai venit?

Și rumenă de bucurie se răpede înaintea flăcăului, care stă la poartă și nu-ndrăznește să intre. E Ghiță al Popii. În clipa aceea Ilinca crede că vede pe mă-sa, pe tată-său, hora din Pleșăști, și toată copilăria ei. Îl pofteste în casă. E așa de zăpăcită, încât nici n-a prins de veste că Ghiță intrând, a tras zăvorul la ușă; ea îi dă zor cu întrebările și nu bagă de seamă ce priviri de tâlhar și de ucigaș s-aprind în ochii lui, și ce împrăștiat se uită, și cum îi tremură buzele când răspunde. Cămașa lui miroase-a Pleșăști. Îi ia pălăria și bățul, și le ține în mână cu drag: sunt din satul ei.

— Ilinco, îți mai aduci aminte de când te-am sărutat, atunci la horă?

Ilinca râde. El o cuprinde cu brațul stâng de mijloc, cu cel drept de grumaji, ș-o sărută, ca atunci la horă.

— Șezi binișor... să nu vie cineva...

Și ea sărăcuța, dă să se desfacă, dar brațele lui o strâng și mai tare, și mai cu foc. Ilinca înțelege, și-l îmbrânțește cu groază...

— Ce, ești nebun?

S-aud bătăi furioase în ușă, apoi un glas disperat:

— Ilinco! fi-ți-ar de cap... deschide odată!

— Ira!... Soacră-mea!

Și Ilinca se repede la ușă și descuie. Ghiță o smâncește de coade strigând: „Nu descuia că se face moarte de om!”

Rada izbește ușa de perete.

— Ce cauți tâlharule aici?

Și vânătă, cu ochii holbați se năpusti ca o fiară, dar Ghiță o îmbrânci cât colo, își îndesă pălăria pe ochi, ieși bodogănind, ș-o tuli pe cărare la deal, într-o hămăială de câini asurzitoare.

— Așa? Va să zică de-astea mi-ai fost mătăluță? Te-ncui cu handralău, în casă...

— Da să-mi plesnească ochii, mamă...

— Taci, nu te mai jura, cătea afurisită! Nu te pândesc eu? De azi dimineață de când îmi stai în prispă ș-aștepți să-ți vie craiul. Lasă că te cumințesc eu, - să vie Dinu, ș-om vorbi noi, jupâneasă Ilinco! Hei, acu plângi, știm noi de astea, lasă, lasă!

A doua zi Rada, ieși înaintea lui Dinu la poarta țarinei și pân-acasă nu i-a mai tăcut gura, ș-atât a știut de bine să-i răscolească inima și să i-o învenineze, încât bietul Dinu, când a intrat pe poartă, nu mai vedea înaintea ochilor: lăsă boii în jug, și ca un turbat se repezi în casă. Ilinca se bocea cu capul în pernă. Dinu o înșfăcă de coade.

— Nu mă omorî bădicuță! dragă, - stăi să-ți spun... fie-ți milă de mine, că nu ți-am greșit cu nimic...

Dar el n-aude, nu vede, e nebun, - cu stânga o ține strâns de păr și cu dreapta o lovește peste ochi, peste gură - fața Ilincăi e numai sânge. Rada în picioare, răzămată cu spatele de ușă, se îngâmfă de bărbăția feciorului ei și-l întărată cu vorba:

— Așa, să se-nvețe minte... ibovnic i-a trebuit? Auzi nerușinata... ziua-n ameaza mare!.. Tot satul știe... mai mare ocara!...

IV

— Auzi, fă Mărando, ce spune Safta llioiaia, că cică a bătut pe Ilinca noastră de-a fost s-o omoare bărbatu-so.

— Cum se poate... când?

— Săptămâna trecută... Cic'ar fi prins-o soacră-sa cu Ghiță al Popii de la noi... Da stai, femeie hăi, unde-o pornești așa ca o furtună? Mărando!... Vino înapoi c'om merge mâni împreună!... Tii... Doamne, ce ți-e cu nebunu!...

Și Vasile se uită lung după ea cum suie cărarea într-o fugă. Fluieră necăjit, se scarpină în cap, ș-o lasă în plata lui Dumnezeu.

Soarele scăpăra de pe deal, când Smaranda ieși din pădure. Ea o luă de-a dreptul prin viile oamenilor. Niciodată nu i se păruse așa de lung drumul la Mânzați. Gândurile ei neliniștite se descărcau în vorbe pe care ea le rostea tare, în neștire. Numai când ajunse la poartă, simți cât era de ostenită. Într-un suflet alergase cale de trei ceasuri.

Ilinca mulgea vaca. Dinu ținea vițelul.

— Uite mama, zise Dinu mirat.

Ilinca trase șiștarul de sub ugerul vacii, îl puse de-o parte, și ștergându-și mâinile de pestelcă, alergă bucuroasă înaintea mă-sei, care se uita neliniștită, când la fiică-sa, când la gineri-so, și nu știa cum să-nceapă vorba.

— Ei, voi ce-ați mai făcut? Cum ați mai dus-o pe-aici?

— Bine, slavă Domnului...

— Da ce-am auzit? că v-ați sfădit, că...

— Noi? Vai de mine, cine ți-a spus? Auzi, Lincuțo, ce-a mai scornit lumea?

— Ei, par'că mama crede, știe ea că noi trăim bine.

Apoi Ilinca schimbă vorba, întrebă de tată-său, de ce mai e pe-acasă. Smarandei parcă i s-a mai pus inima la loc.

Spuse că-i e foame. Dinu alergă la cârciumă s-aducă o garafă de vin.

— Ilincuțo dragă, ia șezi colea, și spune-mi drept ce-a fost?... eu am auzit că te-a bătut, e adevărat?

— Da de unde, mamă? Ce-ascuți d-ta la vorbele oamenilor?

— Vezi, fata mea, că și oamenii nu stârnesc ei așa, până nu-i ceva... uite cum ai slăbit; ai tu ceva pe suflet, dar nu vrei să spui. V-am văzut poarta unsă cu păcură. Cine v-a făcut ocară asta?

— Nu știu, mamă, că și noi ne-am crucit când am văzut...

Și nu vru Ilinca în ruptul capului să spue mă-sei traiul amărât pe care-l ducea cu bărbatu-său. Așa i-a fost ei partea; ce să mai știe și părinții? Destul suferă ea.

La masă Smaranda cinsti cu gineri-so, și-l rugă, stăpânindu-și plânsul, să-i fie milă de fata ei, c-atâta a avut pe lume, și când se uită la ea, ș-o vede cum a slăbit, i se rupe inima.

— D'apoi a slăbit că-i îngreunată, zise intrând Rada, care-ascultase la ușă - și nu-i cu fecioru meu, s-o știi asta, e cu Ghiță al d-tale... fi-ți-ar în baftă să-ți fie, cuscră Smaranda, că mai bine nu ți-aș zice...

— Ia lasă, mamă, și d-ta acu...

— Tu, taci din gură, prostule, - te-a legat muierea la ochii, de rîd și căinii de tine. Mi-e și scârbă să te mai văd... nu ți-i rușine, coșcogemite omu, s-ajungă să-și bată muierea joc de tine...

— Da ce e asta, fată hăi? întrebă Smaranda uimită: se făcuse galbenă ca turta de ceară și încremenise cu lingura în mână.

Ilinca puse ochii în pământ, și sta mută, aiurită de spaimă. Dinu iar începea s-o creadă vinovată, și iar simțea că-i vine nebunie...

— O auzi? se face că nu știe, sfânta! Ehe! te-am aflat eu, lelițo, nu te teme, că nu-i Rada așa de proastă, cum

chitești...

— Ilinco! vorbește, mamă, pentru Dumnezeu, fă-mă să pricep ce-i asta...

— Of, mamă, eu am să înnebunesc aici. Îmi vine să iau câmpii...

Și puindu-și amândouă mâinile-n cap, începu să plângă cu hohot și să-și smulgă părul. Smaranda nu mai putu răbda.

— Lasă-l dracului, fata mamei, și hai acasă, dacă...

Nu-și isprăvi vorba, că Dinu o și plesni cu palma peste gură, de-o năpădi sângele. Ea dete un țipăt, un răcnet ca de fiară, și se repezi cu unghiile ca să-i scoată ochii, dar căzu amețită de lovituri; Rada și Dinu tăbărâseră pe ea și-i cărau la pumni, Ilinca striga afara cât o lua gura: Tâlharii, săriți oameni buni... omoară pe mama, săriți c-o omoară!

Megieșii alergau zăpăciți, ograda se umplea de lume; copii speriați din somn, se țineau de fustele mamelor și plângeau, în ușa era o îmbulzeală de nu mai puteai străbate, și în casă un amestec de strigăte pripite, neînțelese.

Dar unde-i Ilinca?

Cine să se mai gândească la nenorocita de ea, în huietul și bezna acestei nopți îngrozitoare! C-o hotărâre de nebun, ea luă funia din coarnele vacii, făcu un laț, și-l trecu pe după gât, se urcă în nucul din spatele casei, legă bine de o cracă groasă capătul celălalt al funiei, smunci de câteva ori ca să încerce nodul, apoi își făcu cruce, își strânse lațul la gât, și... își dete drumul în aer.

Biata Smaranda, cu părul smuls, se zvârcolea în mulțime... o duceau la cumnată-sa Catrina.

— Ilinco! Unde-i Ilincuța mea?...

Și glasul ei se depărta, se pierdea în noapte, sfâșietor, sinistru, ca un bocet de moarte.

SOCOTEALA

Ion a plecat, bodogănind, la curte. Vrea să mai vad-odată pe boier, vrea să-l mai întrebe odată, să-l roage frumos să-i deschidă și lui capul că el e prost și nu se dumerește în niciun chip cum de nu se poate el mântui de datoria în care s-a încurcat acum trei ani, când a luat de la curte doi poli și o mierță¹ de popușoi, ca să aibă cu ce-și scoate casa din iarnă. În mintea lui, ca pe un răboj, stau însemnate zilele de muncă, fălcile de arătură, de prașilă, de cosit și de secerat; lanuri nemărginite i se împânzesc înaintea ochilor... ca un rob a muncit și el, și nevasta lui, și fata lui; și cu ce s-a ales? N-apuca odată să puie franc peste franc, că vătăjelul îi și lipea biletul galben de la perceptor. Își face iar socoteala; i se pare ciudat de tot: pe bună dreptate, ar mai avea de luat, iar nu de dat. Și cu toate astea, când deschide boierul condica și le ia pe scris - iese altfel.

Nu mai departe decât azi dimineată socotesc ei ce socotesc, boierul cu vechilul, și-l scot dator cu două fălci de arat, una de prașilă, și treizeci de zile cu palma.

— Ei, te-ai dumerit bade Ioane?

— ...M-am dumerit...

— Așa-i?

— Așa-i.

Dar când a ajuns acasă, și-a făcut de iznoavă socoteala,

¹ s. f. (Reg.) Veche unitate de capacitate pentru cereale folosită în trecut în Moldova și în Transilvania, care a variat în timp și după regiuni.

băbește, cum îl taie capul, s-a văzut că nu-i așa.

— Du-te omule, și fii mai cu inimă, nu te mai lăsa să te îmbolmăjască¹ cu vorba. Ce dracu, noi bețivi nu suntem, noi trândavi nu suntem, și nici cele guri n-avem de ostoit, o fată-i la casă, și aceea-i bărbat, - pe ce se duce toată munca noastră?... Gândește-te că mâine îi vadeaua birului, și vine să ne împlinească, și n-ai o para chioară, - are să ne vânză și cenușa din vatră. Biata Dumana a stârpit de slabă, îi ies ciolanele prin piele; azi dimineață am desvălit bordeiu că să-i dau o mână de ogrinji; cu ce-avem s-o ținem toată iarna?

S-ar întoarce el Ion, de la poartă, dacă nu i-ar turui în cap vorbele astea ca o darabană. Rari, împrăștiati de vânt, ca niște flori albe scuturate din văzduh, cad primii fulgi de zăpadă. Tot satul parcă doarme. Din când în când se aude un muget lung, răsunător, aproape jalnic în muțenia tristă a văii. „Acum, într-un noroc... ce-o fi o fi!” Și iată-l iar pe badea Ion, ca și azi dimineață, stâlpit lângă ușă, sastisit, învârtindu-și căciula în mâini, neștiind cum să înceapă.

— Ei, ce-i jalba...?

— Apoi, ce să fie cucoane... iacă tot cu socoteala ceea...

Ion tăcu și-și plecă ochii pe căciulă. Privirea aspră, cruntă a boierului îi răcise inima.

— Cum? ce bâigui? nu te-nțeleg.

— Vă sărut mâinile și să mă iertați, cucoane, da iacă, noi nu știm carte, și dacă aveți bunătate să mai socotiți o dată datoria ceea... că, dă... sunt un om nevoiaș... și-i păcat de Dumnezeu...

— Așa?... Bine.

Și boierul se sculă, și trase cu violență de cordonul împletit care-atârna deasupra patului. Servitoarea intră speriată.

¹ Bălmăji, bălmăjesc, vb. IV. Tranz. 1. A amesteca, a încurca mai multe lucruri. A zăpăci, a ameți pe cineva cu vorba. 2. A vorbi încurcat, îngăimat sau fără rost.

— Ia cheamă pe Costachi.

Boierul cu mâinile în buzunar se plimbă mânios de colo colo. Ion, cu ochii în jos, își învârtăște căciula, și-și adună în gând, munca făcută, banii primiți. E o tăcere grea apăsătoare, încărcată de neliniște... Figura de măcelar a lui Costachi vătaful se arată în privazul ușii.

— Auzi că tot nu-i dumerit. Ia du-l la canțelerie, și fă-l să-nțeleagă odată!

Costachi făcu din cap semn lui Ion să vie după dânsul. Și, în cancelarie, îl întreabă scurt: Ce vrei? - dar nu-i lăasă timp să răspundă; în aceeași clipeală îl plesni peste gură de-l podidi sângele. După câteva minute de „răfuială”, un argat îl scoase în brânci din ogradă, și-i azvârli căciula peste poartă.

Bietul Ion, șovăind ca un om toropit de băătură, cu capul gol, cu părul smuls, desfăcut la piept, cu cămașa plină de sânge, o luă întâi spre comună, dar pe la jumătatea drumului se răzgândi, ș-o cârmii spre casă.

Safta rămase încremenită când îl văzu. Măriuca începu să plângă cu hohot.

— Da ce-i asta Ioane?

— Dă, nevastă, vezi și tu ce-i... Socoteala boierului, nu l-ar mai răbda Cel de sus!

*

* *

Înnoptează. La licărirea unui opaiț, tustrei stau jos, în jurul unei mese mici, rotunde, cu picioarele scurte. În ochii lor stinși, pe fețele lor trase, e spaimă și disperare. Li-i frică parcă să se uite unul la altul. Oftând, Safta frânge în trei o bucată de mămăligă rece, care se întinde. În mijlocul mesei e o strachină pe fundul căreia a mai rămas o țără de mojdeiu, dar nimenea nu-ntinge, și nimenea nu scoate-o vorbă. Vântul duduie în horn. Afară fulguiește mereu. Vaca

rage de foame în bățatură. Griveiu urlă-n poartă, a jale și a pustiu.

O VIAȚĂ

Vei avea oare vreme și răbdare să citești până la sfârșit poliloghia mea? Iată ce mă întreb, hotărându-mă să-ți înșir aici, așa cum mi-or veni sub condeiu, întâmplările prin care am trecut, și care m-au făcut, în cele din urmă, să mă-nchid pentru totdeauna în acest colț de lume retras și liniștit.

Și mă mai întreb încă - adică te-ntreb pe d-ta: pentru ce Țineai așa de mult să cunoști viața mea? Era curiozitatea lacomă și neastâmpărată a scriitorului care caută pretutindenea subiecte?... sau un sentiment mai delicat, de simpatie, de compătimire inconștientă, te făcea să bănuiești, să presimți că partea mea de suferință pe lumea asta a fost mai deosebită decât a altora, și că la fundul vieții mele s-au lăsat amintiri de acelea care n-au nevoie să fie puse în poezii sau în romane pentru a putea interesa și mișca pe cineva... A, să nu te-aștepti la vreo intrigă, la cine știe ce dramă grozavă și emoționantă. Nu nimic din ce poate să-ți facă părul măciuci nu mi s-a întâmplat. În viața mea s-a pe trecut mai mult o dramă... cerebrală, cum îi ziceți d-voastră, o dramă de acelea care se prepară și se desfășură încetul cu încetul, fără peripeții zguduitoare, fără deznodământ tragic fără foc bengal și tremolo la orchestră, o dramă de acelea care te-nșeală zi cu zi până ce te ostenesc, te storc și te usucă, de-ajungi un moment, când te cuprinde spaima și dezgustul de lume, de tine, de propria ta viață. Și-atunci... dar să-ți povestesc mai bine.

Eram de optsprezece ani când m-am întors de la Paris,

unde, timp de șase ani cât am stat în cel mai scump pension, toate au contribuit să facă din mine o păpușă, o ființă... artificială, fără entuziasm, fără voință, fără nici un sentiment omenesc. Peste sufletul meu curat și sincer se așternuse un alt suflet, prefăcut, convențional, străin de mine, care-mi poruncea cum să zâmbesc, cum să-nchid din ochi, cum să salut și ce să vorbesc.

Pierdusem accentul limbii românești - îmi făceam o fală din asta - și prin nimic nu mai aparțineam țării în care mă născusem. Și tata, și mama se uitau la mine ca la o ființă supranaturală, căzută din cer. Eram singurul lor copil. Și eram frumoasă... O, e așa de mult de-atunci, încât pot să-ți spun acest lucru fără nici o jenă.

Tată-meu - un fecior de popă de la țară - ajunsese, numai prin munca lui, unul din cei mai căutați avocați din București. Câștiga între șaiszeci și optzeci de mii de lei pe an. Alerga mult. Ar fi putut face avere. În amintirile mele nu-l văd decât cu geanta la subsuoară. Era mare, voinic, sângeros, cu niște mâini de uriaș, și c-un mers greoi - vorbea însă așa de blând și de liniștit, și nu știu ce aer de suferință, de sfială și de bunătate împrumuta atunci figura lui, aspră și posomorâtă de obicei, că-ți devenea simpatic și interesant numai decât. Și omul acesta puternic, făcut pentru ca să lupte și să biruie, era așa de slab și de laș în fața mamei, așa de orbește supus caprițiilor ei, încât el n-avea alt rol în casă decât de a procura bani. Mama era delicată, anemică și bolnăvicioasă. Originea ei aristocratică o făcea să se creadă nenorocită, în tovarășia unui om din popor. Numai lipsa de avere o scoborîse *așa de jos*. Și din această umilință și decădere, voia acum să se ridice prin mine. *Eu* eram chemată să șterg pata ce ea pusese pe pergamentul neamului și să-i poleiesc din nou blazonul șters. „Da, da, Angelico, tu trebuie să iei un om de bună familie, că să te poată face fericită...” A, biata mama, câte baluri a mai dat, și prin câte baluri, m-a mai târât, în

dorul acelui „om de bună familie” venit să mă facă fericită!

Întâi am crezut, adică mama a crezut că-l găsisese într-un mușunachi sclivisit, rahitic și clăpăug, care purta monoclu, se numea Alfons și reprezintă ultima fază de degenerare a uneia din cele mai vechi și mai aristocratice familii din țară. Avea ceva parale și perspectiva unei moșteniri de la un unchi internat într-o casă de nebuni. Publicase un volum de versuri proaste în limba franceză, și se bătuse de două ori în duel. Parcă-l văd, pipernicit, cu umerii ascuțiți și cu cărare la ceafă, conducând, cu scâlâmbăieli și țipete de clovn, cadrilurile și cotilioanele, și din când în când întorcându-și fața spre mine victorios, și privindu-mă lung cu niște ochi... ah, ce ochi uricioși, revoltător de stupizi, avea tipul acela de găgăuță când își lua aerul de înamorat și se credea irezistibil. Și să fi văzut ce de colachii¹ îi făcea mama, și cu ce priviri duioase, de binecuvântare parcă, ne învăluia, când jucam cu el. O iarnă întreagă l-a cultivat. În fiecare Sâmbătă îl aveam la masă la noi.

„Tu ești prea rece, prea stai înțepată... de ce nu-i vorbești?...” O, eram așa de deprinsă acum cu lecțiile și muștrările acestea ale mamei.

În sfârșit, într-o seară am avut și eu un moment de bună și mântuitoare inspirație. Cântam la pian o sonată de Beethoven. Neprețuitul Alfons îmi depăna la ureche vechiul lui repertor de vorbe dulci. Îmi ridic ochii spre el - nu ne-auzea nimeni - și c-un aer de profundă melancolie suspin:

— A, dac-aș ști să cânt cum spui d-ta... ce fericită aș fi... Aș da concerte, aș da lecții, m-aș face profesoară, aș munci să-mi fac o carieră...

— O carieră... cu atâta avere? Ce idee?

— Avere, noi? Pentru că muncește bietul tata ca un

¹ colachie, colachii, s.f. (înv.) lingușire josnică, lingăreală, ciocoinicie, măguleală.

salahor... E numai o aparență de bogăție... Dar în ziua când va închide el ochii, tot ce vezi în casa asta se va vinde cu toba și vom rămânea literalmente pe drumuri. Și atunci... negreșit... va trebui să cos, să muncesc, să fac ceva ca să avem ce mânca...

De-atunci bolnavul meu de dragoste s-a vindecat așa de bine, că nici n-a mai dat pe la noi. Am cunoscut apoi mai de-aproape *înalta* noastră aristocrație și... am sfârșit prin a mă convinge că bietul Alfons nu era cel mai de desprețuit.

Șapte ani am fost păpușa celor mai scumpe și mai obraznice croitorese din capitală, șapte ani am lustruit parchetele, saloanelor cu pantofii mei albi și cu trenele mele de mătase, șapte ani m-a purtat mama, cu pieptul și brațele goale pe dinaintea „boierilor” ca pe un cal de rasă, pe care toți îl admiră și nimeni nu-l cumpără. Da, simțeam că sunt admirată. În lumea lor de stârpituri sulemenite, de figuri de ceară și de șolduri vătuite, trupul meu corect și fața mea rumenă și plină de sănătate aducea ca o suflare nouă de viață, ca un curent răcoros de aer curat într-odaie de spital.

De la moșnegii căniți și ceremonioși care mă fixau cu niște ochi mici, lacomi și sticloși de fiară flămândă închisă-n cușcă, și până la băiețașii cu glas și figură de fată, care mă făceau să râd cu melancoliile și declarațiile lor stupide, și-mi umpleau manșonul cu bilete de dragoste, toți roiau împrejurul meu ca fluturii amețiți de lumină, privirile lor mă-nvăluiau ca într-o atmosferă moleșitoare, de fascinare, în care-mi era nespus de dulce să respir. Nu iubeam pe nimeni, dar îmi plăcea să văd toată lumea aceea prosternată la picioarele mele, erau momente când mă credeam o eroină de prin romane, de prin basme, - mă simțeam o divinitate tronând de-asupra atâtor suflete, pe care eu le mișcăm și le stăpâneam c-un zâmbet, c-o privire; și farmecul acestei puteri mă îmbăta. Cochetă, frivolă, orbită de vanitate, eram convinsă că chemarea mea pe

lume e să strălucesc prin baluri și să cuceresc inimi, numai pentru plăcerea de a le cuceri. Dincolo de această chemare, nu mai vedeam nimic, nu mai gândeam nimic.

În vremea asta mi-au cerut mâna: un doctor tânăr, care astăzi e unul din cei dintâi medici ai țării, un moșier bogat, de care n-am mai auzit nimic, un profesor universitar, care a fost de-atunci de două ori ministru, și un locotenent de roșiori care azi trebuie să fie cel puțin colonel. Dar mama n-a vrut să mă dea. Nici unul nu era... *de familie*. Pe un secretar de legație și pe un al doilea Alfons i-am refuzat eu, pentru că nu aveau destulă avere, Și nici nu-mi plăceau. De altfel nici nu mă prea gândeam eu la măritiş. Inima mea dormea încă, cum dormea și conștiința mea despre lume. N-aveam nici o prietenă, și nimeni nu-mi spusese-o vorbă, care să mă deștepte la adevărata viață. Mama era dezolată că nu venise încă să mă ceară nici un prinț, și că pentru o așa frumusețe - cum eram eu - nici măcar două spade nu se încrucișaseră pe câmpul de onoare... Doamne, de câte ori nu-mi venea să sparg geamurile cupeului și să țin ca o nebună, când mă întorceam despre ziuă de la bal și-mi scotea sufletul cu aceleași întrebări enervante, și cu aceleași muștrări că nu mă gândesc la viitor, și cu aceeași veșnică amenințare c-am să-mbătrânesc nemăritată! A, dac-ar fi auzit adoratorii mei, dac-ar fi știut ei în ce întuneric, în ce urâtă proză mă deșteptam din fermecătoarea lumină și poezie a balului! Erau momente când mi se făcea socoteala gâteli de pe mine, ca unui ospăț scump din care nimeni n-a gustat...

Într-o seară tata m-a chemat în birou.

— Șezi, Angelico dragă, vreau să-ți vorbesc...

M-am așezat binișor pe scaun, în fața lui.

Întâi m-a privit lung, cu milă. Era palid și grozav de abătut, - pentru prima oară observam cât de tare slăbise în anii din urmă. Nu știu de ce, mi-era frică parcă să-l privesc în față. Mi-am lăsat ochii în jos. Simțeam un fior prin spate,

și mâinile mi-erău reci ca gheața. El însuși părea mișcat, și glasu-i tremură puțin pe întâile vorbe.

— Ești mare - acum, ai împlinit douăzeci și cinci de ani și... pot să-ți vorbesc... Nu știu dac-ai stat vreo dată să-ți dai seama de ce fel de viață trăim noi aici. Ai văzut, de când ai venit, că în casa asta Zoe e stăpână. *Ea* face ce vrea, ea poruncește. Eu mă supun și tac. N-am avut decât o singură dorință mare - s-o fac fericită. Și de aceea mi-am plecat capul sub această robie voluntară, în care mi-am cheltuit, c-o încăpățânare de nebun, toată energia, toate speranțele, toată dragostea mea de viață, tot ce-am avut mai curat și mai sfânt în mine. A, mama ta nu m-a cunoscut, și nu m-a iubit niciodată.

Atâția ani, n-a fost decât ca o luptă surdă între puterea mea de muncă și de îndurare, între ambiția mea de a o face pe deplin fericită, și între nepăsarea, vanitatea și veșnica ei lipsă de încredere în mine. În mintea ei de aristocrată eu n-am fost decât țăranul menit să ducă tot greul, să fie prost și să rămână pururea slugă. Și am vrut să-i arăt de câtă bunătate și jertfă de sine e capabil țăranul acesta așa de disprețuit. Ea a luat blândețea și supunerea mea ca o datorie. M-am făcut umilit și slab în fața ei, pentru că eu eram cel tare. Am luptat o jumătate de viață să înving disprețul ei. Și iată că tot eu am rămas cel învins. A fost o lungă și dureroasă experiență, care m-a ostenit: nu mai am nici puterea, nici curajul s-o duc mai departe.. Și de aceea te-am chemat. Să-ți spun, și să te rog să m-ajuti... vezi în ce hal am ajuns... Trebuie să renunțăm odată la viața asta de risipă, la luxul acesta care nu e de loc potrivit cu mijloacele noastre. Nu, draga mea, nu-i de noi lumea asta de irozi, de trântori și de fanfaroni, în care mama ta a ținut cu orice preț să ne ducă. E o atmosferă grea, năbușitoare, în care noi nu putem trăi. Vezi, și tu ai slăbit. Ce rumenă erai când ai venit - și acum ești așa de palidă. Să ieșim din infernul acesta, să ieșim cât mai curând!

afară, la aer liber, să respirăm...

Tăcu câteva minute, cu ochii în jos, ca și cum ar fi vrut să lase timp ca să mi s-așeze bine-n minte câte-mi spusese. Apoi, ridicându-și capul, mă privi ținând ochii, cu aerul unui om care vrea să sugestioneze:

— Angelico dragă, să nu semeni tu mama ta!..

Nu știu ce i-am răspuns. Eram așa de tulburată - simțeam că toate mi se răstoarnă-n minte.

Când m-am văzut singură în odaia mea m-a podidit plânsul. Erau cele dintâi lacrimi, de când mă întorsesem de la Paris. Și ce bine îmi făceau! Simțeam că mi se duce cu ele toată greutatea de pe inimă, tot întunericul de pe suflet. Simțeam că se schimbă ceva în adâncul vieții mele, și că reiese în lumină ființa mea de altă dată, că mă regăsesc.

Bietul tata, cât a trebuit să sufere... O viață întreagă amăgită, stricată, batjocorită în iubirea ei, în credințele ei, în tot ce-a avut mai bun, mai înalt și mai sfânt în ea. Cu răbdarea lui, cu blândețea și cu jertfele lui a vrut să ostenească și să biruie inconstiența cruzime a mamei, firea ei caprițioasă și pururea nemulțumită; s-a căzut el, ostenit și biruit...

N-am putut s-adorm până despre ziuă. Mă gândeam la ce viață falsă trăiam noi, la ce dureroase mizerii se ascundeau sub aparențele acelea de belșug și de fericire în care ne îmbrăcam pentru ochii lumii, - și mă întrebam, când și cum are să se isprăvească oare piesa asta searbădă și fără noimă, în care noi - actori nenorociți - eram siliți să râdem și să ne batem joc de propriile noastre suferințe. Ideea că va trebui să înceapă un război pe față între mama și tata mă umplea de grijă și de spaimă. Ce-am să mă fac eu între aceste două naturi așa de deosebite, când se vor dezveli și vor intra în luptă? A, de ce n-am avut un frate? De ce, în atâția ani de... zbucium zadarnic, nu mi-am ales un om pe care să-l iubesc, un om bun și vrednic, pe al cărui

piept să-mi pot rezema fruntea cu încredere, cu siguranța că are cine să mă apere la o vreme de vijelie!

Urâtă și cumplit de încurcată mi se înfățișa acum toată viața noastră. Și mă simțeam așa de singură! Aveam sentimentul că rățălesc noaptea printr-o pădure, din care n-am să mai pot ieși niciodată.

Nenorocirile care-au urmat au fost mai crude decât mi le închipuiam. Să-ți mai înșir amănunțimile războiului?... La început au fost câteva zile de tăcere, o tăcere de acelea mocnite apăsătoare, care prevestesc furtună. Pe fețele noastre era o grijă, o tristețe mută, parcă aveam un mort în casă. Într-o seară la masă - eram numai noi trei - mama nu se mai putu ține, și, cu aerul unei ființe gata de ceartă, întrebă:

— Mă rog, a cui a fost ideea... să nu mergem la balul de la palat?

— A mea, îi răspunse tata repede, privind-o țintă în ochi.

— E o hotărâre... irevocabilă?

— Negreșit.

— Ce spui! Și nu s-ar putea să știm și noi motivele?...

— Mai întâi te-aș pofti să nu-ți mai iei aerele astea de contesă, și... în sfârșit explicații multe să nu-mi ceri... Te-am lăsat destul să-ți faci mendrele și să-ți bați joc de mine. Află că nu mai am nici răbdare, nici bani ca să-ți mai plătesc fanfaronadele. Să faci bunătate să te potolești de azi înainte. Să te-astâmperi de pe drumuri, să-ți vezi de casă, să-ți coși singură rochile și să faci economie...

— Ai înnebunit se vede.

— Obraznică să nu fii. Atâta-ți spun...

— Hm... mă miram eu să nu-ți dai în petic...

— Așa? Na.

Se repezi furios, îi dete două palme și ieși trântind ușa.

Toată noaptea am stat la capul mamei și i-am pus comprese. Așa urât ocăra pe tata, că nu-mi mai era milă de ea. Nici nu mai ascultam ce spune. Așteptam din când în

când pe scaun. Frânturi de visuri ciudate. Îmi înfiorau mintea. Gânduri repezi și neașteptate îmi dădeau junghiuri prin creier. Vedeam lume multă strânsă împrejurul nostru să privească. Tata bătea pe mama. Eu îl apucam de mâini plângând și-l întrebam: Ce-i asta?... El rânjea și spunea la toți: „Asta-i revoluția de la 48”. Apoi îl vedeam mort, trântit afară cu ceafa în noroi, îmbrăcat în suman și cu niște opinci sparte în picioare, și mama-l blestema, îl scuipa și-l împungea cu vârful umbrelei în obraz. Tresăream îngrozită. Doamne, ce noapte lungă! Mă simțeam moale, lașă, prostită. Aș fi vrut să închid ochii, s-adorm, și să nu mă mai deștept.

După trei luni de certuri și de scandaluri s-au despărțit. Eu am rămas cu tata. Ne-am mutat într-o căsuță retrasă, la mahala. Aveam o singură slugă. Mă ocupam de menaj. Erau zile de lipsă. Procese nu mai veneau. Tata avea uneori ochii tulburi și spunea vorbe fără șir care mă spăimântau. Din zi în zi slăbea, și mâinile-i tremurau, de nu-și mai putea face o țigară. Singurul om care ne mai venea în casă din vechile cunoștințe, era un transilvănean, Virgiliu Panțu, secretarul tatei. Își luase licența în drept, și muncea să-și facă și el un locșor printre avocații tineri. Fără să fie frumos, avea o figură inteligentă și simpatică, și o stângăcie copilărească în mișcări, care-i sta bine. Se uita el de mult la mine cu priviri de acelea lungi și galeșe, în care noi femeile citim mai lesne decât într-o scrisoare, dar mândria, nepăsarea mea, care nu era nicidecum prefăcută, îl ținuse în respect. Într-o seară, - cum stăm numai cu el - îmi luă mâna și mi-o sărută. Era așa de mișcat, eram eu însă-mi așa de nenorocită, că m-am uitat cu milă la el și nu i-am spus nimic. Strângându-mi mâna, și cu lacrimile-n ochi, mi-a spus cum mă iubește și cât a suferit. Și, suspinând, m-a sărutat - cerșindu-mi un cuvânt, o licărire de speranță. Unde mă gândeam eu?... Eram așa de ostenită de viață, mi-era așa silă de lume, de mine, de

toate, că în momentul acela n-am simțit nimic din ce spun poezii că se întâmplă în asemenea împrejurări. Și cu toate astea, era primul om care-ndrăznea să mă sărute.

Peste o săptămână ne-am logodit. Asta a fost cea din urmă rază de bucurie care a încălzit un moment viața așa de chinuită - aș putea zice agonia tatei, căci chiar a doua zi a căzut la pat și în zece zile s-a stins. La îngropare au venit câteva rude de-ale tatei; între acestea - maica Fevronia pe care o cunoști: ea a rămas cu mine. Am mai stat vreo două luni în București, Virgiliu venea des. Mă deprinsesem cu el. Începusem să cred c-am să-l iubesc, și c-am să fiu fericită. Într-o zi a venit la mine o nemțoaică tânără și frumușică. Era foarte jenată. M-a întrebat dacă-i adevărat că m-am logodit cu Virgiliu Panțu. I-am răspuns că da. Ș-atunci a prins a plânge să-mi spună cum ea trăiește de opt ani cu Panțu, cum are trei copii cu el, cum a fugit de la părinți, cum s-a făcut cusătoreasă, și a muncit și l-a ajutat ca să-nvețe... și să nu mă-ndur, să-mi fie milă de ea și de copilașii ei. Mi-am scos veriga din deget și i-am dat-o, împreună cu câteva rânduri, prin care - fără cea mai mică răutate - rugam pe logodnicul meu să fie om cinstit, și să primească binecuvântarea mea, ca de la o soră.

A doua zi am împachetat tot, și am venit aici, unde m-ai întâlnit și de unde n-am să mai plec, decât în călătoria din care nimeni nu se mai întoarce. Sunt paisprezece ani de atunci. Multe am mai gândit, Doamne, în vremea asta, mai ales în nopțile lungi de iarnă, când sunt singură și aud cum se ceartă focul din sobă cu viscolul de-afară, - și prin atâtea schimbări a trecut sufletul meu, că uneori stau așa și mă-ntreb: Oare câte vieți am trăit? Și tot eu îmi răspund: Una și proastă!

Mult, nemăsurat de mult mi se pare de când urcam sprintenă și zâmbitoare dealul vieții. Mii de cărări șerpuiau spre luminoasa culme - și toate erau frumoase; încântătoare erau priveliștile, ori unde mă uitam, iar mai

departe, dincolo de orizont, începea farmecul amețitor al necunoscutului. Unde-a rămas strălucitoarea culme? Când am trecut-o? Acum mă scobor, mă scobor de mult. Și nu-i decât o singură cărare, dreaptă, repede și tristă. În fața mea soarele asfințește, valea se umple de umbră, toate sentință și se șterg... Mi se par așa de departe lucrurile pe care ți le-am spus aici, că mă întreb dacă în adevăr mi s-au întâmplat mie. Ce viață goală și, anostă, nu-i așa? A, dacă aș fi iubit, dacă aș fi cunoscut și eu măcar o clipă farmecul acelui fior, îmi închipui că toate gândurile, toată viața mea s-ar fi umplut de parfumul acelei amintiri, - și moartea, moartea m-ar găsi zâmbind.

LA ARIE

E o căldură năbușitoare. Țărani despuiați, cu pieptul uscat și păros, cu brațele negre, cu capul acoperit de pleavă, mișună, ca într-un infern, în norul de praf și în urletul asurzitor al celor două mașini de trier. Unii cară clăile de pe câmp, alții adună paiele în șiră, alții stau sus pe batoze, și *hrănesc* mașina, care le smulge snopii din mâini cu lăcomia furioasă a unei bestii hămesite, și grâul curge aprins, arămiu, pe cele două guri ale batozelor; femeile îl cară cu sacii la movilă, unde de-abia îl pot prididi în patru mașini de vânturat.

— Mai iute, mai iute, Ileano, că doar n-ai ouă în poală, umblă mai dezghețat că ne-apucă noaptea...

Și Costachi se uită îngrijat pe cer. Dintr-un nor depărtat s-auzi tunând, ca un zgomot produs într-o altă lume. O, mai e, mai e până-n seară. Soarele-i de-abia la amiază, și acum, din creștetul cerului dogorit, razele cad drept ca niște săgeți de foc. Costachi, cu harapnicul pe umăr, se plimbă de colo până colo și strigă la oameni. Sub pălăria lui de paie, cu borduri largi și pleoștite, smolit la față, cu pantalonii vârați în turetcile botforilor, cu cămașa desfăcută la gât, scurt și îndesat, vechilul lui Leonida stă cu mâinile în buzunar, și e încredințat că dacă n-ar fi el acolo, ar încremeni toate pe loc. Sătenii l-au poreclit „Ghioagă”..., de bun ce e.

— Ileano! te ia dracu acuși...

Și biata Ileana, neputând înțelege ce are Ghioagă de tot strigă la ea, oftează, tace, și-și vede de treabă. Testemelul,

care-i apără părul de pleavă, i-a alunecat pe spate, și coadele lungi i s-au desfăcut, dar n-are vreme să și le mai înnoade. Aleargă săraca, de dă inima din ea, și o trec amețeli și sudori de zăpușeală, de greutatea sacului de pe umăr, și de pruncul care mereu se mișcă, de viața nouă care tresare în ea, căci e în a șaptea lună de sarcină. O, cu ce neliniște îl așteaptă, cu ce dragoste sălbatecă se gândește la el, și numără zilele, și cearcă să și-l închipuie cum are să fie; îl vede frumos, frumos cum nu s-a mai pomenit alt copil pe lume... Cum are să-l mai iubească, și ce mândră are să fie cu el în brațe; și când o fi necăjită, la el are să se uite și are să-i treacă, și când o podidi-o plânsul de dorul lui Radu al ei, luat la oaste, cu el are să se mângâie, pe el are să-l sărute... mânca-l-ar mama de frumos!

*

* *

A, îi cam da ei în gând de ce se tot răstește așa la dânsa turbatul de vechil. Vezi că ea a fost fată frumoasă, s-a știut să-și apere frumusețea nepătată a trupului ei tânăr. Un smoc de păr a adus acasă din barba lui Ghioagă, acum doi ani, când s-a legat de ea, în lanul de lângă dumbravă, unde înadins o pusese numai pe ea să secere. S-a luptat ca o voinică, s-a zbatut ca o fiară în mâinile lui, și nu s-a lăsat, - a scăpat zgâriată, bătută, cu trupul plin de vânătăi, dar cinstită. Pruncul tresare-n ea, și toate amintirile acestea îi amortesc de-odată, ca vibrațiile unei coarde pe care pui mâna. Își simte capul năuc de vuietul mașinilor, junghiuri ascuțite o taie prin șolduri, și din umeri până în glezne i se lasă o greutate cumplită, doborâtoare; deschide gura și soarbe cu putere aerul cald și plin de praf. Se aude iar tunând, de astă dată mai aproape. „Dă Doamne, o bură de ploaie!”

*
* *

— Cine-a țipat așa?

Toți rămân încremeniți. A fost un răcnet de fiară, un țipăt de acele care-ți îngheață inima când le auzi.

— Săraca!

— Da ce-a fost?

— Tu n-ai văzut?... Ghioagă, a izbit-o cu piciorul în pânțele... Cum se zvârcolește săraca... Nu l-ar mai răbda Cel de Sus.

Câteva femei aleargă s-o ridice. Ileana geme vânată de dureri, ochii ei cată în toate părțile rătăciți, nebuni, îngrozitori...

— Doamne, coane Costachi, cum îți vine să dai cu picioru-n pânțelele femeii? Dacă leapădă...

— Îi fac eu altu-n loc...

Și Ghioagă își arată dinții lați și galbeni într-un rânjit de bestie, hidos. Apoi învârtind biciul:

— Haide nu vă mai codiți, ridicați-o de-aici... știu eu sclifoselile astea muieresti... Hai, la treabă... că nu-i vreme de moșit aici... Iute că ne-apucă ploaia! Acuși vă croiesc!

Două femei târăsc pe Ileana s-o culcă pe paie în dosul șirei. Un băiețel își împletea o pană de spice.

— Ionel dragă, dă fuga la curte și spune Marghioalei să vie iute, că-i fiică-sa bolnavă...

Mama Ilenei spăla rufe în curte.

Cerul se acoperi de nori. O ploaie torențială vine răpăind pe miriștea arsă, iat-o cum se apropie ca o perdea uriașă. Ghioagă furios aleargă-n toate părțile, arde cu biciul pe cine îi iese-n cale, și strigă ca un nebun:

— Întindeți țealele pe grâu.

Oamenii zăpăciți, orbiți de ploaie, dau unii peste alții. În această hărmălaie, Marghioala speriată întreabă mereu:

„da unde-i fata mea? și nimeni n-o aude, nimeni nu-i răspunde.

Peste noapte Ileana a născut, în dureri îngrozitoare, o stârpitură cu țeasta capului turtită.

Și două săptămâni nu i-a mai tăcut gura: „Dați-mi copilașul... unde-i puișorul meu, mânca-l-ar mama de frumos!”

ÎN STRADĂ

— Nu ți-e rușine hodorogule...

— Taci, că te-aude lumea.

— Las' s-audă... uite am să te spui, am să strig în gura mare, am să spui tot, să știe și lumea câte rabd...

Ne strânsesem ca la comédie. O femeie înaltă, slabă, cu părul cărunt, sărăcăcios îmbrăcată, ieșea din grădina Icoanei, ținând strâns de braț pe un biet bătrân, pe care de abia-l duceau picioarele, și a cărui figură nenorocită exprima o suferință smerită, lasă, culpabilă; ochii lui căutau prostește la noi, cu și cum ar fi implorat ajutor.

Și era o zi frumoasă de primăvară - stoluri de rândunele de curând sosite, zburau neliniștite, gălăgioase - aripioarele lor ascuțite sclipeau în bătaia soarelui, aerul mirosea a pământ ud, a iarba proaspătă și a flori de liliac.

— Da, am să te spui, să te judece oamenii de pe drum cât ești de ticălos... nu ți-e rușine om bătrân... Uitați-vă la el oameni buni, are fete mari, trei fete nenorocite, care din zori până-n noapte cos, și eu toată ziua zolesc la rufe, o rană mi-s mâinile, și noi ne lăsăm fără-o bucățică de pâine în casă, ca să-i dăm lui cea de pe urmă para. De opt ani de când l-a dat afară de la primărie, pentru că se ținea numai de beții și de ticăloșii, de opt ani într-o minciună mă duce. Icoanele din părete mi le-am vândut; zicea că-i trebuie două sute de lei ca să-și capete iar slujba pe care n-a fost vrednic să și-o ție... Și i-am dat, și i-aș fi dat și sufletul din mine, - numai să-l văd iară căpătit, să-l scap din cârciumi și de la cărți, de unde îmi venea în ziuă buimac, bolnav,

murdar...

— Ei, lasă, lasă, destul acu... ce dracu...

— Așa? de ce nu mă bați? Bate-mă, na... A, am tăcut eu într-o părere... spune tu dac-a mai fost femeie pe lume să rabde câte am răbdad eu... Că, dac-aș fi vrut, te-aș fi trimis c-o vorbă-n pușcărie, sărace de tine. Hm! Suflet de câine ce ești!... Adu-ți aminte când eram bolnavă, când era să nasc... și am spus Luxiții să caute în ladă, sub pălămidă, că este o pușculiță unde pusesem, un an de, zile, ban cu ban... și știi ce-a găsit în ladă!... Cum nu ți-a fost milă de nevasta ta? Nu ți-am dat parale de câte ori mi-ai cerut? Cum ți-a venit să furi tot, tot ce putusem și eu să-mi rup de la gură și să strâng... Doamne ferește, puteam să mor, și nu era un gologan în toată casa.

— Lino, pentru numele lui Dumnezeu isprăvește... ce va să zică asta?

Și bătrânul cercă să se smucească de la brațul neveste-si dar ea-l ținti strâns.

— Degeaba, nu te las, am să spui tot, tot, să mă răcoresc...

Bătrânul își lăsă capul în jos, cu un aer de supremă desperare. Eram în strada Viitorului. Acum rămăsesem mai puțin. Din când în când câte-un trecător se oprea curios, asculta câteva vorbe, apoi își vedea de drum.

— Da, eu am fost o femeie tare, că alta, în locul meu, zău dacă nu înnebunea... Apoi astă iarnă s-a legat de... fata lui... da, oameni buni, a vrut să-și necinstească pe fata lui, nenorocitul... Ați mai auzit așa nelegiuire? Of, Doamne, că nu-l trăsnești odată, să nu mai văd păcatul și rușinea asta în ochi... A fost el vr'odată la biserică de când trăiesc și-l știu? Întrebați-l... am auzit eu vr'o vorbă bună din gura lui? Uitați-vă, priviți-l în ce stare e, de-abia se ține pe picioare... eu îl spăl, eu îl hrănesc, eu îl îmbrac..., și el fură paraua de la mine și de la copiii lui și o duce la țiiitoare, da, oameni buni, are țiiitoare... adineaorea l-am găsit cu țiganca în

grădina Icoanei... Spuneți dacă nu-i de împușcat un asemenea om...

— A... a... nu mă lăsa... nu m...

Atât putu bolborosi bătrânul; holbând ochii speriați, întinse brațele înainte cu disperarea unui om care scapătă într-o prăpastie, și căzu cu fața-n jos. Fruntea lui izbită de caldarâm scoase un sunet uscat, sinistru, mult mai înfiorător decât țipătul nenorocitei femei, care se lupta acum să-l scoale, să-l ridice-n brațe... O, cu ce iubire-l implora să se uite la ea, cum îi sărută fruntea plină de sânge, mâinile, hainele și cum se blestemă și se plesnea cu palma peste gură...

— Iartă-mă, Ionică dragă, am greșit, am fost o rea și o ticăloasă... Oameni buni, să nu credeți, n-a fost nimic adevărat din ce-am bâiguit... eram năucă, nebună de alte supărări.

Soarele era la amiazi. Toată mahalaua se strânsese la casa spălătoresei. Bătrânul zăcea lungit pe prispă, un clăbuc de spumă-i încremenise în colțul gurii, sângele închegase pe fruntea lui vânătă, brațul stâng îi sta înțepenit pe piept, iar cel drept îi atârna în jos; degetele lungi, descărnate, cu unghiile galbene ca ceara atingeau pământul. Deasupra lui - sub streășină - o rândunică își făcea cuibul. Lina, smulgându-și părul, strigând răgușită „lăsați-mă”, se zbătea în brațele unei femei care-i spunea într-una: „fii cuminte, soro”. Cele trei fete umpleau văzduhul cu bocetele lor sălbatice, sfâșietoare.

LUNA DE MIERE

În sfârșit ne cununăm. Lasă că, și la nuntă, parcă a fost un făcut să iasă toate anapoda: croitoreasa nu-mi aducea rochia, pe mine mă durea capu' de nu vedeam, femeia din casă era moartă beată, mama, trăsnea și plesnea, afară era o vreme și un viscol mânia lui Dumnezeu. Ba hop! s-aprinde și un coș de la bucătărie: era o hărmălaie-n toată casa, de-mi venea să dau dracului și nuntă și tot... Și poate că mai bine făceam. La ofițerul stării civile altă belea - n-aveam marturi. A trebuit s-alerge Nicolă cu birja să caute pe la tribunal câțiva prieteni; am așteptat vr'un ceas până să-i aducă. La biserică popa făcea gură, că ce-am zăbovit atâta. Când m-am văzut acasă, mi-am făcut cruce. Zic: bine că s-a isprăvit și asta! Nicolă, de tot, că să mergem undeva, măcar pentru vreo săptămână, că tot a potrivit el așa ca să n-aibă nici un proces în vremea asta... Da eu, parcă Dumnezeu mă îndemna, zic: Nu, ce să mai umblăm noi pe drumuri să cheltuim parale! Mai bine stăm locului. Îmi făceam socoteală: am douăsprezece mii de franci - din moștenire - îmi mobilez frumușel casa din Batiștea, care, tot din pricina lui îmi rămăsese neînchiriată de la sfântu' Dumitru, că zicea: Cum, o casă ca asta s-o dai numai cu trei mii de franci pe an? Vai de mine, da asta-i casă să-ți aducă cel puțin șase mii, las' pe mine s-o închiriez eu... Și eu, proastă m-am potrivit lui. Pe urmă, tot el a început cu planurile, cum o să ne mutăm noi în casă, cum o să facem avere cu avocatura lui, și-n sfârșit... unde mai era chip să te-nțelegi cu el? Că uite-așa te-ntorcea și te 'mbolmojea cu

vorba... Dacă vede el și vede că nu-i chilipir de voiajuri, cum își pusese-n gând, zice: știi ce? hai ș-om merge numai până la Brașov, stăm acolo trei zile, și ne-ntoarcem, ce-o să ne coste?... Bine, zic, să mergem, dacă ții tu atâta. Da eu, îți spun drept n-aveam nici un chef. Și ne ducem, dragă, la Brașov. Acolo era o vreme să nu dai un câine afară. Stăm toată ziua în otel. Nicolă se plimba prin casă. Altfel drăguț, tandru cu mine, nevoie mare; îmi spunea că sunt cea mai frumoasă femeie, că mă adoră, îi părea rău că nu ne-am cunoscut mai de mult, păn' a nu mă mărita cu Grigore; mă compara mereu cu nevasta lui dintâi - pe care n-a mai putut-o suferi din ziua în care m-a știut divorțată - și-mi găsea tot felul de calități... Din când în când se oprea la fereastră și, uitându-se, pe gânduri, la vremea urâtă de afară, ofta și zicea: Ah, când mă gândesc ce frumos e acum la Nisa!.. Soare, toți copacii înfloriți, și un miros de trandafiri de te-mbată” Ce să-ți mai spui? Cu una cu alta m-a scos din minți, și am plecat la Nisa. „Ai să vezi tu, Ninico, îmi spunea când i-am dat banii să-i ție la el, iaca ai să vezi că noi n-avem să cheltuim de-aici decât cel mult două mii de lei, din care-o să ne luăm și mobile de la Veneția. Acolo să vezi tu mobile. Și le iei pe-un preț de nimic...”

Am ajuns în sfârșit la Nisa. În ziua întâi ne-am primblat peste tot locul, nu mă mai puteam sătura; era în adevăr o vreme de toată frumusețea - și Nicolă era vesel și drăguț cu mine - îmi părea bine c-am venit. Seara, eu nu mai puteam de osteneală - umblasem toată ziua pe jos - la masă, moțaiam de somn, și m-am dus mai de vreme să mă culc. Nicolă, a mai rămas să-și bea cafeaua. M-am culcat, și am lăsat lumânarea aprinsă, cu gând că trebuie să vie și el îndată. Se vede, osteneala drumului, aerul, nu știu ce naiba a fost de m-a toropit așa, că doar am pus capul pe pernă și n-am mai știut nimic, - putea să vie cineva să mă omoare, Doamne ferește, cum era ușa descuiată... A doua

zi, când am deschis ochii, soarele bătea în geam, lumânarea se trecuse toată, mă uit speriată în toate părțile - Nicolă nicăieri. Îți poți închipui groaza mea. Nu știam ce să cred. Mă scol, mă îmbrac repede, și ies. Întreb pe chelner, pe portar, întreb la birt - ași, habar n-aveau, dădeau toți din umeri. Aștept, aștept un ceas aștept două, se face ora dejunului. Mi-era și rușine acum să mai întreb. Tocmai pe la două, când mă hotărâsem să mănânc și eu ceva, că nu luasem nimic în gură, mă pomenesc cu Nicolă, palid, nepieptănat, și vânat pe la ochi. Începe să-mi spună cum s-a întâlnit cu niște prieteni vechi din țară, și s-a încurcat la vorbă, cum deodată i-a venit rău unui prieten și l-au dus pe brațe acasă, și a trebuit să stea lângă el, că doctorul le-a spus că poate să moară... și așa m-a prididit și m-a amețit cu vorba, că unde am mai avut chip și pas să-i zic ceva atunci. Da el a băgat de seamă că nu mi-i inima la loc. Toată vremea dejunului a stat cu ochii în farfurie, parcă se jena să mă privească în față. Tăceam și eu... Parcă eram prostită, nu știu cum, că nu-mi venea să-l întreb nimic. După dejun, ieșim noi să ne primblăm puțin. Cum mergeam așa, la un colț de stradă, odată-l văd că se oprește și se uită lung la un balcon. Zic: ce te uiți așa? Da el: aici am stat eu acum patru ani cu Didina... Doamne, ce mai fată bună și deșteaptă era Didina! Și frumoasă cox. N-am văzut de când sunt așa înger de fată... Uite, colo, la fereastra aia ședea în picioare și m-aștepta; parc-o văd, cum îmi făcea bezele drăguța de ea, de departe, când veneam...

Am crezut întâi c-a înnebunit. Zic: care Didină? Pe nevastă-ta o chema Elvira.

— Ași, zice, ce are de-a face una cu alta? Didina-i Didina, și Elvira-i Elvira. Hei, Didina - una e sireaca! S-o vezi, ai zice și tu: bravo fată!

Tac eu, da fierbea sângele-n mine.

Mai mergem ca vreo douăzeci de pași și iar se oprește:

Iaca aici mâncam eu cu Didina. Bun restaurant, pot zice că e unul din cele mai bune... A, ce vremuri erau pe-atunci! Și ce fată era Didina - tot să trăiești cu aia! Sublimă fată!

N-am mai putut răbda. Mă-ntorc la el și-i spui verde:

— Ia'n ascultă, stimabile, eu n-am venit aici să-ți bați joc de mine și să-mi trăncănești mereu de Didinele d-tale. Să știi că eu plec - hotărâtă socoteală - plec chiar astăzi; vei vrea să vii, bine - n'ei vrea, atâta pagubă, mă-ntorc singură. M-ai înțeles?

— De-nțeles, te-nțeleg eu, zice, da vorba-i că astăzi tot n-o să putem pleca...

— De ce?

— Pentru... pentru că m-a pus dracu să joc. Și am dat la ruletă toți banii... Da n-am văzut de când sunt așa devenă¹.

— Cum! Da banii mei unde-s?

— Nu-ți spusei? La Monaco. Ce vrei? Dacă nu-i șansă, nu-i... degeaba. Am depeșat adineaorea lui frate-meu să-mi trimeată o mie de lei, - mâine trebuie să-mi vie mandat telegrafic. Și om pleca. Ce să facem? Hei... să fie Didina!... Aia găsea numai decât parale; cu ea n-aveam grijă...

Fă-ți idee, mizerabilul, ce-mi propunea.

L-am ocărit, l-am blestemat, am plâns, de se uita lumea la mine ca la o nebună. Ași, el nici nu se sinchisea, îmi vorbea alte alea. Îți închipui d-ta o asemenea canalie?... Parcă mă luase de pe drumuri... În seara aceea nici n-am mâncat. El s-a dus, a mâncat - pe urmă a venit, s-a tolănit pe-o canapea... și pufuia din țigară c-o nepăsare, parcă nimic nu se-ntâmplase. Eu de-abia mă potolisem din plâns. Zic:

— Frumos ai început-o cu mine. Halal viață!

— Hei, zice, pe câți n-ai învățit și tu în zilele tale! Lasă, că te știu eu ce poamă mi-ai fost... Cu mine să nu faci pe mironosița, că eu te știu neică, te cunosc ca pe-un cal

¹ Ghinion, nenoroc. Fr. *déveine*. Este galicism, folosit aproape exclusiv de jucători.

breaz.

Și a început să-mi spună tot felul de prostii și de vorbe urâte. Și atunci pe mine m-a cuprins ca o jale de halul în care mă vedeam, străină, fără nici un ban și batjocorită, și am prins a mă boci și a-mi smulge părul din cap. Lui i s-a făcut pe semne milă, ori numai așa ca să m-adoarmă, nu știu, c-a venit lângă mine îmbunat și m-a rugat să-l iert - și eu, proastă l-am crezut și l-am iertat.

A doua zi, pe la zece, iar se face nevăzut. Aștept eu până pe la trei și, văzând că nu mai vine, mă duc la poștă, și acolo aflu că ne sosise o mie de lei de la mama și, că el îi luase de dimineată. Desperată mă duc întins la Monaco. Acolo la Cazino mă-ntrebau de bilet. „Ce bilet, domnilor?” încep eu cu gura la ei, și ca o nebună mă smuncesc din mâinile ușierilor care voiau să mă oprească, îmi rup și rochie și tot de pe mine și intru buzna-n sală. Ce să vezi, dragă? Nicolă al meu, între două madame, juca la afurisita aia de ruletă... Doamne, zău când mă gândesc prin câte am trecut -, mă mir cum n-am înnebunit. Am ieșit de-acolo cu scandal. El pierduse tot iar, nu mai avea decât doi franci. Pe drum după ce mai conținesc eu din plâns și mă mai răcoresc, îmi spune:

— Ai toată dreptatea, dragă, văd și eu c-am fost un ticălos, și-s destul de pedepsit. Acum e vorba, cum ne-ntoarcem noi în țară? Ca să mai scriem... Cui să scriem? Și când să-ți vie?... Nu-i decât un singur mijloc: să ne prezentăm la direcția cazinoului, să spunem că tot ce-am avut am pierdut la ruletă, și să cerem să ne dea bani de drum până la Bucureștii. Să nu crezi că asta-i o rușine, aici așa e regula. Se știe: decavații au dreptul la bani de drum.

La început, nici nu voiam s-aud de-asa ceva. Pe urmă, dacă am văzut și am văzut că alt chip nu-i, am zis: haide, să beau și paharul ăsta!

De două ori am vrut să mă întorc de la ușă, aveam așa o slăbiciune în tot trupul, mi se tăiau picioarele de pe la

genunchi și un nod parcă mi se pune la beregată; am stat puțin pe-o bancă afară ca să-mi mai vie suflet. Credeam c-am să mor de rușine. Mă gândeam acasă, la mama, la lumea bună cu care eram în relație, la viața pe care am trăit-o... ah, cum aș fi vrut atunci să se deschidă pământul sub mine și să mă înghită. Când am intrat acolo, întâi n-am văzut nimic, am simțit ca o perdea pe ochi, și am stat un moment cu mâna rezemată de scaun, până să-mi vii în fire. A început să ne întrebe și să ne cerceteze, vorbea cu noi ca cu niște slugi, ne-a pus să iscălim niște hârtii și niște condici, apoi a chemat un comisar și, în fața lui, după ce ne-a făcut morală, ne-a numărat la fiecare în mână banii de drum în clasa a treia până la București, și ne-a spus, răstit, că să nu mai contăm pe alt ajutor de la ei, și să plecăm numai decât.

La gară, când ne-am socotit paralele, am văzut că ne înșelase cu șapte franci.

Ne-am luat două bilete de clasa a doua până la Viena. Am răbdat de foame tot drumul. Un ban nu mai aveam să-mi cumpăr un corn. Și ce drum lung! Credeam că n-are să se mai sfârșească. La Viena am tras la un otel pe care-l cunoșteam, de când eram cu bărbatu-meu dintâi. Acolo, altă nenorocire: se desființase restaurantul. M-am dus la stăpâna otelului, și mi-a făcut un ceai, i-am spus că-s bolnavă și n-am poftă de mâncare, mi-a dat, la ceai, niște pesmeți, și de câte ori întindeam mâna să iau câte un pesmet, mă uitam cu frică la ea să nu mă vadă, să nu priceapă că mi-e foame...

A doua zi am primit de la mama două sute de lei, - îi cerusem cinci sute. Prima grijă a fost să mă duc la un birt, să mănânc bine. Seara am plecat și la Brașov iar am rămas fără parale. Am telegrafiat lui unchiu-meu s-a treia zi am primit o sută de lei. Uf! când am intrat la Predeal în țară, mi s-a părut c-am înviat din morți. Nicolă, cu cât ne-apropiam de casă, cu atât devenea mai gânditor și mai

morocănos. Da eu, acu, îi iertasem toate; eram bucuroasă c-am ajuns. În sfârșit, aici, cum veneam de la gară pe calea Griviței, odată îl văd că pune mâna în spatele birjarului, să oprească. Zic: ce vrei? Zice: mă duc puțin pe la frate-meu să iau ceva parale, până ne-om instala...

— Lasă, că te-i duce pe urmă...

— Nu, că-l scap... acu-i acasă... viu eu îndată.

Și sare din trăsură, și o zbughește pe strada Semicercului.

L-am așteptat o zi, două, trei... pe urmă am început să cercetez, să-l caut cu poliția. Vroiam să știu ce-i, ce gând are...

Doamne, câte-a mai fost să trag - voi spune și morților! În sfârșit l-am găsit într-o căsuță mizerabilă din Mântuleasa. Stătea tolănit pe o canapea; lângă el - Didina legăna cu piciorul o albie-n care dormea un copil mic. I-am dat cu tifla și am plecat. Și nu l-am mai văzut de-atunci. Ce canalie! Și mama care avea așa încredere în el!...

— Ei, și acu!

— Am dat divors.... Lasă-l să trăiască, cu Didina!

SCHIȚE

I.

Alaltăieri dimineată, pe când mă duceam la școală, am văzut lume îngrămădindu-se la un colț de stradă, și curios, m-am vârât și eu în mulțime să aflu ce e... Un gardist ținea în brațe un copil mic înfășat într-o plăpumioară albastră. Era frig. Copilașul, vânăt la față, cu ochișorii închiși, plângea - un plâns năbușit, pițigăiat, ca miorlăitul slab al unui pisoi flămând. Și gardistul, încurcat, zăpăcit de viața asta nouă, gingașă, necunoscută, pe care întâmplarea i-o pusese pe brațe, îl legăna încetitor, ca să-l liniștească.

— Ce e? Fetiță ori băiat? întrebă o bătrână sulemenită.

— Fetiță. Și spune-n bilet că-i botezată, o cheamă Dora.... și-i de două luni... Vrei s-o iei d-ta?

— Ba să mă ferească Dumnezeu...

Și bătrâna se depărtă bodogănind.

Pe fata gardistului era o duioșie părintească. Copilul adormise și-și țuguia în somn gurița - visa că sugă.

— Uite ce frumușică e sărăcuța... Zău domnilor de ce n-o luați careva? V-ați face o mare pomană, și ați avea o mângâiere, mai târziu, când o fi și ea mare...

Lumea se împrăștie. Gardistul, cu o vădită părere de rău, „conduce la secție” pe mica vinovată, care-a îndrăznit să vie, nepoftită, la marele ospăț al vieții.

O, nefericită mamă, cine poate să știe ce s-a petrecut în sufletul tău, când ai pus cea din urmă sărutare pe fruntea dulcii, sărmanei tale Dora!

II.

Uneori mă-ntreb dacă nu cumva e amintirea vreunui vis... Și cu toate acestea, am văzut aievea lucrul ăsta.

Într-un castel vechi, în mijlocul unui parc neîngrijit, mare și întunecat ca un codru, trăiesc, retrași, departe de lume, cei din urmă scoborâtori ai unei glorioase familii domnitoare.

Bătrâna castelană, căreia lumea îi zice „*Domnița*”, are peste nouăzeci de ani; e mică, slabă, și tremură din cap. Pe când vorbesc cu ea, intră și fiică-sa, *domnișoara*, - o babă surdă și idioată, c-o bolfă¹ mare în obrazul stâng; apoi cei doi feciori; unul cu picioarele moi din naștere, e purtat într-un fotoliu pe roate; e spân și foarte gras la față, are șazeci de ani, ochii lui mici, stinși, sunt aproape înecați de grăsime; celălalt - să juri că-i scăpat dintr-o casă de nebuni - o figură încruntată de bețiv furios, cu nasul roș, cu ochii injectați, cu barba încâlcită și părul vâlvoi, buza de jos îi atârână vânăta și monstruos de mare: când vorbește, bâlbâie, tremură din mâini și face spume la gură. A fost însurat. Are doi băieți cocoșați, palizi, cu urechile mari, bătrâni deja la paisprezece ani... Și ce tristețe mă cuprinde în fața acestor fantome pocite, caricaturi ale chipului omenesc! Mă uit la portretele solemne care acopăr pereții vastului salon, și fără să vreau, mă gândesc la viața veselă, zgomotoasă, la spiritul și la frumusețea care-au strălucit odată între zidurile acestea, așa de tăcute astăzi și de întunecate.

Când am ieșit din castel, afară, la lumina binecuvântată a soarelui, m-am scuturat ca de fiorii unui vis urât, îngrozitor de urât.

¹ s. f. (Pop.) Nodul, umflătură produsă, de obicei sub piele, de o lovitură sau de o boală.

III.

E o zi frumoasă de primăvară. E cald. O lumină limpede, fermecătoare, scaldă natura reîntinerită, și dă un aspect nou, curat, înveselitor tuturor lucrurilor. Mă primblu prin Cișmigiu. În aerul acesta sănătos, care miroase a sevă și a pământ proaspăt, respir cele mai dulci amintiri ale copilăriei mele. Pe bănci retrase, sub ramuri încărcate de muguri, perechi tinere își șoptesc cuvinte de iubire; fețele lor visătoare, ochii lor galeși și înduioșați, strălucesc de-o fericire ce pare a nu mai ține de lumea asta. Când nu mai au ce-și spune, își strâng mâinile, oftează, și se privesc lung, c-un zâmbet aiurit, osteniți parcă de atâta fericire. În clipele acestea, ei cred, de bună seamă, în veșnicia dragostei lor. Bieții copii!

Ca ei am iubit, și ca ei m-am încrezut și eu în statornicia inimii omenești. Ce mult e de-atuncea, Doamne!....

Pășesc gânditor pe aleile lăturalnice. Grădina e plină de soare. Departe, cântă o flașnetă - un cântec trist, milogitor - a foame și a sărăcie. M-așez pe-o bancă, sub un copac aproape înflorit... întinerește iar moșneagul. De ce nu-nflorim și noi cu fiecare primăvară! Mă uit în jos, și văd la picioarele mele o frunză uscată...

Așa e, așa e. Eu nu-s decât o frunză în arborele veșnic al vieții!

MAMA

I

— De ce nu vrei să-mi spui și mie, Dinicule? Tu ai ce ai... Nu mai râzi, nu mai vorbești ca-nainte, și uite cum ai slăbit. Cum să nu mă îngrijesc și să nu-mi fac fel de fel de gânduri când te văd așa!...

— Da nu-ți mai face mamă nici un gând... îți spun că n-am nimic - de ce nu mă crezi?

— Bine, maică, așa să fie...

Vru să mai zică ceva, dar simți că o îneacă plânsul, - oftă, și ieși din odaie binișor, cu o evlavioasă sfială, ca și cum s-ar fi păzit să nu strice somnul unui bolnav iubit.

Atâta copil avea Sultana, și se uita la el ca la Christos. Săracă era, dar îi făcuse Dumnezeu parte de-un băiat și bun, și frumos, și deștept. Când îl vedea dimineată, plecând „la lecții” - serios, chipeș, gătit „ca cel dintâiu boier” - rămânea în ușă cu mâna la obraz, privind după el mândră și fericită, îl urmărea cu gândul pe stradă, îl vedea intrând prin case mari, pe unde neam de neamul ei n-a călcat, îl auzea vorbind cu oamenii de seamă... Mai visa ea, că Dinu al ei o să dea lecții de clavier la prințese!... Se poate, ia se prea poate, ca el să fi îndrăgit vreuna din atâtea fete frumoase și bogate, pe care le învață... Și el e un băiat sficios. El e-n stare să moară și să nu spună... Asta trebuie să fie.

Sultana adoarme cu gândul la mireasa lui fiu-său.

În odaia de-alături Dinu își copiază pe curat prima lui

compoziție, o „barcarolă”, pe care a dedicat-o Domnișoarei Eliza Ionescu. Și gândurile lui pornesc din căsuța aceasta smerită și sărăcăcioasă de sub Dealul Spirii, - în Batiștea, e o casă mare, un salon vast, cu mobile bogate, - o copilă zveltă frumoasă, cu ochii albaștri, de o nespusă eleganță în mișcări, se așează la piano... El stă în picioare, - mai mult o privește decât o ascultă. Degețele ei moi, delicate, albe ca și clapele pe care lunecă, pare că-i joacă pe inimă, și-l gâdilă. El o admiră, o adoră în nevinovata blândețe și cuminenie a figurii ei, în atitudine ei sfântă, în pieptănătura ei simplă, în grația cu care își înclină capul, în cârlionții blonzi, fini, care-i tinesc ca o umbră ceafa rotundă, fruntea netedă ca marmura. Din când în când, ea își ridică spre el privirea, de o dulce, visătoare melancolie: pare că-l simte, și-l ceartă cu o drăgălășenie de copil alintat, - el se roșește și-și pleacă ochii în jos... Dar un sentiment de silă, de umilință și de rușine aruncă deodată ca un vâl de întunerice peste fericitele lui gânduri.

Într-o zi Eliza nu putu veni la lecție, era bolnavă. Doamna Ionescu îl pofti în salon și-l rugă să-i cante ei, să-i cante ceva frumos, ceva sentimental, în sfârșit, ceva care să miște inima... Dinu nu înțelegea nici vorbele, nici zâmbetul nehotărât, nici căutătura cald învăluitoare și nici aerul neobișnuit de vaporos pe care-l avea Doamna Ionescu în ziua aceea. Se așează la piano, și cântă o mazurcă de Chopin. D-na Ionescu, în picioare, lângă el, îi puse mâna încetișor pe umăr; din când în când se pleca spre el, îi căuta privirea, și-i mulțumea, c-un zâmbet recunoscător și melancolic. Dinu îi simțea părul pe obraz; respirarea ei înfierbântată, nestăpânită, îl jena; și din toată această ființă grasă, sângeroasă, se exala un miros de mosc năbușitor. El înțelese, și se roși; dar în aceeași clipă D-na Ionescu îi luă vederea și răsuflarea... buzele ei fierbinți îl sărutau pe ochi, pe gură, cu o pasiune smintită, care sfârși prin a îmbăta tinerețea curată și timidă a lui

Dinu.

A fost un vis urât, degustător, oribil. I se cutremura carnea de câte ori își aduce aminte. O, dacă n-ar adora pe Eliza, în viața lui n-ar mai călca în casa aceea. Acum mereu îl poftesc acolo la masă. D-l Ionescu e un om așa de bun... dar ea, ea e revoltătoare. În vorbele ei, în privirea ei pătimasă, în toate mișcările ei libere, depravate, era parcă o sete bolnavă și insolentă de a-și afișa căderea și pasiunea la fiecare moment. Era o tortură pentru Dinu viața aceea falsă, plină de temeri, de revolte și de remușcări. Când se uita în ochii limpezi și nevinovați ai Elizei, îi venea să strige, să plângă cu hohot de mustrare, de lașitate și de rușine.

II.

Dinu slăbea, slăbea văzând cu ochii. De o săptămână nu mai ieșea din casă; avea friguri. În vremea asta servitoarea de la d-na Ionescu venea în fiecare zi să întrebe de el. Sultana o ispiti pe departe. Bănuise ea de mult, acum credea c-a înțeles tot.

E Duminică, - o zi caldă de primăvară. Dinu s-a făcut bine, dar e încă slab și nu iese din casă. Sultana se piaptână frumos, își pune o rochie nouă de cit, și un testemel¹ curat.... „Ce-o fi o fi: capul solului nu se taie” - își face cruce, și pleacă, într-un noroc.

O, cum îi bătea inima, când s-a văzut în casa aceea mare și bogată din Batiștea, - și nu atât mobilele bogate au impresionat-o de-odată, cât tăcerea aceea misterioasă și severă, zidurile reci, și mai ales ideea că, în ceasul și locul acela, avea să se hotărască soarta copilului ei. Un foșnet de mătase... Doamna Ionescu apărui în cadrul ușii.

— Eu sunt... mama lui Dinu, bâlbâi Sultana sastisită, și dete să-i sărute mâna.

¹ Basma, tulpan, năframă.

— Așa? Îmi pare bine, poftim șezi - cum îi mai e băiatului dumitale?

— E bine-acum, mulțumesc lui Dumnezeu, și, să mă iertați, dac-am luat îndrăzneala să viu... vedeți, el e așa de sficios, ar fi în stare să moară și să nu spună... că noi de... și dac-am fost niște oameni nevoieși... da el a învățat și s-a ales... nu că-i copilul meu... acum îl cunoașteți și d-stră... Și așa, mi-am zis, că de ce să nu viu eu, ca mamă, să vă spun, dacă el se rușinează, că poate de... și Domnișoara l-o fi iubind și eu cred c-ar fi o casă potrivită...

— Nu te înțeleg... ce vrei să spui?

Sultana rămase un moment zăpăcită.

O, de câte ori în nopțile ei de neodihnă nu-și repetase-n gând vorbele-acestea, și adesea se pomenea rostindu-le tare... Ei nu i se păreau de loc greu de înțeles.

S-a plâns biata femeie, sub privirea batjocoritoare a acestei „cocoane mari” a plâns, și i-a spus tot ce-o ardea pe suflet, - și-a deschis cu toată încrederea inima ei bună și naivă.

— El te-a trimes?

— Dinicu? Da unde-a vrut să-mi spună vreo vorbă despre asta? El nici nu știe c-am venit aici...

— Ar putea să vie azi la noi?

— Nu cred... e așa de slab...

— Atunci... Or... lasă... merg eu cu d-ta.

Și se sculă să-și pună pălăria. În momentul acesta intră Eliza.

— Ce te uiți? Sărută colo mâna... e mama lui *Domnu* Dinu, nu știi? A venit să te ceară... Mai credeai tu așa noroc?...

Eliza se uita nedumerită. Sultana îi zâmbi duios.

— De, maică, norocu-i pentru amândoi dac-o vrea Dumnezeu.

— Așa-i, mai e vorbă?... Dar, să mergem.

Nu trecuse un sfert de ceas de când Eliza rămăsese

singură. Ea nu știa ce să creadă... Era nebună mă-sa? Ce ochi furioși avea când a ieșit... Dar cum e cu puțință!... Servitoarea intră speriată.

— Domnu profesor...

— Să poftească.

Eliza deschise iute o carte. Inima îi bătea neliniștită. Dinu palid sficios, se opri în prag.

— Vă deranjez?

— A...

Și Eliza se sculă și-i întinse mâna.

— V-ați făcut bine?

— Da... Dar pentru ce mă priviți așa?

— ...Ați făcut foarte rău că ați trimes pe mama d-voastră... aici.

— Mama a fost aici? Când ?

— Adineaorea a plecat... O, a făcut foarte rău că a spus mamei... ceea ce nu trebuia să-i spună.

— Dar eu nu știu nimic!

Și Dinu rămase înlemnit ca în fața unui dezastru ireparabil.

Eliza îl privi cu milă. Amândoi stăteau, jenați, neștiind ce să-și spună, când ușa se deschise, și d-na Ionescu apăru ca o furie: „Du-te Elizo, că am de vorbit cu d-nu profesor”.

— Așa, acum putem vorbi în liniște... șezi te rog. Știi că viu de la d-ta?

— Nu știu nimic.

— Mama d-tale a fost aici și mi-a spus că iubești pe Eliza. E adevărat?

Tonul cu care făcuse această întrebare, aerul răstit, dominator cu care-l privea, răni mândria lui Dinu. El se roși, și se stăpâni ca să nu răspundă o impertinență.

— Nu-i adevărat... și nu înțeleg ce-a căutat mama aici...

— A venit să-mi ceară mâna Elizei...

D-na Ionescu avu un râs răutăcios, batjocoritor.

— Ce? Vrei să pleci?

— D-ta ai poftă să mă umilești - și eu nu sunt de loc dispus să rabd.

— Nu, nu te las să pleci așa... U, ce urât te uiți la mine... mă sperii.

Ea-l apucă de mână și-l privi duios, c-un aer dezolat; glasul ei deveni duios, rugător.

— Dinule, iartă-mă, am crezut că înnebunesc când mi-a spus mama ta.... De ce mă privești așa Dinule, tu nu mai simți nimic pentru mine?

El își trase brusc mâna, ca și cum l-ar fi fript, și se înclină cu o ironică aparență de respect.

— Sărut mâna doamnă!

— Te rog, un moment, Dinule....

— Nu pot, îmi face rău, te urăsc!

Ea se făcu albă ca hârtia.

— Cum se cunoaște că ești din proști...

— O, da!

Și ieși fără să se mai uite în urmă. În acest da, spus tare, semet, cu o ridicare de cap teatrală, răsuflase tot necazul, toată mândria lui ofensată.

Era răzbunat.

Cum îl văzu mă-sa îi ieși bucuroasă înainte.

— Vezi? ziceai că nu ieși azi din casă... unde mi-ai fost?

Și se uita în ochii lui cu un aer nerăbdător, șiret, misterios.

A, cu ce mânie venise el acasă, cu ce sete de a muștra pe mă-sa pentru umilința și rușinea la care-l expusese....

Revolta lui căuta cuvinte aspre, crude, profund dureroase pentru a pedepsi, fără nici o milă acea înjositoare, neiertată „prostie” a mă-sii. Cum a putut ea să... oh, i se urcă tot sângele în obraz, când și-o închipuia smerită, naivă, prost îmbrăcată, făcând o figură nenorocită în casa aceea mare, cu mobile scumpe care-o intimidau, în fața acelei parvenite înfumurate.... Și ce idee, ce nebunie

să se ducă în pețit, să-l facă de răs... Iubise el în adevăr pe Eliza?.... Poate, o iubire delicată, discretă, mai mult un prilej de gânduri frumoase, o poezie a inimii lui, a unui colțișor tainic din inima lui; el nu i-a spus-o, ea n-a simțit-o, și n-ar fi înțeles-o, n-ar fi știut-o nici odată.

Și acum iată că, pe când mă-sa îi vorbea mișcată ca de-o imensă, neașteptată fericire pusă de ea la cale, inima lui se înduioșa de-o nespusă milă. Toată copilăria se trezea în sufletul lui bolnav. El o ascultă cu răbdare până la sfârșit, apoi o privi lung, ochii i se umplură de lacrimi; îi luă mâna și o sărută de mai multe ori.

— Ce bună, ce sfântă ești tu măicuță!

Și plecându-și fața pe mâna ei aspră, plânse cu hohot.

DE LA ȘEZĂTOARE

E o seară liniștită de toamnă. Pe-un țințos întins afară, dinaintea coșarului, ne-am strâns câțiva băietani din sat să mai râdem cu cele fete, și fiindcă mâinile ni-s slobode, dezghiocăm bucuros popușorii lui badea Neculai Pinteza că-i român de treabă și-i săritor și el la nevoile noastre.

— Șezi, mamă Dumitră, și pune și d-ta mâna pe știulete, că de aceea-i șezătoare..., ori poate vrei să ne zugrăvești?

— Ei bată-te, că deștept te-ai mai ales... Fă mai hăis, Marando... Ia împinge hohorocu cela încoace, măi țacă încet, să nu dai de șugubină.

— Da Nică nu vine?

— Îi de strajă la primărie.

— Auzi mamă Dumitră, ce spune Ilie, că cică „la stejar” sunt stafii....

— Apoi, or fi, dragul lelii, ce te prinde pe tine mirarea?

— Ia mai tăceți mă, ce dracu vă tot hliziți? Cum o fi stafia aceea, mamă Dumitră?... D-ta ai văzut-o vreodată?

— Firește c-am văzut-o.

Ea râde șiret. Toți tăcem chitic și ne uităm țintă-n ochii ei mari, buni și isteți; luna îi bate drept în față. Frumoasă trebuie să fi fost mama Dumitra în zilele ei. Ea știe bine ce vrem noi... și-i place să povestească; nu cred să mai fie cineva pe lume care să poată povesti ca ea: tot ce-auzim din gura ei, ni se pare că vedem aidoma.

— Îi cam mult de atunci. Eram fată așa ca de vreo optsprezece ani și slujeam la boieru cel bătrân, în casele cele vechi... voi nu le-ați apucat; și dă, aveam și eu,

chipurile, un ibovnic în sat... Ce te uiți așa, piciule? Tu vezi-ți de treabă, ce-ascuți aici la vorbele noastre? Seara, după ce se culcau toți, eu mă duceam binișor în pridvorul din spatele casei, și stăm acolo la fereastră, până când zăream pe Ion; el sărea gardul și venea tiptil prin fundul grădinii, ca să nu-l simtă câinii. Într-o seară, ședeam la fereastră și-l așteptam. Eră lună, și umbra casei se întindea ca de-aici până-n poartă. Cum stăm eu așa, odată mi s-a părut c-am auzit ceva scârțâind: m-am uitat la cumpăna fântânii, crezând că poate bate vântul; da unde se pomenește? nici frunza nu se clătea, - și atunci mi-am adus aminte că sub pridvor, chiar sub locul unde stăm eu, era pivnița... mai știi? zic, poate umblă cineva la pivniță; și dau eu să mă uit, da cam cu frică... Doamne, uite parcă-l văd... un „ciohodar” nalt, chipos, ieșea din umbra casei, și unde pășea falnic...

— Ce-i „ciohodar”, mamă Dumitră?

— Ei ce să fie? Un *ciohodar*, un slujitor domnesc.... Străluceau fireturile pe el, de-ți luau ochii, și parcă plutea pe-o apă, iaca așa mergea de lin, - l-am văzut bine cum a ieșit din umbră, și de ce se depărta în bătaia lunii, creștea tot mai înalt, mai înalt, până ce nu s-a mai deslușit dintre copaci... tremuram ca varga; nu știu cât oi fi stat așa, cu ochii ținți într-acolo, că numai iar l-am văzut întorcându-se încet din grădină; luna îi bătea în față și ochii îi sticleau ca de mătă, avea o barbă lungă până la brâu, și mergea drept, militărește; s-a abătut puțin la fântână, și... a stat așa în loc, parcă vroia ceva, apoi iar a pornit, și l-am văzut cum a intrat în umbră, am auzit ușa de la pivniță scââârț... încet, știam că e totdeauna încuiată... în seara aceea n-am mai așteptat pe Ion, m-am dus să mă culc, și toată noaptea m-am gândit la „ciohodar” și n-am închis ochii până-n ziuă, de frică...

— A doua zi i-am spus boierului că au stafie casele, și boierul a dat din cap, și a zis că știe....

— Și oare de la ce să se tragă asta, mamă Dumitră?

— Apoi, mă băieți, când se ridica o casă mai înainte vreme, se lua umbra unui om și se punea în zid, ca să fie casa trainică...

— Cum i se lua umbra?

— Ia bine: venea un om bunăoară de se uită cum se clădește, și atunci un meșter se dădea binișor pe la spatele lui și-i măsura cu sfoara cât i se lungea umbra pe pământ, - îi tăia lungimea ș-o culca în zid...

— Ei și?

— Și omul acela până într-un an murea și se făcea strigoiu, și venea în toate nopțile de-și lua umbra de unde a fost pusă, și se plimba în preajma casei, și apoi iar își ducea umbra la loc și se făcea nevăzut.

— Da eu am auzit că vine noaptea la om când doarme, și-i suge sângele strigoii.

— Aș, astea-s vorbe de-a oamenilor.

— Și nu mai poți adicătelea să-l gonești de la casă?

— Ba da, te duci la biserică și dezgropi mortul care se face strigoiu, și-i bați un țaruș drept în inimă, și numai așa scapi de el... Hai, fetelor, sculați că-i târziu... ia-n auziți, cântă cocoșii.

A trebuit să le ducem noi pe-acasă, că li-era frică. Și mereu le speriam: „Uite stafia!”

— Mâine seară - la părintele Vasile... da să ne mai spui, mamă Dumitră.

— Las'că vă spun, n-aveți grijă... noapte ușurică...

II

Scărmănăm lână la popa Vasile. Afară a început să bureze. În odaie e cald și miroase a fum și a cioban. Un purcel covițae în tindă, și dă mereu cu rătu-n ușă.

— Auzi, mă Tărăboanță, te cheamă frăține-tău.

— Ba pe tine.

Părintele, cu poalele antereului în brâu, se duce să-l gonească; purcelul se pune de price. Părintele se supără. „Huideo”, și-i dă un picior în pânțele, s-aude un guițat ascuțit, și fetele se uită la Tărăboanță.

Mama-preoteasa a dat spuza la o parte, și pe vatra dogorită a turnat o jumătate de căuș de păpușoi. Ne face cocoși: grăunțele pocnesc și sar înflorite, albe. Băieții s-ațin să le prindă-n gură. Părintele e trudit, se duce dincolo să se culce, - bucuria noastră că scăpăm de el, că tare-i ursuz. Preoteasa a umplut sita de flori. Începem toți a ronțai.

— Și l-ai văzut mamă Dumitră?

— Văzut, zău...

— Ara, ia nu mai vorbiți de necuratul... cruce de aur în casa asta!

— Da nu-ți mai face spaimă, coană preoteasă, ce-o să caute dracu în „casa popii?...” Ia șezi colea și ascultă. Ne-ntorceam într-o seară de la adunat, uite țiu minte ca acum... Era așa într-amurg da se vedea drum', bine, știți, cum e vara, se lasă noaptea târziu; noi fetele ședeam în car, flăcăii veneau pe jos; unul mâna boii, altul cânta din fluier; în urma noastră veneau droaie; se auzeau chiotе, râsete, băieții plesneau din bice, de clocotea valea. Zău, când mă gândesc parcă era altă lume pe atunci, și lucrurile erau mai frumoase, și oamenii mai veseli... Cum stăm noi și ascultam așa, duse pe gânduri, odat', auzim pe Radu, răstindu-se la boi: „Ho, boală!”. Drept în mijlocul drumului era o căpiță de fân.

— Oare cine-o fi lăsat-o aici?...

Și Radu apucă funia din coarneau boilor, și cârnește hăis pe lângă șanț: da căpița, țop înaintea lui.

— Uite mă, asta-i cu dracu...

Și doar numai cât ne-am făcut cruce, și pe loc a pierit.

— Da taci, soro, că ți s-o fi părut.

— Stai să vezi, - mai mergem noi așa, ca o zvârlitură de

băţ, şi ce să ne pomenim? O capră neagră - ieşită ca din pământ - behăia şi se da pe lângă boi...

— De, capra dracului, unde te bagi?

— O fi cel împeliţat...

Şi iar ne facem cruce - şi cât ai clipi s-a şi vârât în pământ. Când să intrăm în sat, numai iaca la poarta ţarnei un motan; da ce ochi! Uite, parcă mi-se pun cârcei pe la încheieturi, când îmi aduc aminte.. Da Radu de colo: „dec, c-aista n-o mai fi dracu, - e motanu Marandei îl cunosc „doar”, şi n-are de lucru, jap, o iuşcă peste coada motanului, şi odată a zbuclit o pară, da ce pară? ca dintr-o gură de cuptor, şi până să ne facem noi cruce, ne şi pomenim grămadă-n şanţ. Zic:

— Fie bădică Radule, că ne-o făcuşi.

Iacă ne-ajung şi cei din urmă.

— Cum dracu de vârâşi caru-n şanţ, fermecatule?

Când le-am spus - au început şi ei a se miununa şi a-şi face cruce.

— Să ştiţi mă, că asta nu-i a bine, - zice moş Niţă a Safti.

Şi adevărat că n-a fost a bine, parc-a spus într-un ceas rău. În iarnă aşa pe după Bobotează, se-ntorcea Radu de la târg, şi înnoptase - în dreptul Ghicanilor ci că i-a ieşit un bivol înainte, l-a luat în coarne şi l-a buchisit, l-a buchisit, până l-a făcut una cu pământul. A doua zi l-au găsit, da nu se mai cunoştea, om a fost ce-a fost? Au săpat o groapă în marginea drumului, şi l-au îngropat acolo, fără popă, fără nimic - şi i-au înfipt la cap o cruce de lemn care-a rămas şi azi, de-i zice la „crucea Radului”.

— Mări, că multe-ai mai fost ştiind şi tu...

— D-apoi cum te chiteşti d-ta, coană preoteasă! Una-i Dumitra sireaca! Eu, nu că mă laud, da când eram ca fetele astea.... frângeam omu în două.

Fără să vrem, ne uităm toţi la mâinile puternice ale mamei Dumitra, care făcuse un gest hotărât, ca şi cum ar fi rupt în adevăr un om. Ce curioasă lumina i s-aprindea în

ochi când vorbea de tinerețele ei! Și ce plăcere avea să ne spună tot lucruri prăpăstioase...

— Hei, ce credeți? Să vreau eu, m-aș face iar tânără, cum am fost...

— Cum asta, mamă Dumitră?

— Ia bine... Aghiută ce-așteaptă? - Să-i vând sufletul, și să-mi dea pe „Spiriduș...” să fac ce-oiu vrea eu; da pe urmă cum m-ar mai juca pe ceea lume!... Iaca vezi? Mai cu una, mai cu alta, scărmanară și bieții băieți. Acum să-i mai învățăm doar a toarce... Apoi cu noapte bună, coană preoteasă!....

Afară era întuneric beznă, stătuse ploaia, dar nici o stea nu se zărea pe cer.

— Uite-așa-i în iad, mă băieți!

Se auzeau de ceea parte câinii lătrând, fetele se țineau de mână și mergeau grămadă, ca oile, pe lângă noi. Năzdrăvăniile auzite, ori noaptea, ne înflora așa cu muțenia ei? La toți ne pierise glasul.

În momentul acesta caut să-mi lămuresc figura mamei Dumitra, număr în gând anii de când a murit, și mi se pare că de-atunci am trăit o mulțime de vieți, și că, din toată lumea aceea, eu singur am mai rămas.

Dar ce frumos mirosea iarba-n șes, și ce dulce suna clopotul de la biserica satului nostru.

ROBIA DURERII

Încă un Crăciun. Nici una din sărbătorile de peste an nu se-ncrestează așa de larg și de adânc pe răbojul vieții mele, nici una nu mi-aduce atâta melancolie, atâtea amintiri depărtate, atâta dor de părinți, de frați, de satul în care m-am născut, de copilăria mea... Copilăria mea! Ce mult mi se pare de-atunci! Departe, într-o căsuță veche, acoperită cu stuh, cu pereții albi și cu ferestre mici - acolo am iubit întâi, acolo mi-am lăsat cele mai frumoase gânduri și cele mai scumpe credințe. Ca printr-o negură mai văd șesul alb de zăpadă, și gârla înghețată, și sălciile acoperite de promoroacă sclipind în soare, și dealurile, frumoasele dealuri de la Pleșăști, pe ale căror nesfârșite troiene ochii mei însetați se pierdeau, într-o lume de basme... Toate acestea - numai acolo și numai *atunci* au fost, și cu ele nimic din câte-am văzut pe-aiurea mai târziu nu se poate asemăna. Ochii... nu mai sunt ochii de-atunci!

Vremea a curs, și mi-a întunecat vederea, și mi-a tulburat auzul, și toate simțurile mele s-au învechit și s-au discordat, și toate credințele mele s-au sfărâmat și s-au risipit.

O, mamă, buna și sfânta mea mamă, tu care în fiecare seară îmi luai mâna dreaptă și împreunându-mi trei degete mi le duceai frumușel la frunte, la piept, la umărul drept și la umărul stâng, învățându-mă să rostesc după tine: „În numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfântului Duh, Amin” tu singură ai putea înțelege - dacă din pacea-n care-ai adormit pe veci, ai mai putea privi la noi - cât jaf și ce

cumplită pustiire a lăsat bântuitoarea vijelie a vremii în sufletul copilului tău, atât de blând și de curat odinioară! Nimic n-a mai rămas din învățăturile pe care le-ai semănat cu-atâta grijă, cu-atât de frumoase speranțe. Pe unde erau flori odată, au răsărit ciulini și mătrăgună. Ah, și cât aș fi vrut să rămân bun senin și-ncrezător, așa cum numai sub straja iubirii și înțelepciunii tale am fost într-o vreme depărtată. Am fost, și azi nici nu mă mai cunosc!

Tu ai plecat, scumpă și adorată mamă, tu ai plecat, și-n locul tău a venit și s-a așezat lângă mine, și a pus stăpânire pe mine, un demon care mi-a răstălmăcit toate povețele și bunele tale învățături, și m-a ademenit, și m-a înveninat și m-a strâns în mrejele lui, ispititorul!... O, dacă l-ași fi auzit, dacă ai fi fost lângă mine s-auzi ce-mi spunea, ce lucruri grozave-mi spunea! Dar tu ai plecat. De câte ori n-am întins brațele deznădăjduit, ca un copil rămas singur în întuneric, și te-am chemat - și tu nu mi-ai răspuns.

Într-o seară - mi-aduc aminte, era tot așa spre Crăciun - mă închisesem de vreme în odăița mea friguroasă. Făcusem lumina mică la lampă, de frică să nu se sfârșească gazul și să rămân pe-ntuneric. Nu mi-era somn. Zgribulit în palton, cu pălăria îndesată pe cap, așa cum venisem de la birt, stăm la masă și mă gândeam. Și *el*, tăcut îmi pândeă gândurile. Nu-l vedeam, dar îl simțeam lângă mine. Mă gândeam la marele poem de iubire și de jertfă pe care blândul Isus l-a scris cu lacrimile și cu sângele lui în cartea noroadelor. Vedeam pe „Fiul Omului” descult, cu capul gol, cu fața îndreptată spre cer, pururi scăldată-n lumină, cu ochii inspirați, străbătând, câmpiile Galileei - și valuri de lume în urma lui, în jurul lui, smulgându-i de pe buze mântuitoarele învățături, cuvântul ce dă pierduților scăpare, putere celor slabi, și celor orbi lumină. Toată această minunată și strălucitoare viață începută în ieslea de la Betleem și sfârșită pe crucea de la Calvar, desfăcută în tablouri mari, mi se desfășura înaintea

ochilor cu o uimitoare limpeziciune. Îl vedeam mergând - îi auzeam glasul puternic, cald și sonor, în freamătul mulțimii. Fiecare pas, fiecare gest, fiecare cuvânt al divinului propovăduitor mă umplea de-o adâncă, misterioasă evlavie.

Plângeam și eu, îngenunchiat sub crengile măslinilor de la Ghetsimani - gemeam, și eu, urcând dealul Golgotei, sub greutatea crucii, pe care marele iubitor de oameni avea să-și ispășească păcatul de a fi făcut, în larma nelegiuirilor, să răsunе glasul dreptății și, din cenușa Gomorei, să răsară sub același soare o lume mai bună...

— O lume mai bună?... Crezi tu într-adevăr, că dacă marele tău iubitor de oameni s-ar mai scoborî odată pe pământ, ar mai cunoaște urmă din ce-a zidit el? Crezi tu că astăzi, după două mii de ani, venind să dea lumină orbilor și sănătate bolnavilor, și tuturor pace și frăție, n-ar fi din nou răstignit pentru aceasta? O, e aceeași lume și aceeași robie a durerii, și aceeași foame, și aceeași ură. Știi tu care-a fost cea mai mare minune și cel mai strălucit moment de glorie în viața pământească a blândului tău Isus?... Privește!

În clipa aceea mi s-a părut că o perdea uriașă se dă la o parte. Uimitor de luminoasă era priveliștea ce mi se desfășură înaintea - și glasul nevăzutului meu tovarăș reîncepu:

— Vezi tu, acolo-n fund, departe, mulțimea aceea care clocotește ca o mare răscolită de furtună? O vezi cum se rupe, furnică și se-ngrămădește în jurul unui singur om? Vezi miile de brațe tremurătoare care se întind spre omul acela, a cărui figură strălucește ca soarele? Acolo-i mulțimea flămândă, pe care-o satură Hristos blagoslovind cele cinci pâini și trei pești și făcând merinde pentru toți hemesiții. Acolo-i minunea cea mare de lângă lacul Tiberiadei - acolo-i singura predică pe care-o ascultă și o înțelege foamea. Niciodată nu l-a iubit și nu l-a sărbătorit

mulțimea ca în ceasul acela. E aceeași turmă de flămânzi care cerea împăraților romani „*panem et circenses*”. E aceeași nenumărată gloată de nevoiași și de asupriți care de mii de ani se roagă: „Dă-ne nouă, Doamne, pâinea noastră cea de toate zilele!”

Privește cum îl duc în triumf pe cel care le-a potolit foamea!... Și iată-i acum învâlmășiți, cum roiesc spre porțile Ierusalimului, în mijlocul lor Isus călare pe măgar, și mii de guri strigă: „Osana¹, bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului!” Este o falnică intrare de cuceritori în Ierusalim, cetatea în care pier profeții, după cum spune tradiția. Și valurile de lume se îndreaptă spre templu - au ajuns... iată ce îmbulzeală e acolo, și ce vraiste înspăimântătoare... vezi, butoaie răsturnate, bani aruncați pe jos, stofe scumpe sfâșiate și tăvălite în picioare, oamenii trântiți unii peste alți în graba de a fugi... pricepi ce e: Isus cu biciul în mână gonește pe vânzători din casa Domnului. Este cel dintâi act de violență și de autoritate, - cel dintâi și cel din urmă... Isus nu mai lovește nici nu mai dă mâncare mulțimii flămânzite - și mulțimea-l părăsește în mâinile fariseilor. Tradiția cetății în care pier profeții se împlinește și de astă dată...

Și acum tu care-ai fost crescut în evlavie și-n frica lui Dumnezeu, cugetă bine la aceste două momente mari din viața lui Isus, gândește-te la imensa și neliniștita gloată, care e pururea aceeași, și pe care n-o poate stăpâni decât foamea și frica, pâinea și biciul, - singurele mijloace cu care poți dresa și fiarele, - încearcă să măsoari cu mintea adâncimea amețitoare a răutății și perversității omenești, nestatornicia acestei mulțimi care azi ți se închină și mâine te ucide, și vezi ce-ți mai rămâne din povețele care te adormeau în copilărie și din credințele și visurile care te-

¹ 1. S. f. (La pl.) Cuvinte de laudă, de preamărire (exagerată); aclamații, ovații. 2. Interj. (Mai ales în imnurile religioase) Laudă! mărire! slavă!

adorm și astăzi...

Și am simțit în clipa aceea o durere, ca și cum mi-ar fi smuls cineva cu cleștele o bucată din carnea mea. Sunt ani de-atunci - mi se par sute uneori - și demonul acesta neadormit a rupt mereu din mine, a rupt, de n-a mai rămas decât... amintiri, îndoială și frică.

Și totuși, mi-e așa dor de-e lume mai bună!..

MOGÂLDEA

Am învățat cu el în școala primară. Nu-mi era drag, pentru că avea o figură răutăcioasă și pentru că, de câte ori se uita la mine, se strâmba: ceea ce a făcut într-o zi să-mi pară grozav de bine când am văzut pe D-nu Udrea că odată mi-l înșfacă de urechi și-l toarnă „la bancă”. Turnatul la bancă era teribil. Micul vinovat era așternut cu pieptul pe capătul băncii, un monitor îl ținea bine de grumaz, altul de picioare, și „Domnu” îi trăgea cu varga la... spate, ca să gonească mintea la cap. Uneori „Domnu” se înfurie strașnic de țipetele nenorocitului copil, și atunci vergile se rupeau una după alta, și asta-l necăjea și mai rău... pe Domnu, vezi bine.

— Cambur! să-mi aduci mâni douăzeci de *nuele bune*; să nu te mai văd cu pae de astea, că-ți rup urechile. Ai înțeles?

— Am înțeles!

S-a doua zi băiatul butnarului de la Podu-Verde - Camburachi *gogoloș* - venea cu maldărul la spinare.

Ce ochi de drac împelițat avea Mogâldea: și ca o viezure își răsucea capul, - o clipă n-avea astâmpăr. Băieții îi ziceau „Michiduță”. Nu puteam pricepe unde dispărea el în timpul recreației: întotdeauna o zbughea pe poartă cu câțiva tovarăși, și când se întorceau, aveau și ei un aer misterios și viclean... Știam că „tata” lui Mogâldea e legător de cărți, și că șade peste drum de școală. Mai auzisem că „Michiduță are dugheană în gârliciul unei pivnițe”, dar fiindcă eu apucasem din capul locului să mă

uit la el cu sfială, ceea ce, ne apărat, îl făcu să mă privească de sus, se stabilise de la sine între noi amândoi un fel de mică dușmănie, care ne îndârjea și ne strângea pumnii pe sub bancă, în așteptarea surdă a unei definitive încercări de forțe pe dealul Țuguietei. Nu știu de ce mi-era frică de el, deși era mai mic decât mine. Îmi intrase-n cap că are să mă umilească. Dar într-o zi am reputat o victorie, de care și astăzi când mi-aduc aminte parcă mă umple un sentiment de mândrie. D-nu Udrea ne *explicase* „prinderea lui Isus în grădina de la Ghetsemani”,

— Care știe s-o spună și el așa?

Un moment de profundă tăcere. Eră primăvară; băieții se uitau la un zarzăr bătrân, care înflorise de vreme.

— Eu...

Și mă scol, ridicând două degete; dar ce tare-mi bătea inima!

— Spune!

„Domnu” își lăasă plictisit capul pe mână; monitorul de la banca întâi îmi aruncă o căutătură infernală. Îmi dresesi glasul și-ncepui...

Frumos trebuie s-o fi depănat eu - căci Domnul Udrea își ridică odată capul, și-mi spuse un „bravo, piciule!” care-mi aduse tot sângele-n obraz.

— Spune-o și tu, Tăbârcă!

Modestia la o parte... n-avea de-a face.

— Ieși afară, măgarule! Ia-ți și catrafusele de-acolo, spurcăciune! Treci piciule în locul lui!... Așa! Și poartă-te frumos.

Iată-mă-s monitor pe banca a VII-a! Multe bucurii am avut de-atunci, multe emoțiuni mari și fericite am apucat în fuga vieții, dar fericit și mândru ca-n ziua aceea nu m-am simțit niciodată. După ce-mi așezai cărțile și caietele în bancă, înaintai binișor capul și-mi numărai *supușii*: erau opt. Mă mai uitai odată bine: da, în celălalt capăt al băncii, care se chemă *coadă*... pricepeți de ce, eră chiar *el* -

smolitul și micul Mogâldea. De astă dată nu se mai strâmba la mine.

Mi se păru un an până s-aud clopoțelul.

Așa dar, Michiduță era „în șadă” la mine: dimineată și de amiază *eu* îl ascultam *eu* îi privegheam caietele, *eu* îi puneam note la învățătură și la purtare, în catalogul meu, scris de „Moșu Petrachi” cu cele mai frumoase litere gotice, ce am putut să văd vreodată. Să fii *student* clasa II-a primară, și să ai - pe lângă această onoare - și opt băieți în șadă, mi se pare că e de ce să te fudulești. Vă puteți închipui cât de adânc ofensat m-am simțit, când un ticălos de alvițar mi-a strigat într-o zi de la spate: „Hei, mă băiețaș, îți pică batista!” M-am întors firește, să văd ce e: îmi atârnă ceva, dar nu era batista. Alvițarul pufni de râs. Ce dobitoc... Să-și bată joc de-un *monitor*! Dar și mama, zău, pe semne că nu mai știa altă croială de pantaloni!

*

* *

— Hai, nu vrei să vii cu noi?

— Unde?

— La mine... la dugheană...

Ce limpede mi s-arată acum în minte.... sunt douăzeci și șase de ani... toate se dau la o parte... Văd căsuța lui Mogâldea, o babă stă la fereastră și se uită cu drag la noi, o bură de ploaie ne lustruiește ghiozdanele de glanț, aud clanța de la portiță, și pe Michiduță răstindu-se - era la el acasă:

— Da haide intrați, ce dracu!

Și mergem cu toții în fundul ogrăzii, o rață leșească fuge înaintea noastră, măcăind, speriată... Michiduță scoate o cheie din buzunar, descuie lacătul, și dă ușa la o parte. O, ce minune! Cine l-ar fi crezut așa de bogat?... Pe polițe albe de brad, de o parte și de alta, în gârliciul pivniței,

toate bunătățile pământului... și cu ce rânduială sunt așezate! În cutioare de carton: rahat, smochine, roșcove, halva, migdale, cofeturi... Ochii lui Michiduță sticlesc ca de pisică. Ne-așezăm jos pe treptele gârliciului.

— Dă-mi de șase parale cofeturi de cele galbene...

Pe tăvițe de mucava micul negustor își servește mușterii cu o îndemânare, care mă uimește; el cântărește tot ce dă.

— Da *tu...* ce vrei? spune.

Eu mă uit țintă, c-o poftă de care mi-e rușine, la un boțisor de icre negre, cât o nucă, așezat frumos pe-o frunză de viță. Mă gândesc că n-am nici un gologan; și-mi lasă gura apă.

— Te cred, drăguță, dar sunt cam scumpe!... Ai parale?

De unde-a știut Michiduță că eu poftesc la icre?... Și apoi, de ce mi-o fi vorbind așa peste picior? Recunosc că el e cel mai bogat și mai fericit copil din lume, și simt pentru el o admirație pe care-mi dau toată osteneala s-o ascund, dar și eu sunt *monitor*... și mâine *eu* îl ascult, *eu* îi pui notă....

O, nelegiuit corumpător de suflete, ispită infernală!

Cu vârful briceagului, trei firmituri cât grăuntele de păpușoi, numai trei firmituri... uscate, pline de colb... N-am mâncat icre așa bune de când sunt!.... Nenorocitul, îți mănânci conștiința și gloria ta de *monitor*:

*

* *

— Banca a șaptea!.. Cum a mers Mogâldea?

— Bine, Domnule!

— Ce notă i-ai pus la Geografie?

— Prima.

— Ce spui frate? Ia ieși Mogâldea la hartă, să văd și eu minunea asta?

În clasă s-a făcut întuneric... și n-am mai știut nimic.

Când m-am deșteptat, eram în genunchi la tablă, urechile îmi ardeau ca focul, Michiduța din bancă se strâmba la mine, iar eu aveam sentimentul că mor.

UN CRĂCIUN

AMINTIRE

Nu știu cum se pripășise la fița Smaranda, unde ședeam în gazdă, un țișănaș slăbuț și perpelit, în care se încheia tot personalul de serviciu al casei. Știu însă că într-o iarnă fița Smaranda a plecat cu moșu Vasile să facă sărbătorile la o rudă chiabură din Plopana, și pe mine m-a lăsat cu Ionică în bucătărie, pân-o veni cineva de-acasă să mă ia. Aveam la dispoziția noastră o baniță de făină de popușoi, un căuș de fasole, și o traistă de nuci. Ionică era de vârsta mea; amândoi la un loc am fi împlinit douăzeci de ani, vârsta unui flăcău. Eram dar destul de voinici, ca să ne facem singuri o mămăligă și o fiertură de fasole. Și ne înțelegeam de minune și la treabă și la joacă. Ziua ne dam cu sania pe Dealul Țuguetei, seara spuneam povești și puneam la cale ce-avem să facem noi când om fi mari; uneori luam cu degetul negreală de pe gura cuptorului și ne zugrăveam mustăți și barbișoane, râdeam să ne prăpădim; - într-un târziu ne apuca frica, lăsam tăciunii să se stingă, ne culcam frumușel pe rogojina care acoperea cele patru scânduri ale patului, și ne vâram capetele sub lăvicer, ca să ne încălzim. Bine, asta merge-o zi, două, da eu bag de seamă că vremea trece, Crăciunul se apropie, și cei de-acasă se vede c-au uitat că mai au un băiat...

— Ce să fie asta, mă Ionică?

— Poate că nu mai vine... Da-i departe?

Și iată-ne făcând planuri, să ne sculăm de mânecate și s-

o pornim amândoi la drum, cu săniuța noastră.

*

* *

Văd ca prin vis dealurile acoperite cu zăpadă, copacii în promoroacă, ochii îmi lunecă; e un joc fermecător de scânteii pe netezișul alb, poleit de soare; și în această imensitate pustie, pe un drum luciu ca oglinda, Ionică, înhămat la săniuță, mă duce-n goană; din când în când sare și mihonă ca un mânz, care zburdă. Apoi se face el boier, și *eu* cal; la deal amândoi suntem cai, la vale amândoi boieri, și pe la amiază iată-ne ajunși la Pleșăști. Bătrânul Dorogan mă cunoaște de departe și-mi iese vesel înaintea, îmi pune labela-n piept și mă linge pe obraz...

O, căsuța noastră drăgălașă, cu prispa ei lată de jur împrejur, cu strașina ei de stuf, în care aveam cuiburile mele de vrăbii, și în care vara veneau albine și-mi puneau miere în trestii, și mi-o despărteau frumos în porții mici cu niște căpăcele rotunde, tăiate din primele frunze de vișin! Dar de ce pare ograda așa de pustie?... Și nimeni nu s-arată la fereastră!

Nici nu ne mai scuturăm ciubotele de omăt nerăbdători dăm buzna-n casă. Țaca Frăsina întinde foi de aluat, fratele-meu Mihalache pisează miezi de nucă și zahăr; când ne văd, se crucește.

— Cu cine-ați venit?

— Cu sania noastră... Da unde-i mama? întreb, eu îngrijat.

— Sunt duși cu toții la Zlătănoae, fac sărbătorile acolo.

Va să zică puteam eu să aștept mult și bine!... Ionică se uită cu sfială la lucrurile din casă. Pe mine mă înecă plânsul, dar mă țin. Mihalache nu-și mai are astâmpăr de bucurie c-am venit. Lăsăm pe țaca Frusina să mocoșască singură la turte, și noi ne ducem tustrei la bucătărie, unde

baba Țândăroae n-așează frumos pe-un fund de lemn o strachină cu borș de cartofi, o bucată de azimă, perje afumate și alte bunătăți de post - căci e ajunul Crăciunului și doară suntem creștini. Și pe când eu și Ionică leorpăim flămânzi din lingurile de lemn, baba își face cruce și se minunează într-una de vitejia noastră, și parcă tot nu-i vine-a crede c-am făcut noi singuri atâta drum. „Doamne ferește, vă putea ieși o lighioae de lup înainte....” Mihalache ne spune cum îi bate pe ei la școala lui Angheluță de la Chițoc; este unu *Bârzu*, care îi arde cu varga la tălpile goale, până le dă sângele; asta se cheamă „la falangă”. Frate-meu e cu doi ani mai mare decât mine, nu poate să-nvețe, zice că-i „greu de cap”; și *el* a venit pe jos, c-o zi înaintea noastră; e cel mai horopsit și mai nenorocit dintre noi toți; nimeni nu-l iubește, și mie mi se rupe inima de milă când mă uit la el, și-l văd așa de smerit, și știu câte rabdă!

*

* *

— Sculați, băieți, c-a venit Crăciunul.

Mă trezesc deschid ochii și caut să mă dumeresc unde mă aflu. În odaie întuneric, - numai la vatră se vede o zare de lumină, aud pe cineva rupând vreascuri, dar nu deslușesc nimic.

— Hei, sculați-vă, c-a venit Crăciunul...

Focul se aprinde cu pară, lumina bate în perețele din față, pe care capul lui Mihalache se proiectează mare cât un hoboroc¹. Scol și pe Ionică. Toate lucrurile mi se înfățișează curios, parc-aș trăi în basme. Și glasurile

¹ ciubăr. [Vechi.] Baniță mai mare (făcută din coajă de copac) cu care se măsurau grânele. Fig. A pune lumina supt [!] oboroc, a împiedica [!] răspândirea științei sau a adevărului. Azi. Târnă mai mare (de 2-3 ori cât oboroaca). - În Munt. Obroc.

noastre somnoroase au un sunet neobișnuit.

— A trecut miezul nopții, acum putem să mâncăm de fruct¹. Păziți voi focul, să se facă jărat, că eu mă sui în pod.

Și până să ne dezmeticim noi bine, Mihalache se și întoarce c-o harchină² de costiță afumată, cu slănină și cioriciul ei; și o taie frumușel bucățele într-o tigaie, și trage cărbuni pe vatră.

— Ia vezi, Alecule, că este o azimă în dulap, și dă ș-o farfurie de-acolo, și niște furculițe... să mâncăm ca oamenii, că doar îi Crăciunu... sătulu. Da ție poate că nu ți-o fi foame, Ionică?

— Baa mi-i foame!

Afară se crapă de ziuă, iar noi înfulicăm cu lăcomie; ne răzbunăm pe cele șase săptămâni de post. Țaca Frăsina doarme în iatacul de alături, habar n-are de ce se petrece; chiar deșteaptă să fie și tot n-ar simți, pentru că-i surdă, săraca. Ne așezăm tustrei în genunchi pe lada de la fereastră și radem cu unghiile florile de gheață care s-au pus pe geam; în fața noastră, răsare soarele: troiene mari acopăr câmpiile, gârla înghețată bocnă strălucește în curmezișul șesului.

— Mă Ionică, tu ai potcoave la ciobote?

— Da de unde?

— Da știi tu să te dai în călcâie pe gheață?

— Știu, cum să nu; și *puica*... și 'ntr-un ficior știu...

— Hai și ne-om da...

*

* *

¹ Produsul în lapte al animalelor mulgătoare; derivate ale laptelui. Mâncare de lapte, ouă, carne, pește sau derivate ale lor, de la care creștinii ortodocși sunt opriți în timpul posturilor.

² Bucată mare (de mămăligă, de slănină etc.).

La întoarcere, rebegiți de frig, ne abatem pe la Neculai Moraru, să ne mai încălzim. O droaie de copii stau jos pe vine împrejurul unei străchini mari, din care înfulecă pe întrecute turte cu julfă³. Gahița ocărăște de față cu noi pe badea Neculai c-a dat crâșmarului bunătate de porc, și n-au bieții copii cu ce-și „înfrupta gura” la o zi ca asta. El stă smerit la vatră și trage din lulea. Pe noi ne ustură ochii ide fum, și nu știm cum să ne luăm tălpășița mai degrabă.

Țaca Frăsina ne-aștepta cu masa. Ea trimite pe Ionică să mănânce cu baba la bucătărie... „noi, chipurile suntem boieri!”

Eu îmbuc în silă. Mă umple dorul de cei care lipsesc; simt, mai mult ca ori când, nevoia unei mângâieri, casa mi se pare pustie; biata Țaca Frăsina, e așa de ursuză!... mă uit la locurile goale dimprejurul mesei: aici sta mama, colo tata, dincolo soră-mea... Un moment mi se pare că-i văd. „Copil nenorocit, nu te iubește nimeni!” Ochii mi se umplu de lacrimi. Mihalache mă întreabă, cu milă, ce am. Știu eu ce să-i spun? îmi întorc fața, și încep să plâng cu hohot.

³ s.f. (Reg.) Sămânță de cânepă. Mâncare de post făcută din sămânța de cânepă pisată cu apă și amestecată cu miere; zeamă care se obține prin fierberea seminței de cânepă.

CORIOLAN

Panaite *Coroianu* îi zicea lui, de la părinți; dar într-o zi d-nu Adrian găsi cu cale să dea și acestui școlar un nume ceva mai roman.

— Vezi, să te porți frumos și să-nveți bine... Coriolan¹ a fost un general însemnat, să nu-i faci cumva numele de ocară...

Mai târziu a aflat Panaite că reputația generalului nu era tocmai așa de curată, cum o crezuse el la început; dar asta nu l-a împiedecat de loc pe băiat de a se purta frumos și de a învăța bine. A terminat cu succes cele patru clase de la gimnaziul din Pitești și fiindcă avea un unchi în comitetul permanent, județul i-a făcut o bursă de șaiszeci de lei pe lună și l-a trimis la București. Pentru un băiat orfan, care-a crescut în nevoi și-a fost tratat ca o slugă în casa lui unchiu-său, acești șaiszeci de lei pe lună eră o bogăție. În clasa a șasea profesorul de desen i-a lăudat într-o zi talentul; această laudă a deșteptat în inima lui Coriolan o lume de visuri de mult tănuite, și l-a făcut mai pe urmă să părăsească liceul și să se înscrie la bele-arte. Stătea într-o odăiță de mahala. Petrecerile zgomotoase ale camarazilor niciodată nu l-au ademenit. Profesorii erau mulțumiți de el; muncea cu toată pasiunea, cu tot focul celor care se simt chemați, îi plăcea să se plimbe singur, să observe, să

¹ Marcus Coriolanus, Cnaeus (sec. 5 î. Hr.), conducător legendar al plebei din Roma împotriva regelui Tarquinius Superbus. În 493 î. Hr. a luat parte la luptele pentru cucerirea orașului volsc Corioli. A asediat Roma, aliat cu volscii și ecvii. Înfrânt, s-a sinucis.

cugete. Uneori i se părea că natura îi descopere numai lui armonii de linii și de culori, frumuseți pe care nimeni nu le-a mai văzut. La douăzeci și doi de ani când a ieșit din școală, i s-a părut stranie de tot întrebarea directorului, care se interesa ca un părinte de soarta elevilor lui:

— Ei, ce-ai să te faci acum?

— Cum, ce-am să mă fac? Nu sunt... *pictor*?

El trăise deja, în visurile singurătății lui, viețile de glorie ale atâtor mari artiști, despre care auzise și citise prin cărți. Directorul îl privi ținând ochii, și zâmbi.

— Știu, am trecut și eu pe-aici. Și eu când am isprăvit școala am crezut că gloria și fericirea ne așteaptă cu brațele deschise. Când am ieșit în stradă cu patalamaua la mână, îmi închipuiam că toată lumea trebuia să se uite la mine; și m-a prins mirarea când am văzut că oamenii trec pe lângă mine așa de nepăsători... Hei, dragă Coriolane, ai talent, ai mare talent și să dea Dumnezeu să fi mai norocos de cum sunt de obicei artiștii; dar să știi că lumea își are și ea grijile ei și nu prea ține socoteală de iluziile noastre... de aceea, să m-ascuți deocamdată pe mine: sunt două catedre vacante în capitală, să te prezinți la concurs, să-ți ai mai întâi un locșor sigur, un punct de reazim, cum se zice, și apoi... vom mai vorbi.

*

* *

— Tot singur, tot singur și gânditor...

Cu aceste vorbe îl întâmpină într-o dimineață din iunie, la Șosea, colegul lui de dascălie, Nicu Busnea. Amândoi apucară pe o alee singuratică. Ce frumos miroseau teii, încărcăți de floare.

Nicu Busnea nu era vorbăreț, dar Coriolan prea era morocănos din cale-afară.

— Pleci undeva în vara asta?

— Nu.

Busnea, după vre-o două minute de așteptare, reluă vorba ca și când Coriolan i-ar fi făcut aceeași întrebare.

— Nici eu nu plec nicăierea.

Și fiindcă el își avea motivele lui bine determinate, pentru care „nu pleca nicăieri”, se hotărî să le împărtășească lui Coriolan.... Unde poți să mai găsești liniștea ta de-acasă? Osteneala drumului, scumpetea de pe la oteluri, sdruncen și bani cheltuiți de geaba.... Mai ales pentru el, care e însurat... Are căsuța lui, are-o grădiniță frumoasă, seara mănâncă afară.

Stăruî cam mult Busnea asupra fericirilor de care se poate bucura cineva în căsătorie. Coriolan călătorea cu gândul prin Italia. Soarele începea să ardă. Busnea se uită la ceas.

— Sunt de-abia zece... Hai să dejunezi la mine azi...

După o lună, pe subț aceeași tei, acum scuturați de floare, se plimbau într-o seară D-l și D-na Busnea și, la vreo zece pași în urma lor, Coriolan cu D-șoara Pompiliu, nepoțica Doamnei Busnea. Sub farmecul lunii, în răcoarea plăcută a nopții, crengile copacilor păreau că se apleacă să asculte și ele la șoapta celor doi logodnici. O, acum vorbea Coriolan. În el se deșteptase o viață nouă, - iubea...

— Când mă gândesc ce fericiți o să fim...

Și mâna lui puternică strângea nervos degetele ei subțiri. Matilda își apropia încetîșor capul de umărul lui. El îi spunea cât a fost de singur și de chinuit; simțea o voluptate, acum când era așa de fericit, să-și aducă aminte de copilăria lui și să-și exagereze suferințele din trecut, pentru ca să dea și mai multă tărie cuvintelor lui de iubire și de recunoștință... Din când în când ei își apropiau buzele, ca și când ar fi vrut să-și soarbă sufletul unul altuia: sărutări pasionate dădeau inimilor lor o senzație de lipsă de aer, o arsură năbușitoare, de-o dureroasă voluptate. Viața de care-i despărteau numai două

săptămâni, li se părea depărtată, ca într-o poveste. Sentimentele, gândurile, sunetul vorbelor lor li se păreau nereale. Și, ca și cum ar fi căutat să se smulgă din ceea ce îi se înfățișa ca un vis, începeau să se întrebe despre lucruri streine de impresiile momentului: câte ceasuri de lecție au pe săptămână - Matilda era profesoară la Azil - la câte ceasuri obișnuiesc să se scoale dimineța?... Coriolan îi vorbea de tabloul lui „Deșteptarea României”, un tablou alegoric, la care lucrează de doi ani, - mai avea puțin la el, și-l da gata. Era sigur că va uimi lumea cu opera lui, dar se jenă s-o spună. De câțva timp era preocupat de altele, nu se mai gândea la talentul lui cu încrederea și entuziasmul de altă dată.

Toate visurile lui de glorie erau acum pe planul al doilea.

*

* *

Trecuse luna de miere. Matilda visase s-o petreacă în străinătate, dar ea s-a sfiit să spună, și Coriolan n-a înțeles. Noi așteptăm ca acei pe care-i iubim să simtă gândurile noastre, să ne ghicească dorințele cele mai secrete, și de câte ori ne vedem amăgiți, suferim ca de-o ofensă adusă iubirii noastre.

— Ți-aduci aminte... acum două luni, când ne plimbam pe-aici...

Matilda se uită cu tristețe la crengile negre ale copacilor. Sub pașii lor foșnesc frunzele uscate. Ei simt că se gândesc la același lucru, de care nu trebuie să-și mai vorbească. Tabloul lui Coriolan, marele lui tablou expus la Ateneu, a făcut o impresie dezastroasă: gazetele spuneau că e o lucrare de nebun, lumea făcea glume pe socoteala brațelor și figurii „României”. Într-o zi pictorul avu parte să asiste la un început de conversație, în fața operei lui.

— Uite mă câta jamboane! Și ce aer de mitocancă

furioasă... Vezi nenorocitul, strică bunătate de pânză, îi ieşeau numai bine două cearşafuri de-aici... E un monstru.

A aşteptat să însereze, ca să nu mai vadă nimeni când şi-o ridica de-acolo opera, la care muncise cu atâta pasiune, pe care-şi întemeiase atâtea visuri, şi care, în schimb¹, îi aducea batjocura lumii. Matilda se vede că n-a înţeles câtă durere şi umilinţă era în inima lui Coriolan, şi cât bine i-ar fi prins lui în momentele acelea un cuvânt de mângâiere, de iubire...

— Vai, dragă, unde să-l mai punem...?

El o privi smerit, rugător, cu o căutătură de martir. Teama de ridicol îl sili să-şi păstreze aparenţele de linişte, - dar peste câteva minute simţi că-l înăbuşe covârşitoarea greutate ce-i sta pe suflet: femeia uriaşă, pe care cu atâta migală, o ridicase pe pânză, îl tortura, i se înfăţişă ca un monstru viu... Nici Cesar n-a fost străpuns de mai multe lovituri de cuţit, ca biata „România rediviva” a lui Coriolan. Matilda a plâns. La masă vroia să-l judece, - el a rugat-o frumos să nu-i mai vorbească de tabloul acela, că-i face rău. Trecuse o săptămână. Adesea ei rămâneau ceasuri întregi, fără să-şi spună vreun cuvânt.

*

* *

— Ce vreme posomorâtă, - nu ți-e rece?

— Ba da, să ne-ntoarcem.

Era ceasul dejunului. Le părea rău că e Duminecă, şi vor fi siliţi să stea toată ziua împreună.

La masă, Matilda găseşte că friptura e o „bătaie de joc”. Coriolan tace, şi mănâncă cu poftă.

— E curios, dragă, cum tu nu te îngrijeşti de nimica... ți-am spus că nu-i de nici o treabă bucătăreasa asta.

— S-o schimbăm. De ce te superi?

— Nu mă supăr, da-mi pare rău să te văd așa de...

nepăsător!

— Bine, poți să-mi spui lucrul acesta și fără să te îngălbenesci...

Matilda își făcu ochii mici, și-l privi cu dispreț. Coriolan își aduse aminte că observase de mai multe ori la ea obiceiul acesta de a-și lua aere aristocratice față de el, și în momentul acela simți o plăcere s-o umilească. Dar el era liniștit, și nici prin gând nu-i trecea că discuția ar putea degenera în ceartă.

— Vezi dragă, bucătăreșele bune au un cusur: cer leafă mare afurisitele, și noi, de!... suntem cam săraci.

— De ce nu ți-ai căutat o nevastă cu zestre?

— Pentru că eu sunt foarte mulțumit cu ce avem.

— Dac-ași fi știut una ca asta...

— Adică ce? Credeai c-o s-avem echipaje?

— Credeam, vezi bine, c-o să trăim mai ca lumea... (Matilda se opri aci să râsufle, căci glasul îi tremura de insulta pe care voia să i-o arunce)... nu știam c-ai să te faci de râs cu operele d-tale...

— Spui o obrăznicie, și te iert, pentru că văd că nu ești în toate mințile.

El simți că acestea au fost ultimele vorbe pe care le-a mai putut spune cu liniște. În ochii lui era expresia de sălbăticie a omului furios, gata să lovească.

— Îți mulțumesc... ești foarte generos.

Matilda avu un zâmbet hidos. Coriolan izbi cu pumnul în masă, strigă de mai multe ori: „Ce poștești?” și o privi ținând în ochi. Ea nu se sperie, și - ca și cum această întrebare răstită ar fi chemat un răspuns pe care și-l pregătise de mai înainte de ceasurile ei de nemulțumire și de decepție - îi răspunse hotărât, apăsând pe fiecare cuvânt:

— Poftesc să mă lași în pace... m-am săturat până-n gât... m-ai înțeles?... Asta poftesc.

— Foarte bine! Așa te voiu!... Rămâi, puică sănătoasă.

Și Coriolan îi făcu un salut ironic. Trimise să-i aducă o

birjă, își luă cufărul și ce mai avea și se mută la otel.

Când se văzu singur în odaie, stătu un moment ca să-și dea seama de ce se întâmplase; dar gândurile îi lunecau cu o repeziciune vertiginoasă; avea sentimentul unui om, care-a căzut de la o înălțime mare. Aspectul mobilelor, aerul din odaie, îi făcea rău. Ieși în stradă să respire. I se părea că oamenii se uită la el curios. Apucă pe ulițe mai retrase, și umblă mult, așa năuc, întrebându-se mereu: Ce are să se întâmple? Ce are să zică lumea, când va afla?...

Uneori simțea că i se face în minte o lumină extraordinară, și atunci parcă-și gândea de-odată toată viața, cu toate suferințele și fericirile trăite până-n momentul acela. Acum își aducea aminte cu un fel de rușine de munca lui entuziastă, de iluziile cu care se mprietenise așa de bine în ceasurile lui de singurătate. Ideea că e un om ridicul îl umplea de o amară, distrugătoare silă de propria lui ființă. Figura Matildei, din primele zile de iubire, blândă, delicată, drăgălașă, i se lămuri în închipuire; o căldură bine-făcătoare părea că izvorăște din ochii, din zâmbetul ei, și se revarsă peste viața lui ostenită. Acum pricepea el cât a iubit-o, cât o iubește încă, și simțea o plăcere crudă să se învinovățească numai pe el, - se găsea prost, netrebnic, nedemn de o ființă superioară, cum era Matilda. Viața fără ea, i se părea pustie, imposibilă, - se opri în loc și tresări, ca deșteptat dintr-un somn greu.

Era în fața casei lui. Bucătăreasa sta în poartă.

— Ce face cuconița?

— Nu-i acasă... a plecat de-atunci... - și văd că nu mai vine. Nu poftiți s-așteptați?

Coriolan trecu înainte uluit. La colțul străzii întoarse capul, se uită în urmă, și oftă... „Desigur ea e fericită c-a scăpat de mine.”

A înserat. Afară e lapoviță. Matilda se primbla prin odaie nerăbdătoare. Din când în când stă, și ascultă îngrijată, dă perdeaua la o parte și se uită pe fereastră. Niciodată nu s-a crezut capabilă de atâta răutate. Beat a fost? Nebun a fost? Cum a fost în momentele acelea?...

La o jumătate de ceas după ce a plecat Coriolan, și-a venit în fire. A plâns și s-a căit amar de ce-a făcut. A trimis să-i aducă o trăsură, s-a umblat din otel în otel, să-l afle, să-i cadă-n genunchi, să-l implore s-o ierte... îl adoră. A găsit otelul, dar Coriolan ieșise, - i-a lăsat un bilet prin care-l ruga să-i fie milă de ea și s-o ierte... Și acum îl așteptă. Ce noapte înspăimântătoare! O viață întreagă de torturi a trăit în noaptea aceea, fără clipă de odihnă. Cum s-a luminat de ziuă a sculat pe bucătăreasă s-a trimes-o să-i aduc-o birjă.

La otel i s-a spus că „Domnul” nu s-a mai întors.

În aceeași zi Coriolan a fost găsit spânzurat de un tei la Șosea.

O AMINTIRE

Venea de la țară, din fundul unei plăși¹ de pe valea Bistriței, cu caietelul lui de versuri și cu provizia lui de visuri; venea, bietul băiat, să-și caute și el norocul și partea lui de glorie, aici, în babilonia asta a noastră, unde se bat puterile și se vântură destinele, aici în capitală, unde se fierbe piatra cea scumpă. Avea douăzeci de ani. Dulcii, fermecătorii douăzeci de ani!

Era slăbuț, și subțirel îmbrăcat pentru frigul de afară. Îngână un nume și, c-un gest sficios de copil vinovat, îmi întinse caietul. Îl rugai să stea. Eu însu-mi eram mișcat... Cine știe? Poate că acesta-i poetul pe care-l așteptăm cu toții de-atâta timp, cu-atâta dor, - poetul care să deștepte în noi o lume nouă de gânduri și de simțiri, poetul care să încălzească inimile noastre reci cu farmecul cântecului lui, și să ne facă mai buni, mai entuziaști, mai oameni. Cine știe?

Citii în gând câteva pagini de la început. Îi simțeam privirile pe figura mea... O, dragul meu, raza de lumină, pe care-o cauți cu atâta neliniste, de aici trebuie să plece, din caietul tău, - și dacă tu nu vei fi apucat a i-o da, degeaba aștepti s-o vezi pe figura mea!

Și raza nu se arăta.

— Dacă-mi dați voie...

Și, luând caietul, răsfoi nervos până-și găsi bucata în care credea el că și-a dat măsura talentului.

¹ Plasă - Subdiviziune a unui județ în vechea împărțire administrativă a României.

— Asta... socot că-i ceva mai bunișoară.

O citii. Aceleași versuri copilărești, aceeași tăcăneală de silabe, de sub care nu tresărea nimic. Dar cum să i-o spun? Cum să-l fac să înțeleagă că drumul, pe care-a plecat cu atâta zor, cu atâta drag, nu-i drumul lui?

Și apoi, îmi va ierta el vreodată lovitura pe care sunt silit să i-o dau? Toate le îngăduie cineva la urma urmei. Te iartă să-l necinstești, să-l înșeli, să-l ataci mișelește în stradă... dar să-i spui, când face versuri, că n-are talent, asta e cea m-ai adâncă și mai dureroasă ofensă - singura pe care nu-ți va putea-o ierta niciodată, niciodată! Și cu toate astea trebuia să-i spun adevărul, neașteptatul, cumplitul adevăr... Mi se rupea inima de milă, când mă gândeam din ce înălțime am să-l cobor, din ce visuri am să-l deștept. Dar n-aveam ce face!

Începui să-l descos. Și-mi spuse tot, ca unui duhovnic. Era băiat de țăran. Părinții lui trăiau. Avea încă trei frați mai mari și o soră măritată - plugari toți. El era cel mai mic. Făcuse patru clase gimnaziale. De doi ani era scriitor la subprefectură. Din leafă își cumpăra cărți, cărți românești; altă limbă nu cunoștea. Citea, și făcea versuri. Asta era toată fericirea lui. I-a spus unul și altul că-i păcat să se lese-așa, că el are talent, și-i bine să meargă mai departe. Și s-a gândit și el că... îi bine să meargă mai departe. Și s-a pus pe economie, s-a strâns câteva parale, și, sfătuit de-un prieten bun, și-a dat demisia, și-a venit la București...

— Și aici... ce să faci?

Mă privi lung, speriat, - înțelesei că l-am luat prea repede.

— Adică, te-ntreb, cu ce-ai să trăiești aici?

— Poi, cu poeziile nu se poate?...

La rândul meu, îl privii lung.

— D-ta ai citit pe Eminescu...

— De câte ori!... îl știu pe dinafară.

— Crezi c-ai s-ajungi să faci versuri așa de frumoase?

— O, nu, asta n-am gândit-o niciodată, dar...

— Dă-mi voie. Eu admit c-ai avea un talent tot așa de puternic și de mare, cum l-a avut Eminescu. Știi d-ta cum a trăit Eminescu?

— Cum?

— Foarte rău, - una din cele mai dureroase și mai nenorocite vieți a avut sărmanul Eminescu. Și știi cum s-a sfârșit... sărac și bolnav, într-o casă de nebuni. Crezi că-i asta o soartă de invidiat!

— Atunci... ce să fac?

— Ce să faci?... Să te-ntorci frumusețel în satul dumatăle. Să-mbraci sumanul părinților și fraților d-tale. Să muncești ogorul alături cu ei. Să trăiești viața lor simplă, curată și liniștită. Ai să fii cel mai deștept și mai simțitor între ei. Or să treacă pe dinaintea d-tale întâmplări, nevoi, patimi și nebunii omenești. D-ta ai să le observi și ai să le cugeți pe toate. Ai să vezi pe țăran la bucurie și la durere, la răbdare și la revoltă, la câmp, la cârciumă, la biserică și acasă la el... Ai s-auzi cântece, tâlcuri, vorbe de spirit și gândiri profunde, cum n-ai găsit și nu vei găsi prin cărți. Și pe toate ai să le strângi, și ai să le fierbi în inima d-tale de poet, - și când vei simți că te ard și nu le mai poți ținea, atunci, vrând nevrând, ai să le scrii. Și, cine știe? Poate că din acest material pe care d-ta ai să-l culegi firmitură cu firmitură, va ieși o poezie pe care noi, orășenii, n-o putem face, pentru că n-am trăit-o. Aici, în București?... Dar cel din urmă vânzător de gazete, cel din urmă derbedeu de pe uliță, e mai deștept și - pentru ori ce fel de luptă - mai bine armat decât d-ta. Ascultă ce-ți spun - și n-ai să te căiești... Să vezi că mama Dumitale are să te-nțeleagă, și are să fie mândră și fericită când îi vei spune de ce te-ai întors, și ce ai de gând să faci...

Ce palid era bietul băiat, când s-a sculat de pe scaun, și ce mâhnit a plecat de la mine!

Vor fi avut vreun răsunet vorbele mele? Se va fi întors el între ai lui, cumiñit și hotărât să lucreze? Se pregătește oare să vie odată din satul lui cu acea poezie nouă, după care mi se părea că-i scapără ochii, blânzii și visătorii lui ochi, când îi vorbeam de ea!

Ori poate, sărmană barcă, fără lopeți, fără cârmă, s-a scufundat de-atunci în zbuciumatul ocean al Capitalei, care momește și ucide atâtea vieți ameteite de visuri, atâtea forțe rătăcite!

„TRISTEI NECUNOSCUTE”

Și cu toate astea nu-mi ești necunoscută.

Scrisoarea d-tale, mai ales „foițele”, căroră așa de sincer și de frumos te-ai spovedit, îmi spun destul, ca să știu cui răspund.

A, „Dinu...” Dinu nu te-a cunoscut, nu te-a priceput deloc; și eu sunt sigur că-n sufletul d-tale ai fi găsit destulă mândrie ca să-l ștergi de-acolo, ca pe un cuvânt greșit, și să treci nepăsătoare înainte, - dar la vârsta-n care te afli, inima are nevoie de tulburări, își prepară amăgiri și-și plăzmuiește singură dureri, nerăbdătoare cum e de a îmbrăca mai curând viața largă și serioasă a celor care sufăr, și de a o simți bine în toate secretele, în toată bogăția ei de forme. Așa-i, ciudată, firea asta omenească. Ce mult am vrea să fim mari, când suntem copii; și când ne facem mari, ce rău ne pare că nu mai suntem copii! Găseai că prea zăbovește ursita, și atunci te-ai grăbit să-ți pregătești d-ta prima decepție, și ai izbutit, ai izbutit să te-ncredințezi, că într-adevăr amorul

e un lung
Prilej pentru durere,
Căci mii de lacrimi nu-i ajung
Și tot mai multe cere.

Dar ce plăcut miros de flori, de iarbă de curând cosită, îmi aduc „impresiile” d-tale așa de bine prinse, așa de frumos spuse! Da, le-am citit, le-am citit pe toate, nu „în

răstimpuri”, ci dintr-odată, pe nerăsuflăte, așa cum bei, când ți-e sete tare, un pahar cu apă rece.

Și, Doamne, cum te văd printre rânduri! Un cap simpatic de copil visător, și caprițios nevoie mare, și niciodată de acord cu lumea cealaltă. Aș paria că cei de-acasă te cred cam nebună. În orice caz bucurie mare de d-ta n-au. Și ți-e urât de moarte, și-ți vine să plângi, și te crezi neînțeleasă, nu-i așa? Poate că ești chiar. De-aci - acea tânguioasă întindere de brațe după o umbră, după *altă-ceva* în sfârșit. De-aci, poate, paginile acestea așa de muzicale și de pasionate, pe care - vorba între noi fie - „Dinu” nu le merită, și nu va fi nici odată în stare să le priceapă. Pentru că „Dinu”, pe cât văd eu, trăiește pe pământ, - și visurile d-tale din alte planete îi tulbură socotelile lui de băiat practic. D-ta cauți *poezie* în dragoste. El, probabil, o fi căutând ceva zestre, în orice caz o bună menajeră, care să-i cârpească ciorapii, să-i coasă nasturii de la palton și căptușeala de la pălărie - lucruri puțin mai importante în viață, decât „brâul de dor” și *salba* d-tale „de lacrimi”, care nu-i îngăduie nici măcar perspectiva de a o putea pune amanet la o vreme de ananghie.

Nu te supăra de proza mea brutală și negustorească. D-ta culegi surcele, pe unde am tăiat eu lemne. *De-aici în colo* ai de furcă... și prea scrii frumos, ca să știi și să torci bine. Te citesc, te admir, și clatin gânditor din cap, ca un zodiaș, care vede-un semn rău... Prea multă delicateță de simțire, prea multă poezie. Știi d-ta poezia asta ce greutatea îți atârână de mâini și de picioare în alergarea vieții? Ceea ce mă face să te compătimesc - îmi dai voie să ți-o spun - nu e durerea de care te vaieti acum, ci talentul cu care știi s-o exprimi așa de frumos, așa de gingaș, că... parcă, pe de altă parte, mă bucur de suferința d-tale.

Decepția de care-mi scrii e floare la ureche. Eu mă gândesc la cele pe care nici nu le bănuiești încă. De acelea mi-e frică pentru soarta d-tale, și mai ales a talentului d-

tale, pe care nu știu cu ce cuvinte să-l întăresc și să-l înarmez mai bine pentru lunga și titanica luptă în care se aruncă. „Dinu?” A, „Dinu” nu-i decât o palidă mostră din lumea în care intri. Ai să-l întâlnești mereu de-aci înainte, sub forme mai complexe și mai rafinate. Ai s-auzi din gura lui aceleași vorbe de iubire, spuse cu mai multă căldură și putere de seducere, și, din nou încrezătoare, ai să-ți culci iarăși capul pe umărul lui, pe același umăr, pe care de-abia se vor fi zbicit lacrimile d-tale de ieri. De câte ori n-ai să tresari, crezând că în sfârșit ai descoperit pe „adevăratul Dinu!” Și dacă aceasta poate să te mângâie, te pot încredința că nu ești cea dintâi păcălită. Mii și mii de fete, de mii de ani îl visează și-l tot caută pe pământ, pe când el, se vede, nu-i decât în povești. Adorând pururea pe Hyperion, strângeți în brațe tot pe șugubățul de Cătălin. - Noroc că viața durează mai mult decât amărăciunea unei decepții, și dincolo de cele mai crude și mai întunecate dureri, ea tot știe să ne mai arate câte-un punct luminos - farmec care ne momește, prilej de-o nouă amăgire poate! Și așa se vântură și se prefac toate. Speranțele de ieri - decepțiile de azi - amintirile de mâine. Și dacă din cât te-ai zbuclumit te poți alege, la urma urmei, cu câteva pagini bine scrise, asta încai știi că rămâne, e o parte curată, lămurită din sufletul și din viața ta, care n-are să se mai tulbure, nici n-are să se mai schimbe în veci de veci.

Și acum pe scurt, câteva sfaturi amicale: Schimbă-ți pseudonimul, cultivă-ți talentul, îmbrățișează viața c-o privire mai largă, pe o suprafață mai întinsă, pe care mica ființă a lui „Dinu” să se piardă. Și scrie, scrie înainte.

LA BĂTRÂNEȚE

De câteva zile coana Profira nu mai vede de loc. Două fete a avut și doi băieți. I-a ridicat și i-a căpătuit pe toți, și a crescut și pe copiii lor, și pe copiii copiilor lor. La patruzeci de ani a rămas văduvă; averea era încurcată, dar ea a fost femeie vrednică s-a luptat ca un bărbat, și a strâns, și le-a dat la toți. Și toți s-au risipit în lume, unii își caută moșiile, alții s-au statornicit pe la orașe, numai ea a rămas de strajă în vechiul castel strămoșesc de la Tatomirești. Unde-i zgomotul de altă dată, larma copiilor, care ridicau casa-n sus cu nebuniile lor? Ce tăcere e acum!

— Casandro!... Aprinde luminările.

— Da-i ziuă, nici n-a tocat. - Doamne zău, coană Profiră... De ce nu vrei *mata* să mergem la târg, să te-arăți la un doftor!...

— Hei, dragă Casandro! bătrânețea nu are leac. Sunt optzeci de ani aceia!...

Casandra iese oftând. Coana Profira începe iar să se plimbe în vastul salon. Din când în când se oprește, ascultă muțenia casei, și mereu s-apleacă și pipăie cu mâinile ei slabe, îmbrăcămintea roasă a mobilelor, de care s-au frecat patru generații. Când ostenește, își ia mățaniile, se lasă moale într-un fotoliu, și în țacănitul boabelor de chihlimbar i se pare că aude cum picură, aceleași și iar aceleași, propriile ei aduceri aminte.

E noapte, și plouă, plouă întruna, de două zile. Vântul urlă pe la ferestre; tunetele zguduie pământul. Lumânările s-au trecut; un căpețel de feștilă mai sfârâie pe buza

sfeșnicului. Bătrâna castelană se plimbă-n întuneric. De câțva timp nu mai are odihnă. Înaltă și palidă, în lumina fulgerelor, ea pare o fantomă. Dar ce zgomot e la poartă? Se oprește, și ascultă: în huietul vijeliei aude-n adevăr un glas. Încet, ea bâjbâie ușa, care dă-n odaia de-alături.

— Casandro! scoală că strigă cineva la poartă... și Pârvu doarme ca un butuc... A, mi se pare c-a deschis... ia taci... Da, e la scară; aprinde și du-te de vezi cine-i...

Era Gavrilă, unul din nepoții ei, cel mai iubit, cel mai stricat din neam: un tânăr brun, slăbuț, cu ochii mari, bulbucați, stinși de insomniile cafelei - cartofoi pasionat: în momentele de neagră disperare venea la „bunicuța” lui, care veșnic se plângea că n-are, și veșnic scotea de la besectea¹ și-i da „paraua de comandă” cum zicea ea, puindu-i în mână fișicul de galbeni... „dar să știi că nu mai am”, și Gavrilă îl pipăia în buzunar și-i prubuluia² valoarea, după lungime și greutate.

— De unde vii pe vremea asta? Ești ud tot...

Și Coana Profira îl sărută duios și-și purtă degetele ei tremurătoare pe figura nefericitului tânăr, care începu să plângă când o văzu că-i oarbă...

— Vai cum ai slăbit, Gavrilaş dragă! Ce băiat năcăjit și fără noroc...

*

* *

— Dar n-am, nu înțelegi că n-am?... Cincizeci, îți dau, -

¹ s. f. (Înv.) Cutioară (de lemn) frumos ornamentată, în care se păstrau bijuterii, obiecte de cusut, tutun etc.

² Probăluî, probăluiesc, vb. IV. Tranz. (înv. și reg.) 1. A încerca, a căuta să facă, să realizeze ceva; a face tentative. 2. A supune ceva sau pe cineva la o probă, la o încercare pentru a vedea dacă este corespunzător anumitor cerințe, unui anumit scop etc.; a încerca, a verifica, a experimenta, a proba (1). 3. A dovedi, a adevăra, a confirma, a proba (2). 4. A chibzui, a socoti; a presupune.

zău n-am mai mult. Și când mai vii îți mai dau... știi tu bine că bunică-ta tot pentru tine strânge...

Bătrâna stă în picioare lângă nepotu-său, care-și ține coatele pe masă, capul în mâini, și suspină, și nu știe ce să mai zică. Ea are în mâna stângă un smoc de chei înșirate pe-o verigă de argint, cu dreapta-l netezește blând pe creștet. „O, ce băiat năcăjit și fără de noroc!” Și glasul i se stinge într-un plâns uscat, i se rupe inima de milă. Vântul vâjje în streșini, și abătea ploaia, valuri-valuri, izbind-o de ferești.

— Auzi, ce vreme-i afară? Cum ai să te duci?

— Măcar o sută dă-mi bunico, n-am să te mai supăr... mă duc în toată lumea...

Bătrâna clătină trist din cap: ochii ei morți, fără căutătură, îi dădeau o înfățișare stranie, fantastică.

— Nu pot, crede-mă că n-am de cât cincizeci...

Și mâna care ținea cheile începu să-i tremure tare.

— De ce nu mă lași să văd?

— Nu, Gavrilaş dragă... lasă mamă, că eu tot pentru tine strâng... hai de treci dincolo puțin... să caut...

Îl împingea spre ușă. El se prefăcu că iese; deschise ușa mare, o închise iar și-n vârful picioarelor se dete la o parte, țiindu-și respirarea. Bătrâna bâjbâi patul din fund, își duse mâinile încet spre căpătâi, se aplecă jos și trase binișor de sub pat o besectea veche de mahon. Învârti cheia de două ori, și sprijini capacul de piciorul patului. Ea n-avea decât fișicuri de-o sută, în unele galbeni, în altele lire turcești... rupse unul și începu să numere.... de-o dată simți pe cineva aproape, după mișcarea aerului; cu iuțeala spaimei oarba își făcu mâna roată și dete de mâna lui Gavrilă... Gura i se căscă mare, dar nu putu scoate decât un horcăit lung, sinistru... și se lăsă încet pe spate, în somnul de veci.

O DATORIE

Era tot acolo, pe terasa Quarnero, în fotoliul ei pe roate. În dreptul ei dafinii înfloriți își dădeau ramurile la o parte deschizându-i ca o fereastră spre mare; soarele-și strecura razele printre copaci; boabe mari de lumină jucau pe pălăria ei de paie cu borduri largi, care-i umbreau fața până la bărbie. Era liniște. Jos între stânci, se auzea plescăitul apei ușor, somnoros, în răstimpuri regulate, ca o răsuflare. Când mă văzu, figura-i palidă se rumeni puțin. Îmi întinse mâna, o mână mică și rece, așa de slabă că mi-a fost milă s-o strâng.

— Nu te superi că te-am chemat... Șezi, te rog... înadins mi-am ales locul ăsta. Îmi tot închipuiam că poate se va opri cineva să se odihnească pe banca asta... Apropo, spune-mi d-ta, da să-mi spui drept: Sunt eu așa de... hidoasă, încât să inspir groază la oameni?

— Ce întrebare! D-ta... știi bine că ești frumoasă...

— O, asta am știut-o, am fost... nu amesteca morții cu vii... eu îți cer să-mi spui cum sunt, cum mă găsești *acum*...

— Slabă, firește...

— De speriat... Nu-i așa?

Ochii ei mari și frumoși mă fixau c-o privire de copil necăjit.

— Nu-i așa, îi răspunsei zâmbind.

— Dar atunci, pentru ce fuge toată lumea de mine?... Pentru ce nimeni nu trece pe-aci, nimeni nu vine să stea pe banca asta?... Pentru ce și D-ta te-ai întors și ai apucat pe altă alee când ai dat cu ochii de mine? Pentru ce adineaori,

când ți-am întins mâna, parcă ți-era frică s-o strângi? Crezi că eu n-am băgat de seamă?... Dacă până și mama, mama mea fuge de mine. Ce ai zice când ți-aș spune că n-am văzut-o de trei săptămâni?

— Dar unde-i mama D-tale? Nu-i aci?

— Ași, se plimbă, pe la Paris, pe la Nisa, ce-i pasă? M-a lăsat în grija nenorocitei ăstia, care nu se pricepe la nimic... o biată nemțoaică mototoală și mâncăcioasă, și s-auzi cum sforăie noaptea... Nu știu de unde-o fi colăcit-o mama. Am avut una foarte bună, o luasem din țară cu noi, dar s-a îmbolnăvit, și a trebuit s-o trimetem, că-i eră frică să nu moară pe-aici.... Dar eu te țin, te plictisesc cu prostiile mele. D-ta poate vrei să te duci, să te plimbi. Du-te...

— Nu, Domnișoară, dimpotrivă - mă interesează tot ce-mi spui. Și te rog să crezi că te-ascult, nu ca un spion de suflete omenști, cum îmi spuneai odată, ci ca un bun și adevărat prieten. Scrisoarea d-tale cel puțin așa mi-a plăcut să înțeleg - îmi dă dreptul de a mă număra printre prietenii D-tale.

— Prietenii mei!... N-am avut. Am fost prea vanitoasă și prea egoistă. A, dacă ne-am mai putea întoarce pe unde-am trecut odată!... Mult am trăit, și mult am gândit de când sunt bolnavă. Știi că sunt luni, luni întregi de când n-am mai vorbit cu nimeni? Mi-era așa silă de oameni, de zgomot. Am stat trei luni la Sorento. Toată ziua mă uitam pe mare, și când s-apropia cineva de mine, închideam ochii și mă făceam că dorm. De atunci a rămas mama cu credința că m-am tâmpit, că nu mai simt, nu mai cunosc nimic, - a spus-o doctorului, de față cu toți. Și eu am lăsat-o să creadă. Mă simțeam așa de bine singură. Stăteam ceasuri întregi cu ochii închiși, și mă gândeam. Mă gândeam la lumea care se mișca în jurul meu, la copiii care alergau pe terasă, la cântecele vesele și hohotele de râs ce se ridicau de prin boschete, la copacii care înfloreau, la

toată bogăția aceea de viață, de sănătate și de iubire, în mijlocul căreia eu mă vedeam murind. Și nu știu cum, parcă îmbătrâneam gândind. Așa mi se lămureau toate în minte și le judecam rece și c-un fel de îndurare de mamă bună, că nimic nu mă mai tulbura. Ajunsesem să-mi explic cele mai mari absurdități și să mi se pară lucruri foarte firești. Mă uitam la mama cum își făcea sprâncenele, ochii, buzele, creștii de pe frunte, cum întinerea sub ochii mei, o ascultam în ce mod provocant se tânguia doctorului de viața ei necăjită, lipsită de orice plăceri, îi ghiceam intențiile în fiecare gest, în fiecare privire, îi pipăiam sufletul în fiecare cuvânt... Și aveam momente când, nu știu prin ce joc bizar al minții îmi închipuiam că eu sunt mama ei, bătrână, și ea e fata mea care iubește, și vrea să-și bea, cu toată setea și lăcomia tinereții, partea ei de fericire pe lumeaastă. Deunăzi ne întorceam de la Napoli la Veneția. Peste noapte, în tren, mi-a venit rău. Mă înecam, nu mai puteam respiră. Servitoarea a crezut că mor, și a chemat pe mama, care dormea în cabina dealături. Atunci am înțeles cât de greu și chinuitor trebuie să fie să călătorești c-un om bolnav. Și nu-ți faci idee ce milă mi-a fost de mama când am auzit-o zicând: of, Doamne, de s-ar sfârși odată! Să fii bolnav, așa cum sunt eu, de-o boală care nu iartă, dar care-ți lasă toată judecata limpede, să vezi bine că n-ai alt rost pe lume decât să simți cum în jurul tău se pune ca o atmosferă de durere, pe care o porți pretutindeni cu tine și în care nimeni nu poate intra fără să-și piardă ceva din liniștea, din veselia, din sănătatea lui sufletească; să-ți dai în fiecare moment seamă de... repulsiunea pe care o inspiri, s-o vezi, oricât ar vrea s-o ascundă, s-o simți în glasul care te întreabă, pe figura care-ți zâmbește, în mâna care-ți potrivește perna la spate, în mișcarea cu care-ți întinde-o floare s-o miroși, și să înțelegi și tu în cele din urmă că singurul bine pe care ai mai putea face acestei lumi, ar fi să mori, - iată, nu-i așa?

destule cuvinte pentru care viața, porția ta de viață să nu ți se mai înfățișeze ca o favoare, ci ca o corvadă, ca o belea, de care să nu știi cum să te desfaci mai iute.

În noaptea aceea, m-am gândit pentru prima oară la sinucidere. Dar eram așa de ostenită, că nici cu închipuirea nu puteam prinde o hotărâre. M-am deșteptat dimineata, amorțită. Eram singură, și fereastra deschisă. Bătea soarele... soarele Italiei!... Mi-am întins fața și mâinile reci la razele lui, ca la o mângâiere. Mi se părea că e un mag, un doctor bătrân, de prin basme care s-apleacă să-mi vadă boala, să mă atingă și să mă vindece. Și una din razele soarelui s-apropia de urechea mea și-mi șoptea: Vezi înadins ți-au lăsat fereastra deschisă și au plecat, crezând că pe acolo are să vie moartea, și am venit noi în locul morții, am venit să-ți redăm sănătatea și frumusețea, noi care facem să răsară viața și veselia pe unde trecem, noi care umplem lumea de iubire, de flori și de lumină. O suflare nouă mă înviora, o căldură întăritoare îmi intră în sânge; simțeam, simțeam bine că se petrece o minune, ceva misterios și supraomenesc, care nu se poate spune, de care poate fac rău că-ți vorbesc d-tale, care, firește, n-ai cum să pricepi și să crezi ce-ți spun eu; astfel de lucruri cad în domeniul unui alt simț, pe care nu-l dă decât atingerea cu moartea...

La Veneția am ajuns bine. Am stat acolo nouă zile. M-am primblat, pe propriile mele picioare, prin piața San Marco, și porumbeii au ciugulit din palma mea grăunțe. Mă simțeam așa de bine. Eram sigură că mă îndrept. Când am întins întâi mâna cu grăunțe, pariasem în gând: de-o fi roș porumbelul care-o lua primul grăunțe, mă fac bine - și roș a fost. N-am spus asta la nimeni. Îmi venea să țin de bucurie...

Tăcu, și dusă pe gânduri, își privi mâinile ca de ceară. Apoi deodată își ridică ochii spre mine și mă întrebă:

— Ai fost la Monaco?

— Nu.

— Hm..., vezi, eu joc la ruletă, joc mereu, joc cu pasiune, în tren, în pat, aici, ziua, noaptea, într-una joc. La Sorento nici n-am pierdut, nici n-am câștigat; la Veneția am avut o șansă... nebună; de când am venit la Abazzia pierd, pierd mereu.

Afurisită ruletă. La urma urmei nici nu poți decât să pierzi... când moartea-i bancherul, tu pontatorul și doctorii crupierii. - Adio. Mă ierți că te-am chemat, ca să-ți umplu sufletul cu lucruri așa de triste.

Și acum, un mic comision. Aici ai epitaful meu, făcut de mine. Când vei auzi c-am murit, deschide plicul și publică epitaful, și câteva rânduri... despre mine.

Îmi promiți?

— Dacă nu mor eu înainte, da.

— Îți mulțumesc. Acum lasă-mă te rog, vreau să dorm puțin. Nu uita ce mi-ai promis - adio.

I-am strâns mâna, întorcându-mi fața, - ochii mi-erău plini de lacrimi.

În ziua aceea am plecat. E un an de atunci.

N-am mai văzut-o, nici n-am mai auzit nimic de ea în vremea asta. Săptămâna trecută am aflat c-a murit la Miramare¹. Mi-aduc aminte, nu-s decât trei ani de când o admiram la un bal, aici în capitală, - și acum... îi transcriu epitaful:

La pragul liniștii de veci
Lăsat-am visuri și dureri,
Și-n straja zidurilor reci
Cresc flori din jalea mea de eri...

La ce v-aș mai aduce-aminte

¹ Castelul Miramare (în italiană: Castello di Miramare) este așezat pe un promontoriu stâncos din golful Grignano la Marea Adriatică, în Italia, la cca. 5 km nord-vest de orașul portuar italian Triest.

C-aşa de tânără m-am stâns?
Viaţa mea e-n trei cuvinte:
Am fost, am suferit, ş-am plâns.

ÎN AJUNUL CRĂCIUNULUI

Pentru a treia oară întâlnesc azi pe bătrâna asta cu doi copilași de mână.

Ce slabă-i, săracă, și de abia merge. E îmbrăcată într-o cațaveică din petice toată, pe cap - o broboadă de lână gălbuie, și-n picioare târâie rămășițele unor foști șoșoni. Copiii, gătiți în vechituri de căpătat, palizi la față, să uită cu ochi mari, speriați, pe la vitrinele pline de jucării.

O, ce milă mi-e de copii săraci, care n-au jucării de Crăciun, și căroră „anul nou” nu le-aduce nici o bucurie. Și totuși nu-i aceasta cea mai tristă pagină din viața lor! Cum aș vrea să știu ce gândesc ei acum!... Probabil, ce gândeam și eu la vârsta lor. Îmi văd așa de bine copilăria mea în privirea lor extaziată, în dorințele și privațiunile lor, în paloarea feței și în sărăcia îmbrăcăminteii lor. Și merg după ei; lângă ei, viața mea se amestecă-n clipa asta cu a lor, bătrâna mi-e și mie bunică. E o zi de moină, parcă-i primăvară. Strada-i ticsită de lume. Trăsurile, pe două șiruri se mișcă încet, ca după mort. Prin prăvălii e o îmbulzeală și o zarvă amețitoare. Se miră bătrâna de-atâta sodom¹... Ne-am oprit în fața unei vitrine mari.

— I, ce frumos e bunicuță... Eu aș vrea să am arapu ăla călare pe țăp... Da tu Lizico, tu ce-ai vrea?

— Eu?... Stai să-ți spun...

Și Lizica se uită amețită; parcă i-ar fi frică să ia așa iute o hotărâre. Sunt atâtea lucruri frumoase, și toate-i plac,

¹ s. n. - 1. Nenorocire, prăpăd, pustiire. - 2. Calamitate, catastrofă. - 3. Cantitate mare, sodom.

toate fac să-i bată inimioara, de surpriză, de dorinți care nu se pot realiza.

— Eu vreau păpușa aia mare cu pălăria roșie.

Și Lizica o arată cu degetul. Un popor de păpuși, cu brațele întinse, cu obrații umflați și rumeni, par a privi mirate la noi, cu ochii lor de mărgele. În mijlocul lor, e una mai mare; și stă în picioare, și are ciorapi, și pantofi de lac, și e gătită în rochie de mătase... Pe asta o vrea Lizica.

— Auzi bunicuță, Ionel zice că păpușa asta mare vorbește... Nu-i așa că păpușile nu vorbesc?

— Haideti copii, nu vă mai uitați, că astea nu-s pentru noi...

— Da pentru cine-s, bunicuță?

— Ia... pentru cei bogați!

— Da noi nu suntem... bogați!

Și se duc. Lizica mai întoarce capul, ca să-și ia adio de la păpușa ei. Iar eu mă uit pe urma lor, gânditor...

Într-un fund de mahala văd o cocioabă veche, pleoștită, îngropată în pământ până în ferestă; geamurile sunt murdare, sparte și cârpite cu hârtie; înăuntru e o lumină vânată, fumurie; pe pereții umezi sunt cârae de ploaie. O rogojină ruptă acopere singurul pat și singura mobilă a acestei vizuini, - la căpătâi, lângă soba care-i mai totdeauna rece, sunt aruncate vraște țoale vechi, care miroase a bolnav.

Acolo văd intrând pe „bunicuța” c-o pâine la subțioară, și cu cei doi copilași, care nu știu și nu pot încă pricepe cum se face asta, că nu sunt și ei „bogați”. Și n-au de nicăieri nici un ajutor, și nu-i o mână de bărbat s-aducă o doniță de apă în casă...

Și mâine e Crăciunul!

„J A N”

E soarele amiazi. Suntem pe vârful Monteorului. Pe iarba subțire, culcată de vânturi, ne desmormim picioarele după cinci ceasuri de călărie, și, până să se desfacă merindele, privirile noastre uimite, însetate de spațiu, zboară, peste munții a trei județe, în rariștea deschisă din toate părțile. Spre miază-zi, dincolo de valea Zăbalii, cad pete de soare pe munții Vrancei; spre miază-noapte Zboina frumoasă își înalță codrii întunecați; spre apus, Penteleul își desfășoară bogatele-i pășuni; numai la răsărit s-astâmpără clocotul pământului, și înălțimile se pleacă, dând goană vederii pe valea netedă, fumurie a Siretului.

Ne-așezăm la masă. Neprețuitul Jan - purtătorul de țigări al d-lui Ghircu, cum își zice el - în picioare, c-un zdravăn stacan de țuică în mână, ne hiritisește: „Ei, să trăiți, cinstiți boieri, să vă văd spânzurați... de lanțul fericirii, și umflați... de poli imperiali!” Ion Crăcan e scurt și uscat - tipul țăranului român, hârșit de muncă și de nevoi. Vioi îndemânatic la toate și deștept, el e „omul de casă” cel mai iubit al d-lui Ghircu și de pe valea Jitiei nu se pornește escursiune, sau vânătoare, fără Jan. Ca să nu ne strice hatârul, dă de dușcă și al treilea stacan de țuică, își șterge mustața cu mâneca, și-mpingându-și căciula pe ceafă, se uită la noi șiret și clatină din cap mijind a râs: „Adică, zău, să mă potrivesc eu d-voastră, ar ajunge picioarele să-și bată joc de mine. Noroc că-i acru tare, și sughe pădurea, că din trei țuici de-abia te-alegi cu una, - două parcă ți le suflă de la gură...”

Ochii i se fac mici, mici, și strălucesc ca două mărgele negre. Dragostea cu care-l ascultăm îi dă vânt și spor la vorbă. Nici o dată n-am văzut un țăran mai deschis la minte. În capul lui incult ciocnirile cu lumea, încercările vieții, au lăsat o comoară de observații, din care el încetul cu încetul, și-a făurit o filosofie a lui, un sistem de gândire propriu, la lumina căruia a căutat, în neștiință de carte, să-și descâlcească singur feluritele jocuri și taine ale vieții.

*
* *

— „Hm... să mănânc eu puiu... azi, Vinerea?... Ei da-s la drum, și baba călătoare n-are sărbătoare. Îmi spăl bine gura cu vin, și nu mai e nici un păcat. Numai de nu m-ar afla nevasta, că zice că-i moare vaca. Auzi prostie. Să moară vita, pentru c-am mâncat eu un picior de puiu. Ai dracului popi, vezi ce le-a dat în gând! Noi să postim și găinile să le lăsăm lor să le blagoslovească...

Când eram frate la Găvan - că eu de frica sortilor mă dusesem la călugărie - găsesc într-o dimineață pe părintele Ioil jupuind un berbec în dosul stăreției; îl furase de cu noapte și se zorea prea Sfântul să-i facă de petrecanie - zic: nu-i păcat, părinte, - că-i săptămâna Patimilor? - Ași, zice el, ce iese din gură supără pe Domnul, nu ce intră.

Da câte ticăloșii am văzut eu acolo, vă spui drept m-am speriat. Între tâlhari de codru să fi fost, și nu vedeam nici n-auzeam atâtea... De la o vreme mi-am zis: mai bine la melitărie, ce-o fi o fi. Și-ntr-o zi, când erau toți la mâncare, eu m-am suit pe gard și m-am lăsat binișor cu capul pe lângă par, de mi-a rămas comanacul, ca o oală, în vârful parului, - zic: nici te-am pus, nici te scot, - aici să stai, s-aștepți pân-oi veni eu să te iau; și dus am fost. La cazarmă, m-am dat eu iute la brazdă. Ascultam, mă purtam, curat: cizmulițele mele - îmi suceam mustața-n ele. Numai cu

abițidaru ala - cine dracu l-a mai stârnit - nu mergea de loc. Până pe la al de B învățasem eu, cu chiu cu vai; dancolo ioc. Mă puneau ei pe cremene sfărmată... Puteau să mă puie și pe foc. Mă luasem și eu de gânduri. Zic: să știi că ăștia vor să mă facă popă și mai multe nu...

În vară mi s-a făcut dor de munți, și am luat-o la sănătoasa. O croiam tot drept prin porumburile oamenilor. Când vedeam câte un surtucar, mi se părea că, haiti... se ia după mine, și fugeam, nici glonțul să nu mă prindă. Acasă frate-meu: „Unde ți-e biletul de concediu?” Eu... îmi luasem concediu de la sfânta raniță. Și mi-a deschis el mintea de m-am întors; bodaproste, c-ajungeam un tâlhar... acum poate tăiam sare la ocnă, în loc să vă tai d-voastră palavre... De la ce ține norocul omului!”

Seara mânem în Jitia. D-l Chircu ne face plăcerea de a pofti pe Jan la masă cu noi. Jan își netezește mustața cu dosul mâinii, s-așează râzând și-și întinde șervetul pe brațe.

„Mocanu-n rând cu boierii!... Adecă, zău, dacă învățam carte, nu intram și eu la buget? Da mai bine că n-am învățat, mă făceam vreun primar, și-nfundam pușcăria. Pe urmă nici nu se poate să se procopsească toți. Trebuie să crească și buruieni pe pământ... Lumea gândesc c-a fost toată pădureață la început; și mai cu răsad, mai cu altoiu s-a ales și s-a făcut măr crețesc, și drăgănele, și caise, și fel de fel de bunătați, care toate-s din sălbătăcime aduse; și așa-i și cu dobitocul, și cu omul. D-voastră umblați lumea toată, și tot pe moale dormiți... Vara aduceți gheață să vă răcoriți băuturile și iarna mâncați struguri copti în geam. Vă doare degetul cel mic? Cinci doctori sar să vă ia polul. Cucoanele-și dau copiii la doică! și pleacă la băi. Lor li-i și rușine să-și crească pruncii. Nevasta mea ține doi gemeni la sân, și-i fudulă ca o preoteasă...

Ce-ți fi zicând d-voastră de mine-acu: multe prostii mai toarnă și mocofanu ăsta... Ba nu zău, câte țări ați văzut d-

voastră, spuneți drept, nu-i așa că tot pământul nostru-i mai bun, și tot țara noastră-i mai mândră? Aicea-s toate bogățiile. De-aceea au și umblat atâtea neamuri să puie mâna pe noi. Da nu ne-am dat. Șoimi de munte, domnule! Iaca eu, - am, n-am mămăligă, îmi plătesc birul, mă strâng bine la opincă, și la nevoie mă zvârl în foc cu pieptul deschis. Dumneata te mai codești... ai carnea moale.... ești trăit bine. Nu-i vorbă, zice unul și altul, om și om, da greul tot eu îl duc. D-voastră ați venit în primblare pe la noi prin munți, stați o zi două, ne mai luați din purici, și de-aici cine știe prin ce țări vă duceți, ca să vă treacă vremea mai repede, că vi se urăște... Eu, în cetini am crescut, în cetini mor”.

Era miezul nopții, și Jan tot vorbea. Politică, religie, moarte, cântec... nimic nu era străin de mintea lui. Unde pot eu să le scriu cum le spunea el!

— Multe-ai mai fost știind, mă Jane!

— Hei domnule, cât ai stat d-ta aici? Două zile. Patruzeci să stai, și n-ai să afli câte știu eu...

A doua zi, când plecam, Jan îmi striga din poartă, fluturându-și căciula:

— Să mă treci la nemoarte!

Ei, dragă Jane, să scriu eu cum vorbești tu - cu mâinile-n șolduri am trece amândoi la nemoarte!

DOCTORUL RAREȘ

Cotirăm un dâmb și deodată satul ni se înfățișă ca într-o panoramă. Casele albe, acoperite cu draniță¹, răsăreau vesele dintre livezi. Coperișul bisericii, sclipitor în bătaia soarelui, părea că arde. - Satul vechi, zise Rareș, era pus rău, în niște mlaștini, colo în vale unde se zărește un tufiș de sălcii. Am cam avut de furcă cu ei până să-i mut pe toți. Aici locul vine puțin înclinat, apele se scurg iute. Fiecare gospodar are douăzeci de prăjini împrejurul casei, și la câmp cinci fâlcii de sămănat, imașul e de-a valma. La noi nu-i dijmă, nu-i clacă. Am pe moșie, până acum, o sută două zeci și opt de case; fiecare casă îmi dă patruzeci de zile pe an. Bine înțeles că zilele acestea le dau oamenii când pot, fără să se stingherească de la munca ogorului lor; sunt unii care și le plătesc din iarnă, cum e rotarul, butnarul² și alți meșteșugari.

Ceea ce m-a interesat însă din capul locului a fost să fac din ființele acestea „oameni”. Și încep să cred c-am izbutit. Nu mai am decât un singur bețiv în sat, și e un an aproape de când furturi, bățai, nu se mai pomenesc. Îmi pare rău că nu poți să stai două-trei săptămâni măcar, ca să cunoști bine lumea de-aici și să vezi și d-ta ce poate ajunge țăranul nostru, când e tratat mai cu omenie și când își bate cineva capul cu el să-l învețe și să-l puie pe calea cea bună.

¹ Fiecare dintre scândurelele subțiri de lemn de brad, mai mari decât sindrila, cu care se acoperă unele case țărănești.

² Meșter care face (sau repară) vase din doage (butoaie, căzi, putini etc.); dogar.

Intrarăm în sat. O alee largă și dreaptă, din care plecau din distanță în distanță drumuri regulate, împărțea satul în două. Casele erau la linie, și zidite la fel. Rareș îmi arătă una cu degetul și-mi spuse că acolo stau părinții lui. Soarele era la amiază. Copii în cârduri ieșeau de la școală. În dreptul nostru se opreau și salutau cu respect.

Casa lui Rareș era cu două rânduri. În scară ne-a întâmpinat o jupâneasă bătrână, îmbrăcată curat, cu fața întinerită de bunătate și de veselie. Ne-am spălat în pripă, zoriți de foame. Masa ne-aștepta în grădină, într-un umbrar de lilieci înfloriți.

— Mă găsești schimbat? mă-ntrebă Rareș, văzând că-l privesc lung.

— Nu. Tocmai mă miram...

— Și cu toate astea sunt doisprezece ani de când nu ne-am mai văzut. Numai când mă uit la copacii ăștia, plantați de mâna mea, și-i văd așa mari, îmi dau seamă c-a trecut atâta vreme la mijloc. Încolo mi se pare că ieri am venit. Aici îmbătrânim anevoie, pentru că suntem cu toții mulțumiți, ducem o viață liniștită, muncim și vara și iarna, și nici nu prindem de veste cum trec zilele. Iată, eu am patruzeci de ani, și mă simt mai în putere de cât oricând.

— Cum s-a făcut că nu te-ai însurat până acum?

Rareș zâmbi.

— Știu și eu?... Prea mi-a fost dragă libertatea... Am vrut să fiu în orice moment deplin stăpân pe viața mea, pe mine. Și apoi la dreptul vorbind, nici n-am prea avut când să mă gândesc la așa ceva. În vârsta... nebuniilor, de la optsprezece până pe la douăzeci și trei de ani m-au scăpat nevoile, zilele fără prânz și nopțile fără odihnă, încălțăminte spartă, petele de pe haină, năbușitorul miros al sălilor de disecție și al spitalului.

Când am ieșit doctor, m-au luat în primire grijile cele mari, neliniștea primilor pași, amărăciunea primelor decepții. Îmi face rău și azi, când îmi aduc aminte, nu atât

de greutățile prin care am trecut, cât de mijloacele necinstite prin care se ridicau mediocritățile în jurul meu, de viclenia și răutatea omenească, împotriva căreia a trebuit să lupt mult până să-mi pot face și eu un loc, într-o lume unde toate locurile păreau a fi ocupate. Dar nu m-am descurajat niciodată, și nu m-am plâns nimănui.

Am răbdat, și am muncit cu o energie de țăran încăpățânat și când, în sfârșit, succesele au început să bată și la ușa mea, le-am primit cu liniște, ca pe niște oaspeți așteptați, care au zăbovit puțin pe drum, dar care, la urma urmei, *trebuiau* să sosească. Nu m-a amețit nici faima ce se făcuse în jurul numelui meu, și care vindecă adesea mai bine decât rețetele mele, nici averea, destul de mare, pe care mi-am agonisit-o în zece ani de muncă. Departe era, ce-i dreptul, și umilit locul de unde plecasem. Dar toată calea asta lungă eu o făcusem pe jos, pas cu pas, nesprijinit de nimeni, privind pururea înainte, lăsând în urmă, fără părere de rău, copilăria mea lipsită de jocuri, tinerețea mea lipsită de iubire și de petreceri. Și niciodată n-am fost ispitit să-mi destăinuiesc cuiva visul, frumosul vis, pe care de atâta timp se sprijineau toate gândurile și puterile mele, visul pe care astăzi încep să-l văd aievea. La ce l-aș fi spus? Eram așa de sigur că nimeni n-o să mă înțeleagă! Dar în ceasurile mele de repaus închideam ochii și mi-l împânzeam frumos, cu voluptatea unui avar care-și socotește comoara.

De câte ori nu mi-am trăit în gând viața asta de-acum! Și de pe cea mai luminoasă treaptă a visului meu îmi plăcea să mă întorc și să mă uit în urmă... departe, o, așa de departe!... așa de departe!... Mă vedeam zgribulit în căruța dascălului Pinte, pe o dimineată rece și ploioasă de toamnă. În urma mea rămânea mama cu lăcrămile pe obraz, și tata bolnav, și toți ai noștri săraci lipiți pământului. Mai puteam eu crede pe atunci, că într-o zi moșia asta va fi a mea, și ca mă voi întoarce ca stăpân aici,

aici unde părinții mei și neam de neamul nostru au fost pururea slugi! Un singur gând însă m-a urmărit mereu de când am plecat de acasă: să-mi pot scăpa părinții din robia nevoilor! Mai târziu gândul acesta a prins a se mai lărgi, și a lua forma unui plan hotărât... A, dar iată, eu m-am întins la vorbă și... clienții m-așteaptă. Am și aici clientelă, - din fericire foarte puțină, din ce în ce mai puțină. Haidem, o să vezi, în treacăt câteva locuințe, școala, oamenii de pe aici.

*
* *

Drumurile drepte și curate, copacii puși des și la rând de o parte și de alta, gardurile de nuiiele împletite frumos, casele nalte cu pereții văruiți, copiii frumoși, vitele grase, aerul sănătos, toate-mi dădeau impresia că mă găsesc într-o altă țară, într-o altă lume. O nevastă cu pruncul în brațe, o bătrână cu furca în cingătoare, o fată rumenă la față, cu ochii mari și speriați ca de căprioară, din orice casă un chip voios, strălucitor de fericire și de recunoștință ieșea înaintea lui Rareș; până și copiii se uitau la el ca la un Dumnezeu. Fiecare gospodar avea două odăi mari, podite pe jos, despărțite printr-o sală, care servea iarna de bucătărie. Pe paturi erau așternute scoarțe de lână. La ferestre perdele de pânză vărgată cu arnicu¹. Mai la fiecare sătean era un război, unde nevasta sau fata țesea îmbrăcămintea casei și a familiei. Rareș, după ce-și vedea bolnavul, inspecta rufăria, paharele, prosopul, ligheanul de spălat.

Nu mă puteam sătura de a-l admira, văzând cu ce dragoste și bunătate părintească se îngrijea de viața sătenilor lui; și în adevăr reușise să facă din ei oameni, oameni curați, muncitori, cumpătați, sănătoși și cuminți.

¹ Fir de bumbac răsucit și colorat, întrebuințat la cusutul înfloriturilor pe cămăși, pe ștergare etc.

Școala, întreținută cu cheltuiala lui, era o mică fermă, din care băieții ieșeau, după cinci ani de învățătură, mai mult practică, cu toate cunoștințele trebuitoare unui bun gospodar. Nici odată n-am văzut un colț de lume care să-mi dea o așa impresie de ordine și de fericire.

A doua zi dimineată trebuia să plec. Seara am stat de vorbă-n grădină până târziu.

— Vezi, îmi spunea între altele, te mirai de ce nu m-am însurat. Ce femeie ar fi venit aici să muncească alături de mine, să meargă din casă-n casă, să stea de vorbă cu toți, să vadă oalele în care își fierb mâncarea, și scutecele în care își înfașă copiii, să stea la căpătâiul bolnavilor, să caute și să lecuiască toate rănila trupești și sufletești de care sufereau bieții oameni! E și aceasta, dragul meu, o lucrare grea, pentru care ți se cere multă putere, și multă răbdare. Și când poporul, în legenda Curții de Argeș, spune că meșterul Manole a trebuit să-și îngroape nevastă și copil în zidurile minunatei clădiri, ca s-o poată isprăvi, cu aceasta ne arată că opera mare cere jertfe mari, și ca s-o poți sfârși trebuie să-ți calci pe inimă, să te lepezi de toate slăbiciunile tale omenești, să te desfaci de tot ce e pământesc, să devii zeu...

A doua zi am plecat, cu impresia că m-am plimbat câteva ceasuri într-o lume nereală, creată de propria mea fantazie.

E un an de-atunci. Azi primesc o scrisoare de la Doctorul Rareș. Se-nsoară c-o fată din satul lui.

DUPĂ EMINESCU

Acum zece ani - era tot așa prin Marte - m-am dus într-o zi să văd pe Eminescu la ospiciul din strada Plantelor, unde era de curând internat.

M-a cunoscut, și i-a părut bine când m-a văzut. Îmbrăcat într-un palton lung, și târând în picioare niște galoși mari, vechi și spărți, se primbla prin odaie, cu mâinile la spate. M-a întrebat de prieteni, căinându-i și vorbind de ei cu milă, ca de niște oameni pierduți, sau foarte nenorociți. Arăta pentru unele lucruri de nimic un interes și o mirare exagerată. Privirea îi era dusă, obrajii palizi și căzuți, glasul trăgănat și somnoros. Avea mai mult aerul unui om ostenit din cale-afară. Îmi spuse cu un ton important, despre un plan al lui de reorganizare socială la care se gândește și care-i dă nopți de insomnie și dureri de cap ucigăse. - Adusei, vorba de poezii. Atunci, cu o bucurie de creator, copilărește arătată, scoase din buzunarul paltonului un petic de hârtie, și așezându-se pe scaun începu să citească... un șir lung de strofe de o sonoritate și de un efect ritmic fermecător. Rostirea lor îl încălzea, și ochii și glasul i se înviorau. Pe acel petic de hârtie nu erau scrise decât două vorbe: *gloriosul voivod*. El improviza. Am ascultat uimit peste douăzeci de strofe sonore, dar lipsite de sens și de legătură; fiecare vers părea rupt dintr-o poezie frumoasă. Mi-aduc aminte că două vorbe: *foc* și *aur* reveneau mereu, mai în fiecare strofă. N-am putut reține decât aceste patru versuri de pe la mijloc, care au un început de înțeles mistic:

„Atâta foc, atâta aur,
Ș-atâtea lucruri sfinte
Peste 'ntunericul vieții
Ai revărsat, părinte...”

Dar în toată acea armonie de sunete se simțea perfect tehnica maestrului, limba lui aleasă și muzicală, care se supunea și se mlădia mecanicește sub ultimele tremurări ale acelui suflet întunecat. Era o neobișnuită frumusețe de sunete în acea împărechere bizară de cuvinte, din care zburase pentru totdeauna ordinea și suflarea unui înțeles. Atunci am înțeles adânc sensul înfiorător al cuvintelor lui de odinioară:

„Unde-s șirurile clare din viață-mi să le spun?

Ah, organele-s sfărmate și maestrul e nebun!
-”

Și când, ostenit de acest joc curios de versuri sonore și pustii, își lăsă tăcut privirea în pământ, figura lui îmbracă iarăși acea expresie de tristețe vagă - umbra acelui apus dureros al conștiinței, care-i dedea în momentul acela înfățișarea unui zeu învins, părăsit de puteri și umilit. Eu mă uitam la el, mi se rupea inima de milă, și nu știam ce să-i spun. După câteva minute de tăcere, își împreună mâinile și, ridicându-și aiurit ochii în sus, oftă din adânc și repetă rar, c-un glas nespus de sfâșietor: „Of, Doamne, Doamne!...” Era în acest suspin al lui, și în disperarea cu care rostea aceste cuvinte, sinteza întregii lui vieți, și poate că, printr-o ultimă fulgerare de conștiință, a străbătut în clipa aceea lanțul tuturor suferințelor prin care trecuse din copilărie și până în ceasul în care se afla. M-a podidit plânsul și am plecat. De atunci nu l-am mai

putut vedea...

Dar vorbele acelor strofe, particulara tăietură a acelor versuri moarte, mi-au rămas în cap, și de câte ori citesc câte-o poezie fără înțeles a vre-unui tânăr, prea mult influențat de limba și formele maestrului, mă întreb dacă nu cumva autorul acelu zvon de silabe n-a stenografiat vre-una din acele caprițioase improvizații ale poetului...

În adevăr, ceea ce va rămânea pururea din Eminescu, în afară de frumusețea gândirilor și de adâncimea și sinceritatea simțirii lui, ceea ce va trăi în fiecare vers românesc ce s-a scris și se va scrie de la Eminescu încolo, este acea țesătură, acea ferecare puternică a limbii renăscută sub condeiul maestrului, acea croială nouă, particulară, a frazei, a dicțiunii, care a fost platoșa inextricabilă a talentului său. Acei care au ce spune, acei care au destulă putere și personalitate, pot îmbrăca și purta înaintea armura grea și plasa de oțel a eroului căzut; toți ceilalți, pedestrași slabi, soldați firavi și fără chemare în oastea condeiului, care se îmbulzesc să se îmbrace în zalele lui, sunt osândiți să fie sfârâmați sub greutatea acestei armuri de uriaș!

Da, acesta este marele curent, care pornește, într-adevăr, de la Eminescu: farmecul particular al limbii, meșteșugul de a-și sculpta versul într-o tărie de vorbe vii, sonore și sugestive, și într-o bogăție de forme necunoscute până la el.

Nimeni dintre scriitorii români n-a știut să-și toarne și să-și cristalizeze gândurile în forme atât de severe și desăvârșite, nimeni n-a ajuns la această fericită descărcare de emoțiuni, în versuri de o structură de bronz, de-a lungul cărora găsești cuvinte neașteptate, epitete curioase, care-ți evocă imaginile cu o precizie și cu o intensitate de halucinație. El are împărechere de vorbe, căderi de fraze și de rime, ce-ți dau impresia, fiorul unei explozii de lumină surprinzătoare.

Cum să nu te urmărească, și cum să nu fii inconștient stăpânit de-această limbă nouă, care palpită de-o tinerețe, de-o vigoare și de un colorit așa de uimitor! Din acest punct de vedere, Eminescu exercită asupra tinerimii noastre o influență aproape fascinantă, și acei care vor face mai târziu istoria literaturii de azi, vor vedea mai limpede în ce relief de creator se ridică figura lui Eminescu, și cât de adânci sunt urmele pe care le-a lăsat vigurosul său talent în viața limbii românești.

Dar iată că această puternică și firească înrâurire ce exercită poetul asupra tinerimii, a început să sperie pe unii, și deja prind să se ridice glasuri de protestare în contra curentului, în care ne-a aruncat, și în contra admirației pe care noi o dăm operelor acestui poet.

Se afirmă că poeziile lui Eminescu omoară entuziasmul și lasă în sufletele noastre o drojdie de amărăciune și de descurajare maladivă; și se arată ca victime ale acestui poet, atâtea tineri începători, care-și plâng viața lor nenorocită, și blestemă mereu lumea, și soarta, și ceasul în care s-au născut. Ar fi, deci, această parte a curentului eminescian, care ar înstrăina și ar smulge din brațele societății atâtea forțe de vitalitate, o adevărată primejdie națională, - căci dacă fiecare copil, de la vârsta de șaisprezece ani, și-ar pune-n minte că el e bătrân, ostenit și sătul de lumea asta, dacă fiecare și-ar zice că suprema fericire stă în odihna eternă, în Nirvana budistă, am ajunge de sigur la desființarea oricărei idei de bine, de muncă și de progres.

Și în contra acestui curent - astfel privit,- în contra poetului mai ales, am aci o carte pe care nu o deschid, decât numai pentru a arăta doar ce forme și ce proporții curioase ia în capul unor oameni spectrul acestei presupuse primejdii naționale. Cartea e tipărită la Blaj în 1891. Poartă titlul: *Mihail Eminescu. Studiu critic*. Autorul nu găsește de cuviință să-și pună numele. Cuprinde 210

pagini... Autorul ține mult să dovedească tinerimii, că Eminescu e o „*nulitate literară*”, un „*maculator de versuri*”, care n-are nici gândire, nici simț, nici limbă... nimic - nici o umbră de talent, și după 210 pagini de asemenea osteneli, care pe unele locuri iau tonul celui mai violent pamflet la adresa poetului, iată cum își încheie acest domn distrugătoarea sa operă:

„Am finit pentru astă dată studiul nostru de față. Din vreo parte ni se va face poate imputarea că *studiul* (autorul ține prea mult la acest cuvânt) e prea lung. Stricăciunea însă ce a făcut deja în tinerețea noastră Eminescu, și care o mai poate face și în viitor, ne va scuza credem, de ajuns. Cine n-a avut ocaziune a petrece în mijlocul tinerimii, nu-și poate face nici o idee despre stricăciunea aceasta. Și cum nu? Când și poeziile lui de-o parte cuprind în sine atâta venin pentru tinerețe, iar de altă parte nici în viața lui nu este nimic demn de imitat pentru tinerețe. Căci ce poate fi demn de imitat în viața unui aventurier care nici când n-a făcut un studiu serios și sistematic, care...” trec peste rândurile care urmează: poetul e maltratată în niște termeni prea de mocan. Concluzia cărții:

„Purtat-a bietul român în urma tristelor împrejurări ale timpului destule juguri. Purtat-am noi jugul feudalismului și al calvinilor, purtat-au frații noștri de dincolo jugul Fanarioților, purtat-am cu toții jugul limbii slave. Așa rușinos însă ca jugul lui Eminescu n-a fost nici unul. N-a fost nici unul căci în acela ne-au înjugat străinii, în al lui Eminescu însă ne-au înjugat Românii, care sunt carne din carnea noastră și sânge din sângele nostru. Viitorul le va răsplăti, dacă nu le-a răsplătit prezentele”.

A, știu foarte bine că n-am nevoie să apăr aci gloria lui Eminescu. Dar ceea ce în această carte se dă sub o formă aspră și exagerată, începe - în proporții mai mici firește - să se formuleze și în cercurile intelectuale mai largi și mai în văză. Nu vorbesc de acei câțiva nefericiți, care

niciodată, n-au putut citi o strofă de Eminescu, fără să devie palizi de invidie. Am văzut cu ce bucurie răutăcioasă întâmpină o revistă din capitală aparițiunea acestui... așa numit *studiu critic*, felicitându-se că s-a găsit în fine un om, care să aibă *curajul* de a înfrunta, în modul acesta, curentul de simpatie și de admirație, format în jurul acestui poet, „uzurpator de glorie...” A face un pamflet în contra unui om, care-a murit, a insulta și a nu iscăli - admirabil curaj! Desigur că nu părerea acestora ne-ar opri în loc. Dar mulți, chiar dintre admiratorii talentului lui Eminescu, găsesc că melancolia și dezgustul poetului a copleșit și a îmbolnăvit o mare parte din tinerimea noastră, și de câte ori citesc o poezie pesimistă, zic: „Iată partea rea și nefericită a operelor lui Eminescu. El a creat, cu frumoasele lui poezii, un curent trist și bolnăvicios, - talentul lui periculos a infectat sufletul tinerimii noastre. Nu mai auzi un strigăt de bucurie, un cântec de tinerețe. Care cum se scoală imită pe Eminescu, spune că nu-i mai place nimic, e sătul de viață și cântă deziluzia, disperarea și setea liniștii eterne...” Este adevărat că astăzi se fac poezii, mai mult pe subiecte triste. Prin reviste, prin ziare, în cărțile de poezii, care apar din când în când, vedem aceeași suflare de melancolie precoce și maladivă; pare că toată originalitatea azi ar sta în căutarea cuvintelor de amărăciune și de deprimare sufletească - și de lucrul acesta pare a suferi toată literatura de la sfârșitul acestui secol. Dar din capul locului, pentru a ne limpezi puțin drumul, trebuie să ținem seama că în stocul nostru de producțiuni literare sunt o mare parte de copilării, - imitații și plagieri școlărești care în adevăr au ajuns nesuferite prin mulțimea și artificialitatea lor.

De câte ori nu vi s-a întâmplat să citiți o poezie, în care poetul, după ce se plânge grozav de soarta lui crudă și pururea prigonitoare, spune c-a îmbătrânit, *că i-a albit tot părul*, și nu mai așteaptă în lumea asta decât un loc de

repaus la cimitir. Și peste câțva timp constatați cu surprindere, că autorul acelor tânguiri e un zburdalnic colegian, a cărui figură rubicondă pare a vă spune, c-un zâmbet șiret, că nu pentru compătimirea d-voastră erau scrise acele versuri.

Cauzele adânci, fundamentale, care au provocat, de-o seamă de vreme, această tânjire și tristețe generală în viața și poezia contemporană, le-a studiat și le-a expus cu o claritate și pătrundere de vederi extraordinară eminentul nostru critic Gherea.

Dar în poezia de azi, la poeții noștri pesimiști de după Eminescu, trebuie să recunoaștem că avem de-a face c-un dezgust de viață susținut și închis mai mult în bătaia rimelor decât în bătaia inimii.

La aceasta, fără îndoială, contribuie mult și îmbogățirea, dezvoltarea particulară a limbii într-o astfel de direcție: Un poet, de bună seamă trist, a fost silit să caute cuvinte energice, forme variate și nepieritoare pentru exprimarea sentimentelor lui melancolice, - așa încât cei care vin după el găsesc de-a gata un capital considerabil de cuvinte și de forme triste, care constituiesc în sensul acesta ca o hipertrofie în vocabularul poetic. Și e știut că limba, bogăția de expresii, care la un poet format este oareșicum rezultatul puterii lui de gândire, așa că imaginea și nevoia de descărcare a simțirii lui poetice cheamă cuvântul și se servește de el, - la un poet neformat, la începători în genere, joacă un rol cu totul răsturnat: aci cuvântul poruncește, el face... gălăgie.

Este o vârstă, când toată lumea face poezii. Unii le scriu și le păstrează pentru ei, alții le publică și-și clădesc oarecari visuri de glorie pe ele, cei mai mulți le-azvârl cu jucăriile copilăriei.

La vârsta aceea însă energia sufletească, tăria emoțiilor se descarcă iute, se împrăștie pe-atâtea căi care mai târziu încep a se închide: râsul și plânsul facil,

strigăte, neastâmpăr de mișcări, comunicativitate și expansiune de fiecare clipeală..., așa încât, când un astfel de poet se închide în odăița lui, ca să facă și el o poezie, chiar dacă e fixat asupra subiectului, chiar dacă are de spus ceva, acest *ceva de spus* al lui se va evapora sau se va schimba foarte lesne, pentru că la el lipsește acea acumulare și condensare a unui șir de impresii și observații, care să-l ardă pe suflet, pe care să le fi purtat și să le fi mestecat multă vreme în tăcere, până când nu mai poate și caută să scape ca de o greutate care-l doare, ca de-un păs care-l sufocă. Deci, el s-așează la masă, hotărât mai mult să fac-o poezie, decât să-și descarce o anumită emoțiune; își ia condeiul și o poză gânditoare, - dar în mintea lui, așa de caldă și de curată pentru orice imagini, în loc să se fixeze cu claritate un chip, un peisaj, o atitudine, o trăsătură de adevăr, tocmai acum se face un vâlmășag mai mare de idei nedeslușite, gândul lui se zbate și s-azvârle ca un fluture zăpăcit, aci pe-o floare aci pe alta, cearcă să se încălzească singur pentru vreo idee care i se pare mai de efect, și în acest haos al minții lui răsar, ca niște licăriri, ici și colo cuvinte, cuvinte care l-au izbit prin raritatea și sonoritatea lor, resturi din lecturile lui de predilecție, - și, de, vorbele sunt șirete: dacă pe noi, oameni în vârstă și nu poeți, ne momesc unele cuvinte și ne fac să spunem câteodată lucruri inutile, să construim și să enunțăm o frază, numai așa de dragul unei vorbe, - dar la un tânăr și încă la un tânăr poet, - vă puteți închipui ce imperiu au asupra lui frumoasele vorbe care i-au rămas în cap; și cu mult mai primejdioase și mai perfide sunt rimele: c-o viclenie de sirenă ele atâta și atrag gândirea ca s-omoare, când aceasta nu are destulă forță de rezistență!

Și iată că, după multă osteneală și multe rânduri șterse, tânărul recrut a izbutit să lege și să aștearnă un vers: vorbele s-au așezat la rând și s-au mlădiat în cadență după o lege de armonie, auditivă mai mult; acum poetul este

angajat, dar pentru el prestigiul rimei întrece cu mult prestigiul ideii, logica e sacrificată formei, - și de aci în colo sonoritatea și succesiunea ritmică a cuvintelor dispun de mersul și disciplina ideilor. Un cuvânt frumos devine un ferment de gânduri, o rimă e sâmburele unei strofe... A citit de curând pe Eminescu, i-au rămas în cap frânturi de fraze o familie de cuvinte care exprimă tristețea, deșertul vieții și dezgustul de lume, - tânărul poet, în mod inconștient, va broda cu aceste cuvinte un șir de versuri, în care neapărat se va plânge de dureri străine de inima lui, de suferințe de la care el n-a luat, și nici nu putea să ia, decât veșmântul - vorbele. Așa că poezia acestui tânăr nu-i aparține și nu indică personalitatea lui nici prin fondul, nici prin forma ei exterioară.

Altul, mai conștient de înrâurirea formelor lui Eminescu, va căuta în extravaganta subiectului o notă de originalitate. Își va închipui bună-oară c-a murit, - și va căuta cuvinte tari, brutal de materiale ca să-i dea în mod plastic imagini anormale, impresii ciudate, pe care el negreșit nu și le poate însuși, nu le întrevade decât fragmentar, în intenția cuvintelor izolate, și astfel va ajunge la versuri de acestea, (cer iertare autorului - nu-i citez din toată poezia decât două versuri de la început):

„Dintr-un june plin de viață am ajuns cadavru rece
Și cu viermi înfipti în carne îmi luai drumul spre
raiul...

Aici cuvintele: *cadavru*, *viermi înfipti*, *carne*, prin tăria lor, au ademenit și au subjugat de sigur nevinovăția poetului, și l-au făcut să spună lucruri pe care nu le-a simțit și nu le-a putut gândi.

Se poate de aci vedea: întâi, prin ce proces de fabricare, prin ce fel de operație intelectuală, ajunge un tânăr de aceștia să spună că vremea și necazurile au săpat pe

obrajii lui zbârciturile bătrâneții și că i-a albit tot părul - când mama lui poate n-are nici un fir alb în cap, - și al doilea, cât de nefundată e spaima și cât de puțin serioasă e părerea acelor, care iau astfel de producțiuni drept sincere manifestări ale unor stări sufletești corespunzătoare. Adăogați la aceasta că, în genere, melancolia, tristețea, este mai interesantă și mai simpatică decât veselia. O figură palidă, un aer sfânt, suferitor și resemnat îți atrage mai lesne luarea aminte, și-ți inspiră, din capul locului, un interes și o dragoste deosebită. De aci, întrucâtva, căutarea de care se bucură până și printre copii masca durerii, de aici stăruința unora de a poza în victime ale timpului și societății în care trăiesc. Dar între versul și inima lor e o depărtare, de care ei singuri vor râde mai târziu.

Nu, nu a pierit entuziasmul, din generația care se ridică, - și ori cât de triste și tânguitoare ar fi primele începuturi ale câtorva poeți, nu voi putea crede că un tânăr de douăzeci de ani sănătos și inteligent, simte în adevăr silă și dezgust de lumea și viața în care de-abia a intrat.

E adevărat, sunt multe dureri în viața asta, multe nedreptăți și anomalii care ne amărăsc și ne revoltă.

Dar de neajunsurile și dezordinile vieții, ori cât de multe și adânci ar fi ele, nu se poate pătrunde un suflet la o vârstă așa de crudă, și, pentru ca să cânti o emoțiune, trebuie ca sufletul tău să fie covârșit de puterea acelei emoțiuni, căci se știe că poetul dă din prisosul inimii lui; că să poți turna un vers nepieritor, trebuie să arzi de-un gând, de o simțire nestăpânită, care să spargă limitele obișnuitelor expresii și să îmbrace forma solemnă, haina de sărbătoare a versului.

Iată pentru ce așa numitul curent eminescian în poezia noastră actuală se mărginește deocamdată numai la o combinaire de cuvinte și de forme ale *maestrului*, care a suferit în adevăr și a gemut pe coardele lirei lui. Iată

pentru ce ne și lasă reci vaietele atâtor tineri, care se încearcă a cânta dureri streine de ei pe forme împrumutate.

Eminescu și-a trăit versurile. Ele izvorăsc din adâncul vieții lui, care-n adevăr a fost nenorocită.

Când a murit poetul, toată presa noastră, aproape toată suflarea cultă a țării, aducând omagii acestui mare talent, a deplâns viața nefericită și sfârșitul dureros al poetului. Unii acuzau nepăsarea societății față de cel mai bun și mai distins fiu al ei. Și atunci s-au ridicat câteva glasuri și au protestat în contra acestui curent de compătimire, și s-a zis că Eminescu n-a suferit, că n-a fost de loc nefericit în viață, că așa era felul lui, nepăsător de el și de tot ce-l înconjură, că el disprețuia orice onoruri, și că s-a împotrivit cu energie când a fost vorba să i se dea și lui un *benemerenti*¹. Da e drept, Eminescu disprețuia onorurile. Dar știți pentru ce?... Pentru că și onorurile l-au disprețuit pe el, - și orice suflet mândru plătește disprețul cu dispreț. Cine nu știe că aceste caprițioase onoruri nu l-au îmbulzit deloc cât a trăit. Și când nu ești din aluatul acelor care se târăsc, ca să le aibă, și când vezi câte nulități îți trec înaintea și tu rămâi, rămâi veșnic în urmă, nu știi zău ce-ți mai rămâne, decât disprețul, drojdia care se pune la fundul oricărui suflet amărât și nedreptățit, în astfel de împrejurări...

Se mai zice - modul de a judeca astfel e vechi și ruginit din cale-afară - se zice că poetul... e poet, ce-i pasă lui? Ei se hrănește cu aer, bunurile pământești nu sunt pentru dânsul, - el trăiește cu mintea în cer, locul lui e lângă Jupiter.

Ceea ce e adevărat, și se poate afirma în mod serios, e că un poet, prin dezinteresarea lui, prin sfiala și

¹ bene-merenti m. («celui ce a binemeritat»), medalie sau decorațiune română, creată de regele Carol în 1876 și dată celor ce au adus servicii literelor, științelor și artelor.

delicatețea lui de suflet, e de ordinar dezarmat în societate și în lupta aceasta pentru existență.

Viclenia, lingușirea, binecuvântata elasticitate a șirei spinării - tactul vieții, în înțelesul negustoresc al cuvântului - toate aceste daruri prețioase care scot din întuneric și asigură succesul atâtor mediocrități, poetului îi lipsesc cu desăvârșire, și când e vorba pe: „cum îți vei așterne, așa vei dormi”, e știut mai dinainte că el va dormi pe pământul gol!... Și pe acei care cred că poetul e pururea cu mintea-n stele își nu bagă de seamă cât e de păcălit în această socoteală crudă a vieții, pe acei care își închipuie că poetul nu suferă de umilințele și rănila pe care i le face societatea în care trăiește, îi voi ruga să mediteze asupra acestor câteva rânduri dintr-o scrisoare, pe care Eminescu o adresa, în 1882 unui amic al său din Iași. Eminescu era în București, redactor la „*Timpul*”.

„Tu trebuie să-ți închipuiești astăzi, sub figura mea, un om foarte obosit, deoarece sunt singur la negustoria asta de principii și peste aceasta bolnav, care ar avea nevoie de cel puțin șase luni de repaus pentru a-și veni în fire. Ei bine, de șase ani aproape, o duc într-o muncă zadarnică, de șase ani mă zbat ca într-un cerc vițios în cercul acesta, care cu toate aceste e singurul adevărat, de șase ani n-am liniște, n-am repausul senin, de care ași avea atâta trebuință pentru ca să mai pot lucra și altceva decât politică. *Quelle vie, mon Dieu, quelle vie!*

.....

Să pot zbura pe trei zile la Iași, tare-aș veni. Dar mai mult de trei zile n-aș avea, pentru că eu n-am vacanțe, ci trebuie să trag ca catârii, greu la vale și greu la deal.

.....

.....

Ei dacă ai ști cum salahoria asta în care petrec, împreună cu boala și mizeria, mă apasă și mă fac incapabil de a voi

.....
.....
Folosul meu după atâta muncă e că sunt stricat cu
toată lumea și că toată energia, dacă am avut-o vreodată
și toată elasticitatea intelectuală s-a dus pe apa Sâmbetei.
.....
.....

Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din
convingere și cu speranță în consolidarea ideilor mele și
un mai bun viitor. Dar nu merge. În opt ani de când m-am
întors în România decepțiune a urmat la decepțiune și mă
simt atât de bătrân, atât de obosit, încât degeaba pun
mâna pe condeiu să încerc a scrie ceva. Simt că nu mai
pot, mă simt că am secăt moralicește și că mi-ar trebui un
lung, lung repaus, ca să-mi vin în fire. Și cu toate acestea,
ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaus
nu-l pot avea nicăeri și la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai
regăsesc și nu mă mai recunosc... Aștept telegramele
Havas ca să scriu iar, să scriu de meserie, scrie-mi-ar
numele pe mormânt și n-aș mai fi ajuns să trăiesc!"

Și acum a sfârșit, și cu ce s-a ales Eminescu din atâta
muncă și zbucium...

Un palton vechi peste cămașă și o pereche de galoși în
casa de nebuni, iată tot ce-a avut în cele din urmă
Eminescu, în schimbul celei mai mari și mai nobile jertfe
sufletești, și a celei mai curate glorii pe care o poate da un
om neamului său!...

Și ce-a venit după el?...

*
* *

Dar poezia, bolnavă, tristă și nesigură de azi, își va găsi
în curând drumul sănătos și firesc, albia în care pentru
moment e abătută. Întotdeauna artiștii mari lasă după ei ca
un fel de zăpăceală de curent, ca o deprimare și

împrăștiere de forțe intelectuale - așa, valurile unui fluviu care se sparg în căderea unei cascade, par un moment tulburi și nehotărâte, până își regăsesc iarăși albia pe care se aștern și curg înainte limpezi și liniștite. S-ar părea că geniile mari răpesc și consumă în munca lor forța de creare a unei generații întregi, pe care o lasă apoi ostenită și sterilizată pentru câțva timp.

Iată pentru ce stagnația aceasta care a rămas, în poezia noastră, după Eminescu, departe de a ne pune pe gânduri; - trebuie să ne dea impresia acelor pregătiri de încordare, acelor pași pe care îi faci îndărăt, ca să-ți iai vânt și să te arunci mai sigur, când vrei să sari peste un obstacol mare!

De altfel, în toată Europa, poezia, literatura în genere, se retrage tot mai mult din fața tablourilor naturii, pururea nepăsătoare, și statornică în rotația fenomenalității ei, - și se afundă tot mai mult în misterele sufletului omenesc. Omul, mobil și perfectibil, devine din ce în ce mai interesant: condițiile de trai, goana lui după fericire, patimile și bătăile inimii lui încep din ce în ce mai mult să atragă și să preocupe pe artistul modern.

Aceasta e chemarea, acesta e viitorul poeziei noastre!

Acum limba este pregătită: ea s-a lămurit în focul durerii. Instrumentul perfecționat, larg și bogat, așteaptă mâna organistului ca să-i smulgă de sub clapele-i adormite, acordurile vii ale celor mai variate, mai calde și mai atingătoare melodii. Și maestrul va veni desigur. Ce orizonturi largi, ce vaste probleme și ce de subiecte virgine i se vor desfășura înainte! Sufletul lui se va umple de seva puternică a vieții timpului său; el va căta blând și iubitor în juru-i, și va vedea pe cei umiliți și nedreptățiți, va pipăi rănile societății noastre va vedea relele și dezordinea lumii și vieții, de acum, - își nu va plânge lacrimi sterile, nici nu va blestema, desperat, căci în el va palpita concepția unei lumi mai bune; glasul lui va vibra de sentimentul adânc al solidarității și de însemnătatea chemării lui în mijlocul

nostru. Versul lui va răsună ca o trâmbiță de luptă iar sub farmecul cântecului său dătător de putere și de lumină, inimile noastre vor tresări ca dintr-un somn; și cuvântul lui profetic, privirea lui inspirată ne va arăta, în fața ochilor noștri extaziați, lumina uimitoare a unui ideal măreț, -. un splendid, un grandios răsărit de soare, peste-o lume și o viață nouă!

CUPRINS

PREDARE.....	4
FRAȚI DE CRUCE.....	13
MOȘ MARIN.....	18
INCONSOLABILII.....	22
TREI BANI.....	26
DE LA ȚARĂ.....	30
MOȘ PEIU.....	34
ÎN STRĂINI.....	38
SOCOTEALA.....	48
O VIAȚĂ.....	51
LA ARIE.....	61
ÎN STRADĂ.....	64
LUNA DE MIERE.....	67
SCHIȚE.....	73
MAMA.....	76
DE LA ȘEZĂTOARE.....	82
ROBIA DURERII.....	88
MOGÂLDEA.....	92

UN CRĂCIUN.....	96
CORIOLAN.....	101
O AMINTIRE.....	108
„TRISTEI NECUNOSCUTE”	111
LA BĂTRÂNEȚE.....	114
O DATORIE.....	117
ÎN AJUNUL CRĂCIUNULUI.....	122
„J A N”	124
DOCTORUL RAREȘ.....	128
DUPĂ EMINESCU.....	133